

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

П Р Е Д Л О Г

ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
Београд, 2008. године

САДРЖАЈ

I. УВОД..... 5
1. Методологија израде Националне стратегије одрживог развоја..... 10
2. Веза са другим стратегијама..... 12

II. СТРАТЕШКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ..... 13
1. Визија одрживог развоја Републике Србије..... 13
2. Национални приоритети одрживог развоја Републике Србије..... 14
3. Принципи Националне стратегије одрживог развоја..... 16
4. SWOT анализа..... 17

III. ПРИВРЕДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – ОДРЖИВОСТ ЗАСНОВАНА НА ЗНАЊУ..... 19
1. Уводне напомене..... 19
2. Претпоставке..... 19
3. Каква економија је потребна Републици Србији..... 20
4. Економија заснована на знању - како и зашто?..... 22
5. Економија Републике Србије – развој и одрживост..... 24
6. Транзиција и одрживи развој привреде у Републици Србији..... 28
7. Адекватно макроекономско окружење и избор економске политике ... 35
8. Одржива производња и потрошња..... 37
9. Образовање за одрживи развој..... 39
10. Информационо-комуникационе технологије и економија заснована на знању..... 41
11. Одрживост научно-технолошке политике..... 43
12. Заштита интелектуалне својине и одрживи развој..... 45

IV. ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ УСЛОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ..... 46
1. Друштвене вредности, квалитет живота и друштвено благостање…..... 47
2. Популациона политика..... 52
3. Социјална сигурност..... 55
4. Сиромаштво и социјална укљученост..... 59
5. Политика једнаких могућности 63
6. Родна равноправност..... 65
7. Јавно здравље..... 68
8. Становање и стамбена политика..... 70
9. Регионални и локални аспекти одрживог развоја..... 72
10. Информисање и учешће јавности у одлучивању..... 76

V. ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРИРОДНИ РЕСУРСИ..... 78
1. Природни ресурси..... 79
1.1. Ваздух..... 79
1.2. Воде..... 81
1.3. Земљиште..... 85
1.4. Биодиверзитет и заштита природе..... 86
1.5. Шуме..... 89
1.6. Минерални ресурси..... 90
1.7. Обновљиви извори енергије..... 93

2. Фактори ризика по животну средину 95
2.1. Климатске промене и заштита озонског омотача..... 95
2.2. Отпад..... 97
2.3. Хемикалије..... 99
2.4. Удеси 100
2.5. Јонизујуће и нејонизујуће зрачење..... 101
2.6. Бука..... 102
2.7. Природне катастрофе - поплаве, клизишта,пожари, земљотреси..... 102
3. Утицај економских сектора на животну средину..... 104
3.1. Индустрија 104
3.2. Рударство..... 106
3.3. Енергетика..... 107
3.4. Пољопривреда 109
3.5. Шумарство, ловство и рибарство..... 112
3.6. Саобраћај 115
3.7. Туризам 117
3.8. Увођење чистије производње..... 118
VI. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР..... 120
VII. ФИНАНСИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ..... 124
VIII. ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ..... 131
1. Индикатори одрживог развоја..... 131

На основу члан 17. став 1. и члана 45. Закона о Влади („Службени гласник РС” бр, бр. 55/05, 71/05- исправка и 101/07),

Влада доноси

НАЦИОНАЛНУ СТРАТЕГИЈУ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

I. УВОД

Савремени свет је већ увелико суочен са потребом глобалне, заједничке одговорности за развој у складу са потребама људи и природе и схватањем да се планета Земља мора очувати како за садашњу, тако и за будуће генерације људи на прихватљив начин. Постоје јаки морални разлози да данашња генерација остави потомству у наслеђе ништа мање шанси за развој, но што их она има сада. Ово резоновање је засновано на фундаменталном принципу моралне правде да сви људи имају подједнака права на најшире основне слободе које не противуречe слободи других. Право садашње генерације на искоришћавање ресурса и на здраву животну средину не сме угрозити исто такво право наредним генерацијама.

Национална стратегија одрживог развоја (у даљем тексту: Стратегија) дефинише одржив развој као циљно-оријентисан, дугорочан (континуиран), свеобухватан и синергетски процес који утиче на све аспекте живота (економски, социјални, еколошки и институционални) на свим нивоима. Одрживи развој је оријентисан на израду модела који на квалитетан начин задовољавају друштвено-економске потребе и интересе грађана, а истовремено елиминишу, или значајно смањују утицаје који представљају претњу или штету по животну средину и природне ресурсе. Дугорочни концепт одрживог развоја подразумева стални економски раст, али такав који осим економске ефикасности и технолошког напретка, већег учешћа чистијих технологија и иновативности целог друштва и друштвено одговорног пословања, обезбеђује смањење сиромаштва, дугорочно боље коришћење ресурса, унапређење здравствених услова и квалитета живота и смањење нивоа загађења на ниво који могу да издрже чиниоци животне средине, спречавање будућих загађења и очување биодиверзитета. Један од најважнијих циљева одрживог развоја је отварање нових радних места и смањење стопе незапослености, као и смањење родне и друштвене неједнакости маргинализованих група, подстицање запошљавања младих и лица са инвалидитетом, као и као и других ризичних група.

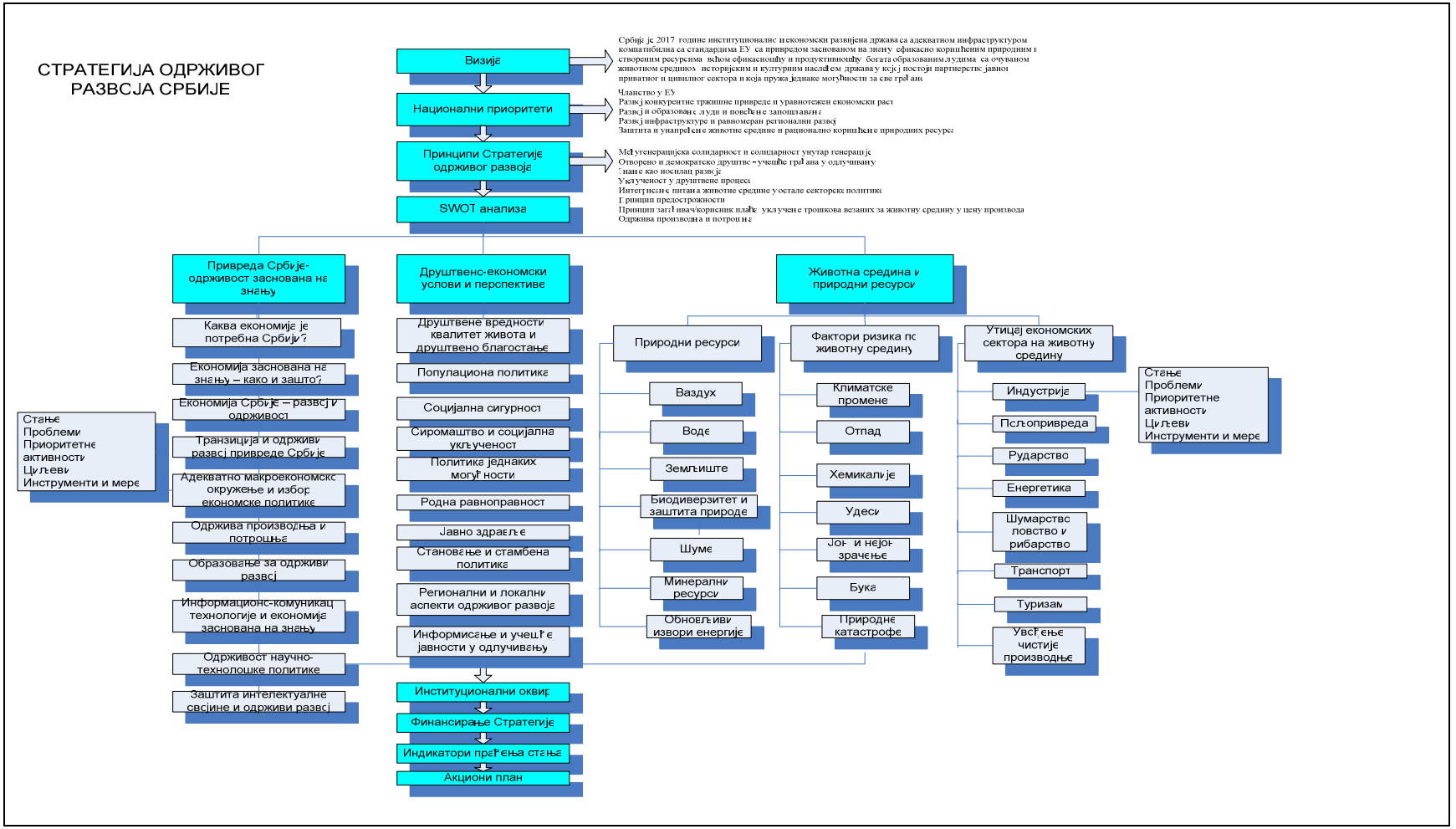
Одрживи развој подразумева и усклађивање различитих развојних аспеката и супротстављених мотива садржаних у појединим секторским програмима. Сврсисходно решавање таквих конфликата захтева одређени ниво политичке воље и опредељености. Кључне претпоставке неопходне за прихватање и примену концепта одрживог развоја привреде и друштва, као и за његову успешну реализацију јесу одговарајуће вођство, широка политичка, социјална и медијска подршка, као и друштвена сагласност о неопходности прихватања тог концепта. При томе, јака политичка воља, посвећеност Владе и подршка јавности представљају најнепосредније факторе успеха. Једна од карактеристика одрживог развоја је и веће укључивање јавности у процесе доношења одлука о проблемима животне средине. За квалитетно укључивање

јавности није довољна само декларативна опредељеност власти, већ и посебни подстицаји, пре свега правовремено информисање и едукација, како би јавност објективно могла да утиче на исход за који је заинтересована.

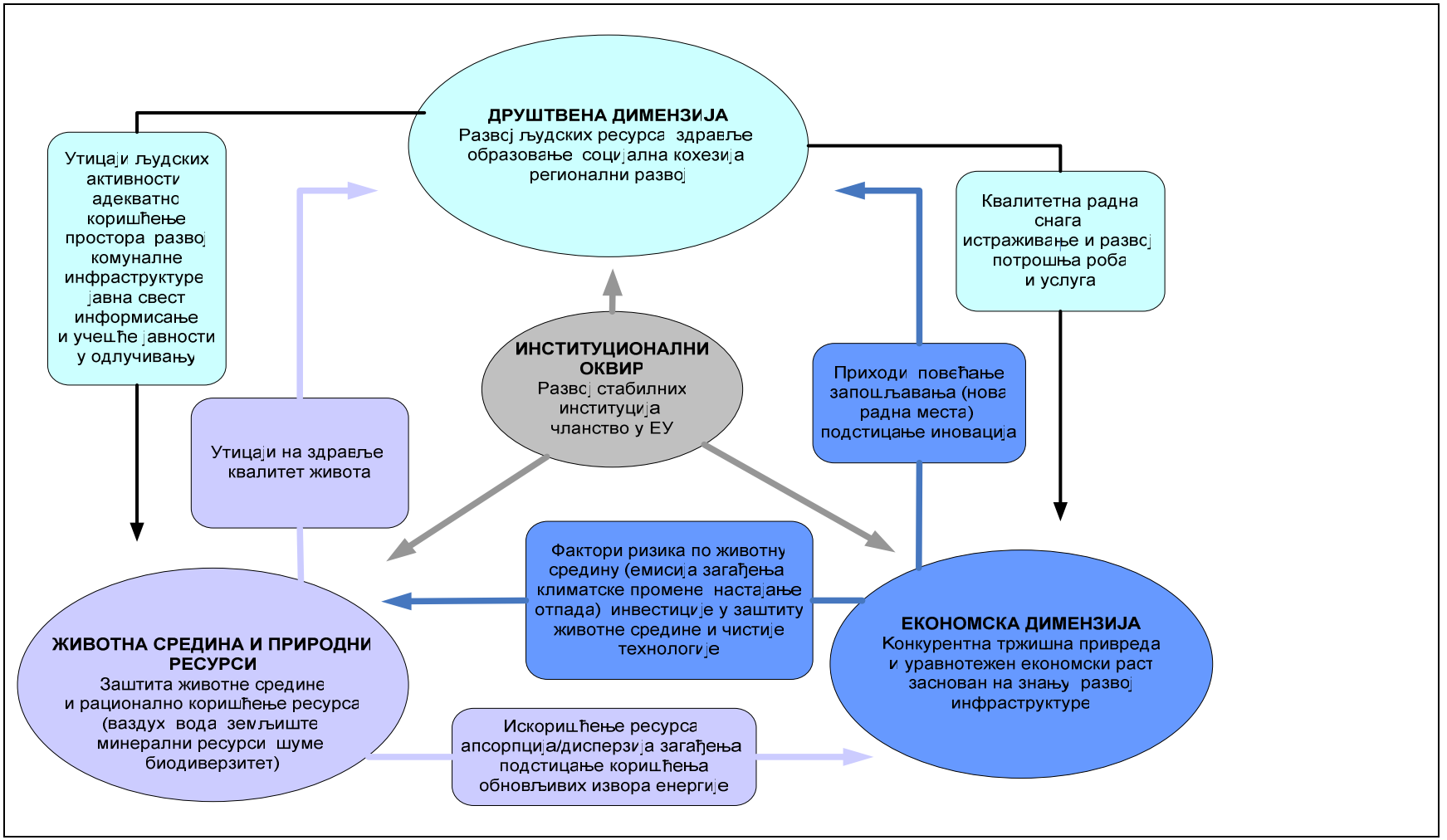
Циљ Националне стратегије одрживог развоја је да доведе до равнотеже три кључна фактора, односно три стуба одрживог развоја: *одрживог економског раста* и привредног и технолошког развоја, *одрживог развоја друштва* на бази социјалне равнотеже, *заштите животне средине* уз рационално располагање природним ресурсима, спајајући их у једну целину подржану одговарајућим институционалним оквиром.

Национална стратегија одрживог развоја значајно доприноси усклађивању евентуалних конфликтних циљева различитих аспеката друштвено-економског развоја, превазилажењу јаза између процеса утврђивања секторских политика, као и успостављању система узајамних предности. То је остварено у заједничком раду на изради Стратегије, односно кроз учешће свих кључних друштвених група.

На Слици 1.1. дата је шема Националне стратегије одрживог развоја, док су на Слици 1.2. приказане функционалне везе елемената Стратегије.

Слика 1.1. Шема Националне стратегије одрживог развоја

Слика 1.2. Функционалне везе елемената Националне стратегије одрживог развоја

Скраћенице које се користе у тексту Стратегије имају следеће значење:

ASEAN - Асоцијација земаља југоисточне Азије

BAT – најбоља расположива технологија

BATNEEC – најбоља доступна технологија која не захтева прекомерне трошкове

BEP – најбоља пракса по животну средину

БДП – бруто домаћи производ

CEDAW- Конвенција о елеминацији свих облика дискриминације жена (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)*

CITES – Конвенција о међународној трговини угроженим врстама

EEA – Европска агенција за животну средину

EIA – процена утицаја на животну средину

EIONET - Европска мрежа за информисање и посматрање стања животне средине (*European Information and Observation Network*)

EMS – систем управљања животном средином

EMAS – систем управљања и провере животне средине

ESCO – компаније за пружање услуга у енергетици, које развијају, изводе и финансирају тржишно засноване пројекте енергетске ефикасности (*Energy Service Company*)

ЕУ – Европска унија

ГМО – генетски модификовани организми

HACCP – стандарди безбедне хране: анализа ризика контролом критичних тачака у производњи *(Hazard Analysis Critical Control Points)*

IBA - подручје за птице од међународног значаја

IESCR – Конвенција Уједињених нација о економским, социјалним и културним правима

ІКТ – информационе и комуникационе технологије

IPA - подручје за биљке од међународног значаја

IPPC – интегрисано спречавање и контрола загађивања животне средине

LCA – анализа животног циклуса

МОР – материјално обезбеђење породице

МОР – Међународна организација рада

МСП – мала и средња предузећа

МХЕ – мале хидроелектране

NAFTA – Северно-амерички споразум о слободној трговини

OECD – Организација за економску сарадњу и развој

ОИЕ – обновљиви извори енергије

ODA – званична развојна помоћ *(Official Development Assistance)*

PPP – паритет куповне моћи *(Purchasing Power Parity)*

PPP – сарадња јавног и приватног сектора (*Public Private Partnership)*

Сида – Шведска агенција за међународну развојну сарадњу

SWOT – анализа предности, слабости, шанси и претњи

СЗО – Светска здравствена организација

toe – тона еквивалентне нафте

УН – Уједињене нације

UNDP – Програм Уједињених нација за развој
UNFCCC – Оквирна Конвенција УН о климатским променама
USD – амерички долар

1. Методологија израде Националне стратегије одрживог развоја

Пројекат израде Стратегије иницира је као директан одговор на Светски самит о одрживом развоју на предлог амбасадора Краљевине Шведске у Београду. Реализација пројекта започета је у јулу 2005. године кроз сарадњу Кабинета потпредседника Владе, Програма за развој Уједињених нација (UNDP) и Шведске агенције за међународну сарадњу (Сида). Основни циљ пројекта је да кроз широк партиципативни процес произведе Стратегију као свеобухватни стратегијски развојни документ Владе, заснован на постојећем стратегијском оквиру.

У току израде Стратегије примењени методолошки поступак приказан је и верификован у круговима стручне међународне јавности.

Сагласно међународној пракси, израда Стратегије се одвијала кроз партиципативни процес, уз ангажовање великог броја заинтересованих страна у српском друштву. Другим речима, потврђујући досадашња сазнања о концепту одрживог развоја као процесу који се заснива на узајамном учењу и повезивању бројних искустава и експертиза у једну синергију усмерену ка унапређењу свих аспеката живота, предвиђена је израда Стратегије кроз сарадњу и интеракцију бројних релевантних институција и заинтересованих страна српског друштва, уз несумњиву водећу улогу Владе.

Једна од главних одредница при изради Стратегије био је ослонац на академску заједницу, како би се избегла евентуална политизација и везивање успешности израде (и примене) Стратегије за било коју политичку опцију. Успешно руковођење израдом Стратегије захтевало је од самог почетка висок ниво политичког сензибилитета и вештину изналажења опште прихватљивих решења у ситуацијама када су бројне заинтересоване стране имале различите, а често и супротстављене ставове о кључним сегментима израде Стратегије. Поред тога, било је неопходно обезбедити и континуитет у сложеним друштвено-политичким односима и наметнути израду Стратегије као један од приоритета не само актуелне, него и будуће Владе, имајући у виду чињеницу да је одрживи развој дугорочан процес, дужи од мандата било које Владе.

Уводна фаза израде Стратегије подразумевала је, пре свега, упознавање многобројних заинтересованих страна, појединаца и институција, са изворном идејом и концептом Стратегије. Полазна основа израде Стратегије била је да се уз уважавање постојећих усвојених стратегијских докумената, надогради концепт одрживог развоја који синергијски повезује све три компоненте – економску, социјалну и питања животне средине. Да би се то постигло, прво је урађена анализа постојећих секторских и међусекторских стратегија која је дала смернице о даљем току примене пројекта. Уследила су још два Радна документа: повезаност економског развоја и заштите животне средине и везе између животне средине и одређених социјалних питања.

Формиране су три радне групе од представника релевантних институција, а по позиву за учешће у изради Стратегије који је упутио Кабинет потпредседника Владе. Радне групе, три стуба пројекта, одговарају компонентама одрживог

развоја – економија заснована на знању, социјална питања и животна средина. Процес израде Стратегије је био отворен за све заинтересоване стране. У сарадњи са највећим мрежама удружења, одабрана је група од девет активних удружења у области одрживог развоја, које су имале значајну улогу у процесу израде, промоције и коментарисања радних верзија Стратегије.

Израда Стратегије почела је одржавањем Националне конференције о одрживом развоју, марта 2006. године, са задатком да се путем учешћа јавности и консултација са заинтересованим странама и институцијама креира визија Републике Србије 2017. године и прецизирају приоритетне теме појединачних стубова Стратегије. Конференцији је присуствовало 130 учесника – представника бројних институција Владе, академске заједнице, пословног света и невладиног сектора. Заједничким радом и разменом идеја, искустава и сазнања, утврђени су кључни национални приоритети и принципи на којима се заснива Национална стратегија одрживог развоја.

Свака Радна група анализирала је полазно стање за остварење одрживог развоја за сваку од приоритетних тема, идентификовала кључне проблеме и дефинисала жељено стање. Истовремено, Радне групе су свој допринос дале у усмеравању приоритета и дефинисању стратешких циљева одрживог развоја, као и начина и и инструмената потребних за пружање подршке остварењу циљева. Посебна пажња посвећена је потребном институционалном оквиру за спровођење Стратегије. Финансијски план који је урађен за примену Стратегије указује на оквирну количину средстава неопходних за примену приоритетних мера које проистичу из Стратегије. Тиме ће се омогућити дугорочно планирање постављених активности у буџету Републике Србије и обезбедити основа за добијање кредита или за донаторске активности. Детаљни акциони план за спровођење Стратегије ће усмерити активности и мере за достизање утврђених циљева.

У припреми тематских целина за израду Стратегије учествовао је велики број стручњака чије су специјалности одговарале прецизираним темама. Партиципативни и интерактивни процес, односно учешће великог броја заинтересованих страна, јавности и представника државне управе, био је један од кључних изазова у току израде Стратегије. Неопходно је било изградити осећај власништва, односно припадности Стратегији која је настала на основу учешћа великог броја заинтересованих страна: стручњака, представника институција, релевантних министарстава, цивилног друштва, општина, приватног сектора, удружења итд. Радне групе су у периоду од септембра 2006. до фебруара 2007. године одржале више групних састанака ради утврђивања Елемената за израду Стратегије и дефинисања сценарија, како би се обезбедила платформа за шири партиципативни процес.

Како је наведено, политичка подршка овом процесу је била неопходна јер је Влада носилац промена и развоја земље. Новоизабрана Влада, односно Кабинет потпредседника, наставио је маја 2007. године сарадњу са UNDP-ом и Сида-ом на комплетирању Елемената за Националну стратегију одрживог развоја. Политичким вођством процеса из Кабинета потпредседника Владе процес је, након потврђивања националних приоритета, довео до израде првог нацрта Стратегије. На тај начин је започета јавна дискусија у великом броју градова Републике Србије. Процес је допринео изградњи консензуса о основној визији и приоритетима будућег развоја у Републици Србији.

Овим чином Република Србија је доспела на праг испуњења једног од важних услова за придруживање Европској унији. Не треба, међутим, заборавити да је одрживи развој дугорочан и континуални процес и да само стално праћење спровођења Стратегије и њене правовремене ревизије воде сигурном успеху и напретку.

2. Веза са другим стратегијама

Национална стратегија одрживог развоја заснива своја решења у складу са европским интеграцијама: Стратегијом одрживог развоја ЕУ која је усвојена 2001. године и ревидована 2006. године и Лисабонском стратегијом ЕУ. Стратегија је усклађена са Миленијумским циљевима развоја УН и Националним миленијумским циљевима развоја у Републици Србији које је Влада Републике Србије усвојила 2006. године.

Национална стратегија одрживог развоја усваја се у периоду у којем Република Србија спроводи или усваја различите стратешке документе и/или акционе планове развоја – како оне који имају мултисекторски карактер, тако и различите секторске развојне документе.

Национална стратегија одрживог развоја полази од реформских циљева дефинисаних у стратешким документима које је донела Влада. Стратегија је у потпуности усклађена са принципима и циљевима усвојеним у *Националној стратегији Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији*, *Стратегији за смањење сиромаштва*, *Националној стратегији привредног развоја Републике Србије 2006–2012*. и *Нацрту Националног програма заштите животне средине*.

Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији (усвојена 2005. године) један је од стратешких докумената који опредељује целокупну државну политику у наредном периоду и веома је значајна за политику одрживог развоја. Стратегија за смањење сиромаштва (усвојена 2003. године) представља средњорочни развојни оквир усмерен на смањење кључних облика сиромаштва и садржи анализу узрока, карактеристика и профила сиромаштва у Републици Србији, као и главне стратешке смернице за друштвени развој и смањење броја сиромашних у наредним годинама. Активности предвиђене Стратегијом за смањење сиромаштва усмерене су ка привредном развоју и расту, спречавању појаве новог сиромаштва услед реструктуирања привреде и на бригу о традиционално сиромашним групама. Национална стратегија привредног развоја Републике Србије 2006–2012. (усвојена 2006. године) дефинише основне развојне приоритете Републике Србије и начине њиховог остваривања базирајући решења на ефикасној тржишној привреди и повећању конкурентности. Нацрт Националног програма заштите животне средине представља основни стратешки документ заштите животне средине у Републици Србији којим су дефинисани општи циљеви политике заштите животне средине, краткорочни циљеви (2007-2011.), континуирани (2007–2016.) и средњорочни (2012-2016.) циљеви и инструменти за достизање постављених циљева.

Национална стратегија одрживог развоја усклађена је и са постојећим секторским стратегијама:

- Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010;
- Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2015.године („Службени гласник РС" бр. 44/05);
- Стратегија развоја пољопривреде Србије („Службени гласник РС" бр. 78/05);
- Стратегија развоја туризма Републике Србије („Службени гласник РС" бр. 91/06);
- Стратегија подстицања и развоја страних улагања („Службени гласник РС" бр. 22/06);
- Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији („Службени гласник РС" бр. 87/06);
- Национална стратегија за решавање питања избеглих, прогнаних и расељених лица;
- Стратегија реформе државне управе у Републици Србији;
- Стратегија развоја социјалне заштите („Службени гласник РС" бр. 108/05);
- Национална стратегија за борбу против корупције („Службени гласник РС" бр. 109/05);
- Стратегија локалног одрживог развоја;
- Стратегија малих и средњих предузећа и предузетништва у Републици Србији 2003-2008;
- Стратегија реформе система здравствене заштите - Боље здравље за све у ИИИ миленијуму;
- Стратегија развоја шумарства Републике Србије („Службени гласник РС" бр. 59/06);
- Водопривредна основа Републике Србије 2002-2012.;
- Национална стратегија управљања отпадом, са програмом приближавања ЕУ;
- Национални план акције за децу;
- Национална стратегија за борбу против ХИВ/АИДС-а;
- Стратегија за интеграцију и давање нових овлашћења Ромима;
- Стратегија развоја стручног образовања у Републици Србији („Службени гласник РС" бр. 1/07);
- Стратегија развоја образовања одраслих у Републици Србији („Службени гласник РС" бр. 1/07);
- Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године и Акциони план („Службени гласник РС" бр. 21/07);
- Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији („Службени гласник РС" бр. 1/07).

II. СТРАТЕШКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

1. Визија одрживог развоја Републике Србије

Република Србија је 2017. године институционално и економски развијена држава са адекватном инфраструктуром, компатибилна са стандардима ЕУ, са привредом заснованом на знању, ефикасно коришћеним природним и

створеним ресурсима, већом ефикасношћу и продуктивношћу, богата образованим људима, са очуваном животном средином, историјским и културним наслеђем, држава у којој постоји партнерство јавног, приватног и цивилног сектора и која пружа једнаке могућности за све грађане.

Оваква визија проистекла је из стратегијских циљева одрживог развоја, на основу темељне анализе препознатих потенцијала Републике Србије, као и услова и ограничења у којима се остварују развојни циљеви. Остварење ове визије могуће је доследном применом темељних, стратешких и доследних циљева који се заснивају на потребама грађана Републике Србије за достизањем квалитетнијег живљења и бољег животног стандарда. Друштвени консензус подразумева да сви нивои власти препознају своју улогу у реализацији визије, а сви заједно утичу на институције државе како би се реализовали стратешки циљеви одрживог развоја.

Сагласно визији, дефинисани су *национални приоритети* Стратегије, као и стратешки и секторски циљеви одрживог развоја. Да би се они реализовали, Стратегија предлаже развојне инструменте и активности. Стратешки и секторски циљеви, приоритетне активности и развојни инструменти приказани су у поглављима која следе.

2. Национални приоритети одрживог развоја Републике Србије

Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије настаје у тренутку када су већ усвојене или припремљене одређене националне развојне стратегије које су од непосредне важности за овај документ: *Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији, Стратегија смањења сиромаштва, Национална стратегија привредног развоја Србије 2006-2012., Нацрт Националног програма заштите животне средине* и већ усвојене секторске стратегије.

Перспектива остваривања одрживог развоја Републике Србије је у увођењу, прилагођавању и примени принципа који доминирају у Европској унији, односно у повећавању конкурентности која се заснива на знању, иновацијама и предузетништву, како је дефинисано у Лисабонској стратегији ЕУ.

Кључни *национални приоритети* Републике Србије чије испуњење ће у највећој мери омогућити остварење визије одрживог развоја до 2017. године су следећи:

1) Приоритет 1: Чланство у ЕУ

Да би остварила своје основно стратешко-политичко опредељење – укључивање у европске интегративне токове, придруживање, а потом и приступање ЕУ – Република Србија мора да испуни бројне сложене и међусобно повезане услове које је ЕУ формулисала пре више од једне деценије кроз:

- развој стабилних институција које гарантују демократију, владавину права и поштовање и заштиту људских права и права мањина;
- развој тржишне економије способне да се суочи са притиском конкуренције унутар ЕУ;
- усаглашавање са правним тековинама ЕУ и преузимање обавеза које проистичу из чланства.

2) Приоритет 2: Развој конкурентне тржишне привреде и уравнотежен економски раст

Подстицање иновација, стварање бољих веза између науке, технологије и предузетништва, раст капацитета за истраживање и развој, укључујући нове информационе и комуникационе технологије кроз:

- унапређење услова за привлачење страних директних инвестиција;
- макроекономску стабилност и повећање извоза;
- развој малих и средњих предузећа;
- завршетак приватизације;
- обезбеђење сигурности снабдевања енергијом уз повећање ефикасности енергетских субјеката и енергетске ефикасности привреде;
- подстицање иновација и промовисање предузетништва;
- промовисање информатичког друштва.

3) Приоритет 3: Развој и образовање људи, повећање запошљавања и социјална укљученост

Стварање већег броја радних места, привлачење стручњака, унапређивање квалитета и прилагодљивости радне снаге, већа улагања у људске ресурсе кроз:

- спречавање одлива стручњака стварањем бољих радних услова;
- унапређење прилагодљивости радника и постизање веће флексибилности тржишта рада;
- улагање у знање и вештине људи кроз квалитетно, ефикасно и практично применљиво образовање и перманентно усавршавање припадника свих друштвених група на принципима једнаких могућности;
- социјалну укљученост и афирмативне мере за подстицај запошљавања младих, жена и припадника маргинализованих група;
- инвестирање у јавно здравље, посебно у примарну здравствену заштиту са акцентом на мере превенције.

4) Приоритет 4: Развој инфраструктуре и равномеран регионални развој

Унапређивање атрактивности земље, осигурање адекватног квалитета и нивоа услуга кроз:

- проширење и унапређење саобраћајне инфраструктуре;
- развој комуналне инфраструктуре (водоснабдевање, пречишћавање отпадних вода и управљање отпадом);
- смањење регионалних неравномерности и сиромаштва и подизање регионалне конкурентности;
- подстицање равномерног регионалног развоја и локалних развојних иницијатива отварањем различитих могућности сарадње приватног и јавног сектора уз сагледавање родне димензије и перспективе развоја;
- адекватно коришћење простора, као критичног ресурса за регионални развој;

- одрживи развој енергетске инфраструктуре у складу са очекиваним динамичним привредним растом;
- рурални развој.

5) Приоритет 5: Заштита и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса

Очување и унапређивање система заштите животне средине, смањење загађења и притисака на животну средину, коришћење природних ресурса на начин да се обезбеди њихова расположивост за будуће генерације кроз:

- успостављање система заштите и одрживог коришћења природних богатстава, односно ресурса (ваздуха, вода, земљишта, минералних сировина, шума, риба, дивљих биљних и животињских врста);
- јачање узајамног деловања и остварење значајних ефеката између заштите животне средине и економског раста, укључење политике животне средине у развојне политике других сектора;
- инвестирање у смањење загађења животне средине и развој чистијих технологија;
- смањење високе енергетске интензивности привреде Републике Србије и ефикасније коришћење фосилних горива;
- подстицање коришћења обновљивих извора енергије;
- планирање одрживе производње и потрошње и смањење отпада по јединици производ;
- заштиту и очувања биодиверзитета.

3. Принципи Националне стратегије одрживог развоја

Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије се заснива на глобално прихваћеним принципима који су дефинисани у *Декларацији о одрживом развоју из Јоханесбурга*, *Миленијумским циљевима развоја УН и Стратегији одрживог развоја ЕУ*. То су:

1) **Међугенерацијска солидарност и солидарност унутар генерације.** Задовољити потребе садашњих генерација без угрожавања права будућих генерација да задовоље своје потребе. Солидарност унутар генерације постићи демократски усаглашеном расподелом расположивог природног и створеног капитала, на начин који обезбеђује основне људске потребе за све друштвене групе.
2) **Отворено и демократско друштво - учешће грађана у одлучивању.** Гарантовати грађанска права, обезбедити приступ информацијама и осигурати доступност правде. Обезбедити одговарајуће консултације и учешће грађана у доношењу одлука. Бранити стабилност демократских институција на основама мира, безбедности и слободе.
3) **Знање као носилац развоја.** Промовисати просперитетну, иновативну, конкурентну и еколошки ефикасну економију засновану на знању, која обезбеђује висок стандард живота и пуну и висококвалитетну запосленост. Промовисати образовање и развијање јавне свести о одрживом развоју.

4) **Укљученост у друштвене процесе.** Промовисати пуну интеграцију грађана у друштво, подстицати једнаке могућности за свакога, промовисањем људских права, посебно родне равноправности, борбом против свих облика дискриминације, афирмативним мерама за маргинализоване групе и смањењем сиромаштва. Разлике и поларизацију међу члановима друштва треба сводити на најмању могућу меру и стално се борити против социјалне искључености и сиромаштва.

5) **Интегрисање питања животне средине у остале секторске политике.** Промовисати интеграцију економских, социјалних и еколошких приступа и анализа, те подржати коришћење инструмената као што је стратешка процена животне средине. Подстицати социјални дијалог, друштвено-одговорно пословање и јавно-приватно партнерство.

6) **Принцип предострожности.** Захтевати очување природне равнотеже у околностима када нема поузданих информација о одређеном проблему. Свака активност мора бити планирана и спроведена на начин да проузрокује најмању могућу промену у животној средини. У случају могућих и значајних утицаја на животну средину, предузимати превентивне активности, особито у ситуацијама угрожавања добробити људи и животиња.

7) **Принцип загађивач/корисник плаћа, укључење трошкова везаних за животну средину у цену производа.** Интернализовати трошкове везане за животну средину, односно укључити трошкове уништавања животне средине у економске трошкове загађивача/корисника, применом принципа загађивач/корисник плаћа. На тај начин се постиже покривање пуне економске цене у коју улазе трошкови производње, употребе и одлагања производа у току читавог његовог животног циклуса.

8) **Одржива производња и потрошња.** Поштовати уравнотежене односе у експлоатацији природних ресурса и обезбедити висок ниво заштите и побољшања квалитета животне средине. Смањити загађење животне средине и промовисати одрживу потрошњу и производњу, тако да економски раст не узрокује пропорционални пораст деградације животне средине.

4. SWOT анализа

SWOT анализа даје приказ предности, слабости, шанси и претњи за одрживи развој Републике Србије. Она омогућава препознавање позитивних и негативних фактора који утичу на остварење опредељења и успоставља равнотежу између интерних способности и екстерних могућности.

Предности	**Слабости**
- добра географска позиција земље; - потенцијално квалитетна радна снага; - успостављене правне основе демократског и отвореног друштва; - реформски процеси започети у	- недовољан ниво општег поверења грађана у институције; - висок степен разлика у регионалном развоју; - спор процес приватизације; - недовољан број „greenfield" инвестиција; - недовољно улагања у развој

највећем броју сектора; - раст приватног сектора; - успостављање поверења на регионалном нивоу и подизање угледа Републике Србије у региону; - пораст свести о потреби планирања одрживог развоја на локалном нивоу; - смањење текућих дисбаланса у финансирању фондова социјалног и пензијско – инвалидског осигурања; - висок степен биолошке разноврсности; - разноврсни природни ресурси; - висок степен културне инфраструктуре и културних вредности; - постојање експертски и финансијски значајне дијаспоре; - очувана животна средина у неиндустријализованим областима.	привреде; - недостатак саобраћајне и комуналне инфраструктуре; - наставак одлива мозгова и након 2001. године; - веома ниска стопа издвајања за образовање и науку из БДП-а; - ниска стопа издвајања из БДП-а за област социјалне заштите; - недостатак консензуса о правцима даље регионализације и децентрализације; - етноцентризам у делу владајуће елите; - неповољан друштвено – економски положај младих; - низак ниво учешћа грађана; - непланска експлоатација природних ресурса; - прекомерно загађење вода, ваздуха и земљишта; - лоша пракса управљања отпадом; - недостатак подстицаја за смањење загађења.
Шансе - интеграција у ЕУ; - укључивање у фондове ЕУ; - сарадња са дијаспором; - увођење норми и стандарда ЕУ којима се обезбеђује квалитет животне средине; - завршетак процеса приватизације; - даљи развој и јачање демократских институција у областима друштвеног развоја; - смањење корупције и повећање нивоа транспарентности; - јака политичка воља за спровођење законских реформи; - повећање јавно-приватног партнерства; - увођење чистије производње; - унапређење енергетске ефикасности, рационално коришћење сировина и смањење саобраћајне интензивности.	**Претње** - растући степен нетолеранције и друштвене подељености; - пораст незапослености, сиромаштво, задуженост и успорен привредни развој; - заостајање за регионом услед нерешених политичких питања; - могућности нове изолације земље (отворене или прикривене); - нерешена питања борбе против корупције и организованог криминала; - неповољни демографски трендови; - могуће одсуство политичке воље за спровођење законских реформи; - недовољна информисаност јавности и недовољно развијена јавна свест; - принцип „не у мом дворишту”; - недостатак инвестиција за изградњу инфраструктуре; - покретање индустријске производње застарелим

	технологијама (стварање „раја за загађиваче”); - растући ниво саобраћаја уз коришћење горива лошег квалитета.

III. ПРИВРЕДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – ОДРЖИВОСТ ЗАСНОВАНА НА ЗНАЊУ

1. Уводне напомене

Садашња привреда Републике Србије функционише на бази још увек неповољне економске структуре, са датим природним и финансијским ресурсима, технологијом и људима. Сви ови ресурси су релативно оскудни. Део ограничења потиче од релативно слабе природне, технолошке и финансијске основе. Република Србија са својих 7397651 становника (процена 1. јануара 2007.) и бруто домаћим производом од 29,5 милијарди евра (процена за 2007.) није земља значајног тржишта или великих економских потенцијала, посматрано на светском или европском нивоу.

Међутим, све говори да би уз примену одговарајућих стратегија које се тичу привредног и других (еколошких, технолошких, социјалних итд.) аспеката развоја *могла битно да побољша релативно лошу позицију* у односу на референтне земље у транзицији, поготову у односу на оне из Југоисточне Европе. Тај напредак у наредној фази развоја српског друштва, државе и привреде не би смео да буде кратког даха и непредвидивих последица. То значи да је данашњој Републици Србији неопходан одржив привреди развој заснован на порасту групе кључних економских показатеља (раст БДП-а, запослености, спољно-трговинске размене, конкурентности и извоза, инвестиција, стандарда становништва) уз смањење економског оптерећења по основу спољног дуга, као и уз остваривање трајне макроекономске стабилности, бољег квалитета живота, еколошког стања и општег благостања друштва.

У општем смислу, одрживи привредни развој нашој држави треба да омогући перманентни дугорочни економски раст који неће бити заснован на прекомерној употреби природних ресурса, или на неприхватљивим еколошким последицама које би довеле у питање његову одрживост, као и економске изгледе будућих генерација. То конкретно значи да се *развој српске економије у правцу одрживости* може сагледати само на основу остваривања економског раста, пре свега, на основу фактора као што су знање, информације, људи, образовање и квалитет веза међу људима и установама.

2. Претпоставке

У Републици Србији су после 2000. године установљена елементарна правила игре која важе у свету тржишне привреде, владавине закона и политичке демократије. Међутим, та правила још нису у преовлађујућој мери присутна у реалном економском, политичком и социјалном животу. Многе економске тенденције везане за актуелну прекомерну потрошњу, недовољне инвестиције,

раст увоза, раст унутрашњег и спољног дуга, незапосленост, финансијска (не)дисциплина, указују да претпоставке трајног и квалитетног економског раста (и одрживог развоја) још нису остварене.

Понашање предузећа и грађана на тржишту, у процесу економских реформи (пред државним органима, судом и полицијом) није увек у складу са потребама заједнице. Економски систем који је успостављен после прве фазе институционалних економских реформи није у довољној мери стабилан нити одржив. Лошу слику о овдашњем економском амбијенту шаљу непримењивање закона, недовољно поштовање власничких права, уговора, неплаћање пореза и доприноса, нетранспарентан систем јавних прихода и расхода и финансијска недисциплина, недостатак социјалног дијалога и неповољне реакције радника и синдиката на економске реформе, кршење радних права, проблеми са лошим приватизацијама, масовна корупција и још увек присутан организовани привредни криминал.

3. Каква економија је потребна Републици Србији

Питање развоја националних економија данас, на почетку XXI века умногоме је еволуирало и превазишло теоријска разматрања која су била важећа у другој половини претходног века. Наиме, од некадашње теорије развоја заснованог на „природним“ ограничењима у остваривању високих стопа раста у дугом временском року, на почетку последње деценије 20. века уобличава се данас важећи развојни концепт – концепт одрживог развоја. Тај концепт заснован је на новој теорији раста у чијем су центру примењено знање и комплекс научно-технолошког развоја. Уместо старог концепта природних компаративних предности, у модерном схватању развоја доминирају остварене компаративне предности, уместо природних ресурса брзина креирања иновација и способност једне привреде да остварена теоријска знања претвори у проналаске и нове технологије, постају кључне одреднице брзине раста и развоја националне економије. Некадашње схватање богатства мерено је физичким и финансијским капиталом (тоне произведене робе и милиони стеченог новца), а данас је кључна одредница националног богатства способност остваривања нових знања, идеја, иновација и технологија, односно креирање и располагање хуманим капиталом.

Паралелно са убрзањем развоја у светским размерама, долази до стварања глобалних алијанси и повезивања читавих региона да би се стекле што јаче позиције на светској економској и финансијској позорници. Они који не учествују у тим процесима, сасвим сигурно остају дугорочно маргинализовани, изопштени из главних токова информација и знања, а пропуштене шансе се све теже надокнађују са протоком времена.

Као основне карактеристике светске привреде на почетку XXI века могу се навести следеће:

- *глобализација* укупних робних и финансијских токова у свету уз концентрацију моћи глобалног одлучивања у неколико светских центара;
- *либерализација робних и капиталних токова* на глобалној сцени под притисцима најмоћнијих светских економија, уз истовремено задржавање рестрикција за слободно кретање радне снаге;

- *хармонизација, координација и регионализација економских политика* земаља чланица различитих економско – политичких групација као што су ЕУ, ASEAN, NAFTA и сл.

Овакав сценарио развоја глобалне економије омогућен је, пре свега, применом у свакодневном животу базичних проналазака из периода тзв. треће технолошке револуције која се дешавала доминантно током последње три деценије XX века, пре свега у технолошки и економски најразвијенијим земљама и регионима света. Развој сектора информационо-комуникационих технологија, производње и употребе нових материјала, микроелектронике, роботике, експанзија биотехнологије, генетског инжењерства и других најпропулзивнијих привредних сектора довео је до неслућених могућности умрежавања и повезивања робних, а нарочито финансијских токова, који се до скора нису могли ни замислити. Уместо природних ресурса, плодне земље, минералних извора и расположивог капитала, доминантан чинилац развоја савремене економије у готово читавом свету постали су примењено знање, образовање и наука.

Република Србија данас није у ситуацији да бира хоће ли да се укључи у свет глобализоване светске економије и нових технологија, односно да настави започете тржишне и политичке реформе. Она се већ определила за прикључење Европској унији са свим економско-правним, политичким, административним и еколошким последицама таквог избора.

Међутим, Република Србија *може и треба да бира*, односно пажљиво да трасира стратешке координате свог привредног, технолошког и социо-културног развоја, у складу са затеченим околностима и потребама будућих генерација. С обзиром на то да глобалне промене у структури производних фактора показују све већу доминацију и супериорност тзв. нематеријалних фактора економског раста као што су знање, информације, организација, култура, информисање, образовање, правни систем, Републици Србији не преостаје ништа друго него да прихвати стратегију ослонца на развој људског капитала. То, према искуствима економско-технолошки најнапреднијих земаља, доноси највећу стопу додате вредности по јединици уложеног рада и капитала.

Зато је избор Републике Србије данас опредељење за економију засновану на знању која ће већ сутра доминирати њеном привредом. Нашој држави је потребно широко коришћење знања у свим аспектима живота. То знање треба да проистиче, пре свега, из тржишне економије, односно на основу финансирања из приватних извора, а нарочито из конкурентског сектора услуга, али и да се подстиче од стране државе.

Подстицај знања развоју привреде и друштва у нашој земљи могућ је и на основу напретка комуникација, бољих системских информација и установљења модела електронске владе. Такву економију Република Србија може да замисли и спроводи као стратешки задатак, дефинишући следећа *подручја и правце* промена у циљу одрживог развоја друштва:

- *привреду засновану на знању, као квалитативну одредницу стратешког развојног процеса;*
- *структуру и квалитет одрживе економије и привредног система;*
- *начин остваривања и довршетка одрживих економских реформи;*
- *адекватно макро-економско окружење и избор економске политике*;
- *систем одрживе производње и потрошње;*

- *унапређење система образовања и васпитања;*
- *развој и унапређење информационо-комуникационих технологија;*
- *одрживу научно-технолошку политику и систем;*
- *заштиту и унапређење интелектуалне својине.*

4. Економија заснована на знању - како и зашто?

Данас су „економија заснована на знању”, односно „економија знања” и „друштво знања” у светским оквирима постали препознатљиви и веома популарни термини. Не само у теорији, већ и у оквиру већине економски релевантних међународне организација, реализоване су бројне студије у којима се указује на њихов значај. Нема скоро ниједне економски развијеније земље данашњег света која нема посебну политику или стратегију подстицања економије засноване на знању.

Европска унија је, после низа спорадичних помињања значаја економије засноване на знању, још 2000. године, у „*Лисабонској стратегији*” истакла да Унија „до 2010. године треба да постане најконкурентнија и најдинамичнија светска економија заснована на знању, способна за одржив економски раст са више радних места и са боље плаћеним радним местима”. ЕУ је притом истовремено осмислила и око 50 специфичних мера и политика чије би остварење требало да води ка поменутом циљу.

Међутим, сам привредни развој, историјски посматрано, је био заснован најпре на доминантном учешћу природних фактора и физичког рада у оквиру концепта аграрног друштва. Током експанзије индустријског друштва, како у производној тако и у трговачкој активности, најважнији производни фактор био је реални и финансијски капитал (новац, индустријска опрема, енергија). Технолошки развој довео је до тога да је учешће физичког рада, па и саме материјалне технологије, као и природних и финансијских ресурса постепено је губило значај. Током двадесетог века због тога се почело говорити о „постиндустријском друштву”, „информатичком друштву” односно о тзв. „бестежинској економији” у којој доминирају нематеријални фактори. У друштву чија се економија заснива на знању, као главни ослонцу и компаративној предности, кључном производни фактор постаје читав скуп, или комплекс нематеријалних чинилаца (као што су информација, сазнање, вештина, култура рада) који остварују све већи економски учинак и добијају све већу тржишну вредност.

Доминантна економска делатност у зависности од еволуције утицаја производних фактора била је најпре пољопривреда, а затим индустрија да би коначно данас готово свуда трећи сектор - сектор услуга - постао кључни, како за укупну запосленост, тако и за остваривање дохотка.

Ширење сектора услуга доводи до битних промена које се тичу настанка, прикупљања, креирања, прераде и коришћења информација. Масовна понуда и све већа доступност услуга на бази информација доводе до брзог смањивања њихових цена, а то отвара могућности њиховог коришћења од стране практично неограниченог број корисника у целом свету. То значи да знање и информације данас нису ограничени на сектору услуга. Наиме, савремена пољопривреда и индустрија све више зависе од истраживања, односно коришћења информација и знања при дефинисању производа, као и робних и финансијских тржишта.

Промена економске структуре од доминације примарног сектора, који чине углавном пољопривреда и екстрактивна индустрија, преко секундарног сектора (доминација прерађивачке индустрије), ка терцијарном сектору у коме доминирају услуге, доводи до раста производње, запослености и животног стандарда, односно друштвеног благостања. Међутим, због раста продуктивности у индустрији и пољопривреди, условљеног технолошким прогресом и повећањем квалитета радне снаге, у економији заснованој на знању највише запослених је управо у трећем сектору. При томе је трећи сектор продуктивнији од осталих, с обзиром да је у њему већа и ефективнија употреба информација и знања. Са друге стране, снажан трећи сектор подстиче продуктивност пољопривреде и индустрије, у којима се смањује релативни број запослених, како би и оне постале профитабилније и конкурентније.

С обзиром да је тржишно вредновање кључни фактор економског учинка, све више пажње се поклања прикупљају, анализирају и продају тржишно важних информација. Захваљујући тим информацијама, утицају нових технологија и знања дешавају се организационе и институционалне промене у изгледу, величини, структури и функционисању фирми. Као резултат тог процеса фирме трећег сектора најчешће постају мање, флексибилније, често са само електронски повезаним радним целинама, али са далеко образованијим запосленима, који су нарочити повезани у сектору истраживања и развоја.

Упоредо са повећањем броја економских субјеката, посебно захваљујући експанзији трећег сектора и утицају информација и знања, повећава се општи ниво конкуренције и конкурентности у привреди и друштву.

Друштво знања и економија заснована на знању, међутим, не подразумевају ригидно, фактографско, школско, односно уџбеничко знање, већ скуп вештина, способности и заинтересованости (компетенције) којима се стварају иновације, решавају проблеми, сарађује са другима и делује у циљу опште добробити. У том смислу, важно је узети у обзир различите врсте знања, која одговарају не само на питање „шта”или „ко”, већ и „зашто” и „како”. Наиме, знање може бити мање или више економски ефикасно, у зависности од тога како је постављен однос знања које представља *јавно добро*, и знања која представљају приватно добро.

При томе је са економског становишта битно следеће:

- прво, за друштво и привреду је добро да се знање као јавно добро *што шире и лакше користи* у интересу општег напретка, да буде што више и лакше доступно свим потенцијалним корисницима;
- друго, остало (приватно) знање, односно знање као *приватно добро* треба да буде ефикасно *заштићено* као интелектуална својина како би омогућило компаративну тржишну предност, и омогућило остваривање добити за онога ко га поседује.

Коришћење приватног знања условљено је одговарајућим плаћањем. Без таквих претпоставки, инвеститори не би имали интереса да улажу средства да би се дошло до нових сазнања и проналазака.

За ефикасну економску употребу знања битна су субјективна и организациона својства корисника (појединаца и предузећа) као и одговарајуће институционално окружење, као што су закони и обезбеђење њиховог спровођења, државне институције и удружења. Од својстава тог окружења

највише зависи колика ће бити ефикасност коришћења ових ресурса на националном и регионалном нивоу.

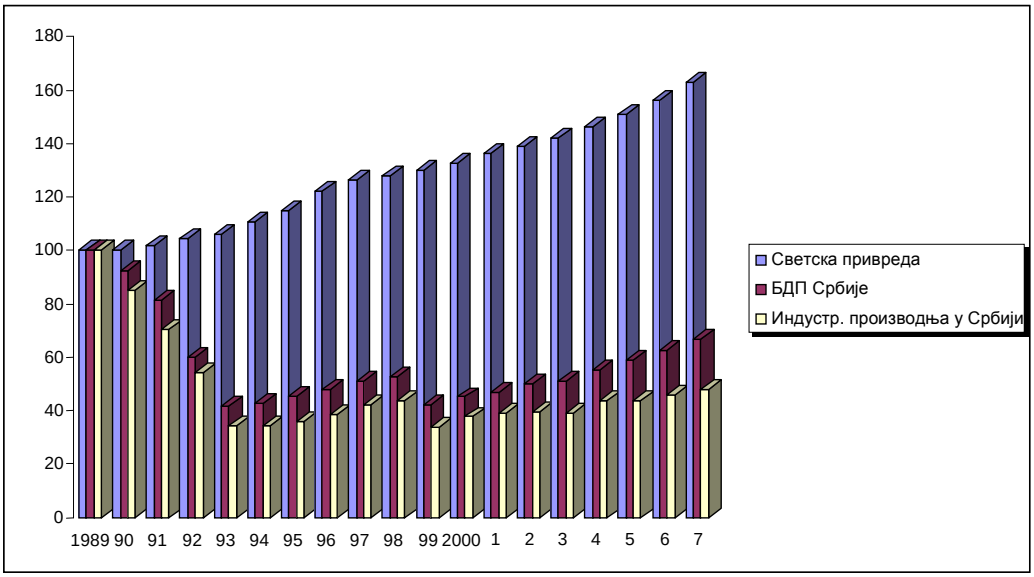
Да би се искористиле предности концепта економије знања на националном нивоу, није довољно само да се остваре ефекти тржишног вредновања нових производних фактора и спонтано реструктуирање привреде ка секторима са највећим учешћем знања. За остваривање тог концепта, према искуствима најнапреднијих економија света у том погледу, најбитнији су следећи фактори:

- модерно образовање и перманентно усавршавање;
- средства за истраживање и развој, посебно улагања у модерне индустрије (рачунари, биотехнологије, фармакологија...);
- одговарајућа научно-технолошка и културна политика друштва;
- адекватно управљање економским променама у складу са променама у свету и окружењу;
- избор макроекономске политике, системских и структурних економских решења;
- телекомуникације, масовна употреба рачунара и других савремених техничких средстава;
- сектори високих технологија и дефинисање подстицајних мера за привлачење страних улагања у те секторе;
- степен заштите власничких права и посебно интелектуалне својине
- друштвена одговорност пословања предузећа.

Сваком од ових чинилаца и претпоставки економије засноване на знању, у даљем тексту Стратегије посвећује се посебна пажња.

5. Економија Републике Србије – развој и одрживост

Економски развој Републике Србије у последњој деценији претходног века одвијао се под снажним утицајем неекономских фактора, разорне хиперинфлације и *de facto* вођења ратне економије. То је додатно погоршало ионако слабу позицију земље у међународном окружењу. Битно је нарушена структура стварања и употребе бруто домаћег производа (БДП) уз пораст доминације примарног сектора, запостављање и пропадање индустрије и стагнирање сектора услуга. Значајан део привредне активности прешао је у „сиву зону“ пословања. У периоду 2001-2006. дошло је до убрзаног опоравка економије и остваривања релативно високих стопа раста БДП, али уз спорије промене структуре његовог стварања и употребе од оних које су очекиване након демократских промена у земљи. То сугерише потребу *дефинисања другачије развојне стратегије Републике Србије у наредном периоду* која би била оријентисана ка уласку у круг земаља које свој развој креирају пре свега на знању, науци, иновацијама и савременим технологијама.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

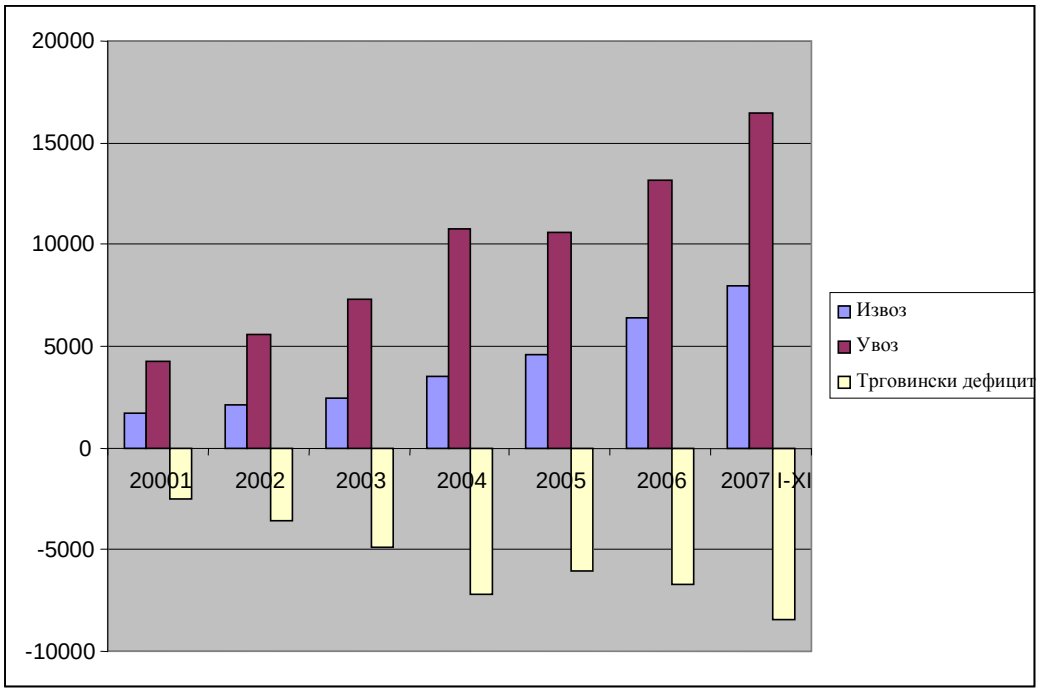
Слика 3.1. Неодрживост макроекономских токова у Републици Србији – поређење са светом 1989-2007.

У начину употребе БДП-а у периоду од 2001. године до данас, без обзира на побољшања у односу на претходну праксу, присутне су тенденције доминације личне и колективне потрошње, односно недовољно инвестирање у односу на потребе друштва. То за последицу има неадекватну расподелу БДП и успорен економски раст и технолошки развој инвестиција у расподели БДП-а. Премда званични подаци о учешћу инвестиција у расподели БДП-а нису довољно поуздани (пре свега због непотпуне евиденције промена у приватном сектору), оцењује се да је то учешће између 16 и 18%. За достигнути ниво развоја на коме се тренутно налази Република Србија и ради дугорочног одржања високих стопа раста и реализације неопходних структурних промена, неопходно је да инвестиције у БДП-у учествују 22-25%.

При томе, домаћа штедња довољна је само за мањи део инвестиција, док се главнина покрива иностраном акумулацијом прибављеном на основу кредита из иностранства. То значи додатни терет будућим генерацијама наших грађана ради отплате доспелих рата иностраних кредита и камата.

Салдо извоза и увоза добара и услуга је у сталном и високом дефициту који се покрива неизвесним и привременим изворима (иностраним дознакама и приходима од приватизације), али и додатним спољним задуживањем, што оптерећује будућу економску активност наше државе. Уколико не дође до озбиљнијег повећавања *greenfield* иностраних инвестиција, нашој привреди прети опасност *кризе спољне ликвидности*.

Додатни проблем данашње фазе економског развоја Републике Србије је *недовољна интегрисаност домаће економије у економско-финансијске токове европске и светске привреде*. Неопходан степен учешћа увоза и извоза у БДП, за ниво развоја данашње привреде требало би да буде најмање 50% како на страни извоза, тако и на страни увоза. Све то је узроковало изразиту *технолошку заосталост домаћих предузећа*, ниску продуктивност и недовољну конкурентност производа, посебно за страна тржишта.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 3.2. Неодрживост спољноекономских токова – недовољан извоз и хронични раст дефицита 2001-2007.

При томе је стопа улагања у истраживања и развој, као и за образовање, веома ниска и за потребе земље недовољна, чак и у погледу испуњавања обавезе издвајања из БДП-а за ове намене предвиђене усвојеним развојним документима.

Изградња отворене тржишне привреде интегрисане у своје окружење, циљ је свих реформи које се спроводе у Републици Србији од почетка демократизације земље 2000. године. Премда су циљеви одрживог развоја у највећој мери компатибилни са отвореном тржишном привредом, искуства осталих земаља у транзицији показују да се испољавају и одређене „грешке" (дисфункционалности) тржишног механизма које се морају отклањати кроз активну улогу савремене државе. Са становишта савремених развојних стратегија које се примењују у свету, улога државе не мери се само *обимом државне интервенције, већ пре свега структуром и квалитетом обављања функција које захтева савремени развој*.

Да би се правилно дефинисали место и улога савремене државе у развојним токовима, нужно је анализирати да ли држава остварује основне функције у погледу: макроекономске стабилизације, исправљања тржишних деформација редистрибуције дохотка, отклањања превеликих регионалних диспаритета и помоћи у хватању корака са савременим привредама.

У данашњем свету хватање корака у трци са напредним економијама савремених тржишних привреда остварује се теже него у прошлости. Ипак, барем теоријски, верује се да је то могуће остварити због следећих околности:

- прво, информатичка револуција је учинила да је знање данас далеко јефтиније набавити него у ранијем периоду;

- друго, структурне промене које су се одиграле у последњих двадесетак година учиниле су да физички капитал постане далеко мање значајан фактор привредног развоја, нарочито за најнапредније гране сектора производње (базиране на знању);
- треће, вредност концепта економије обима данас има далеко мањи значај у пракси него пре информатичке револуције.

У тако постављеном новом систему вредности *пред државу се постављају следећи циљеви:*

1. остваривање динамичке економије засноване на знању и образованим појединцима једнаких шанси за успех, економије у којој држава не заповеда, већ омогућава и подстиче, а моторна снага развоја је тржиште које служи једнако приватном и јавном сектору;

2. развој система друштвене одговорности пословног сектора, привредних компнија, предузећа и установа, пре свега кроз подстицање друштвено одговорног пословања, како на плану заштите животне средине, тако и у смислу хуманизације и културе рада;

3. подстицање развоја цивилног друштва у којем се држава појављује као партнер добровољних удружења и организација грађана/ки;

4. стварање ефикасне модерне државне власти засноване на сарадњи, децентрализацији и поштовању људских права, посебно једнаких права за све друштвене групе.

Имајући то у виду, Република Србија мора да следи следеће *основне циљеве одрживог развоја* на основу изградње привреде засноване на знању:

- суштинска *трансформација националне економије* у правцу јачања места и улоге најуспешнијих сектора, што значи доминацију сектора услуга и индустрије засноване на иновативној делатности предузетних појединаца;
- обезбеђивање *високог учешћа инвестиција у расподели БДП-а*, пре свега на основу пораста националне штедње, да би се привреда у потпуности реструктурирала;
- изградња *модерног и ефикасног образовног система* који ће моћи да буде ослонац будуће ефикасне и конкурентне привреде засноване на знању;
- реализација *Програма подстицања иновативног и предузетничког понашања*, као и развој предузетничке културе у најширим слојевима становништва.

Овако дефинисани циљеви развоја националне привреде могу се остварити само укључивањем најширих слојева становништва у развојни процес. На тај начин би већи број грађана учествовао у креирању одлука, чиме би се обезбедио неопходни минимални консензус о битним развојним питањима.

Привреда Републике Србије која остварује низак доходак мора да пронађе новац за поменуте намене пре свега из следећих извора:

- *мобилизацијом неискоришћених средстава становништва, укључујући и приливе од дознака у легалне финансијске токове*, кроз програм стимулисања улагања у знање, образовање и самозапошљавање предузимљивих појединаца.

- *коришћењем иностраних извора финансирања*, пре свега на бази заједничких улагања са заинтересованим партнерима;
- *прерасподелом* и ефикаснијим коришћењем постојећег нивоа *јавних прихода;*

6. Транзиција и одрживи развој привреде у Републици Србији

Реформе у српској економији, нарочито након 2001. године, донеле су *почетак владавине институција*. Међутим, оне још увек нису довољно функционалне. Усвојен је нови Устав, као и десетине реформских закона, уравнотежен је буџет, уведен порез на додату вредност, реформисана социјална политика. Међутим, у Републици Србији тржишна привреда још не функционише на одржив начин, па чак ни на нивоу напреднијих земаља у транзицији, будући да је мешање политике у великој мери одлучујуће за економски положај, нарочито предузећа и установа у јавном сектору.

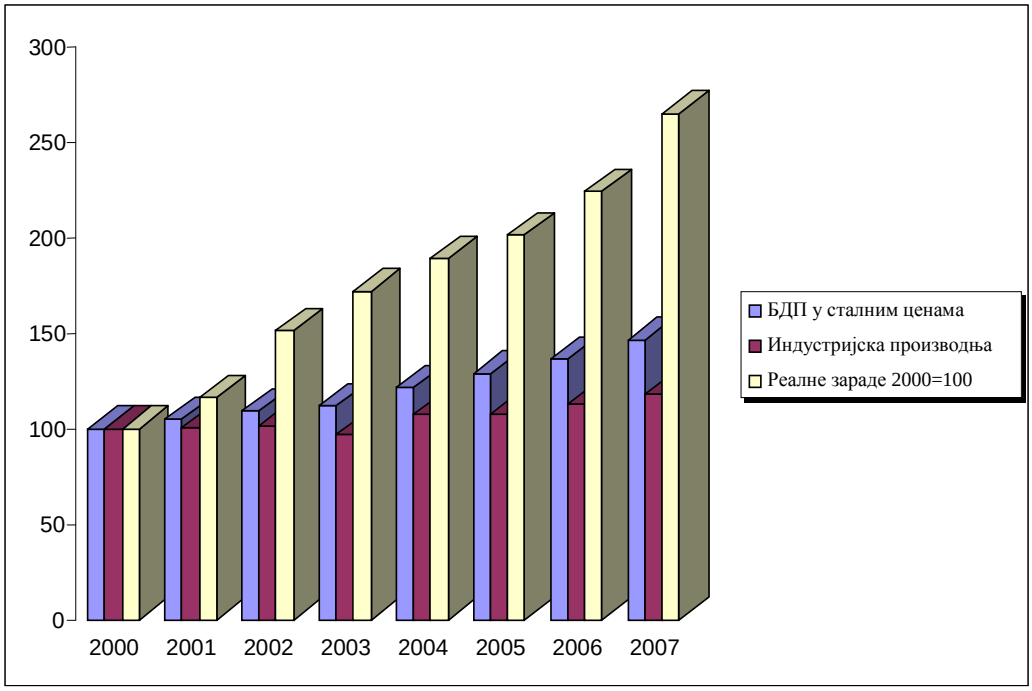
Наплативост дуга је веома ниска, нарочито од јавног и друштвеног сектора и то не само због лошег законодавства, већ и неефикасног рада и недовољне оспособљености правосуђа, полиције и клијената. Постигнута је веома крхка макроекономска стабилност, пре свега на основу високог девизног прилива и политике „јаког" динара, односно рестриктивне монетарне политике, али не и на основу трајних и одрживих решења у привредном систему, односно у изједначеном положају економских субјеката и њиховом тржишном понашању.

Приватизација друштвене својине дошла је као резултат њене неодрживости и потребе да се промени привредна структура. Међутим, продаја националног капитала ради приватизације у досадашњем транзиционом периоду обављала се добрим делом ради попуњавања планираних високих буџетских прихода који су на тај начин стварали привид буџетске равнотеже. Највећи проблем је одрживост тог стања, с обзиром на чињеницу да је реч о непоновљивим и једнократним приходима, који у највећој мери одлазе у потрошњу.

Један од разлога недовољне конкурентности привреде је *спора дерегулација* и недовољно ефикасна приватизација друштвено-државног капитала, односно још увек превелике економске интервенције које се огледају посебно у висини државне помоћи (субвенција) коју добијају тзв. велика јавна предузећа која праве највеће губитке. Друга битна чињеница која осликава проблем недовољне отворености и конкуренције је релативно висока *монополизација домаћег тржишта*. Разлог слабе конкурентности је још увек јако присуство државних монопола, нарочито јавних предузећа на националном и локалном нивоу, као и предузећа са специјалним и искључивим правима, формирање приватних монопола, односно повезаност политичке и привредне сфере јавног живота. Монополске структуре у Републици Србији у великој мери спречавају ефикасно и одрживо спровођење економске транзиције.

То значи да је актуелни реформски модел у доброј мери недовољан је и неодржив и да се тек морају остварити темељне промене привредног система, законодавства, па и економског понашања како би Република Србија постепено градила одрживу економију засновану на знању. Резултати остварених реформи и раста у периоду од 2000. до 2006., како показују релевантне домаће анализе и емпиријска истраживања, указују на то да је „вођена *стратегија фронталног*

напада на све препреке" раста, што је за последицу имало „конфузију у економској политици и одсуство јасне стратегије раста**"**.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 3.3. Колебљиви раст економије и врло динамичан пораст просечних реалних зарада 2000-2007.

Анализе којима је истраживана „дијагноза раста**"** након 2000. упућују на веома оскудне резултате „приноса на *социјални капитал***"**. Наиме, у истраживањима се констатује веома низак ниво образованости просечно упослене радне снаге и становништва, односно низак квалитет хуманог капитала. Најважнији показатељи недовољног приноса од социјалног капитала (људи, њихових знања, вештина и међусобних веза) су: *склоност ка повећању зарада* изнад раста продуктивности рада, слаба флексибилност и територијална покретљивост радне снаге, проблеми са социјалистичким наслеђем у формирању и третирању радних места и радних обавеза, „мекоћа**"** послодаваца и политичара са ширим социјалним слојевима у реформама, као и према „жртвама транзиције**"**, односно свима онима који су имали привилегије у претходном економском и социјалном моделу друштва који је функционисао до 2000. године. Не мање важан додатни узрок лошег приноса на социјални капитал представљају заостала инфраструктура и недовољно развијене телекомуникације.

Међу факторе са негативним дејством на резултате транзиције спадају многи „*микро ризици***"**, а пре свега *корупција*, по којој је Република Србија према резултатима за 2004. и 2005. од 145 земаља заузела 97. место, бележећи при томе најлошије резултате у региону. Побољшања на овом плану забележена су 2006. када смо рангирани на 90. место, а у 2007. Република Србија је у рангу Хрватске која је 2006. била на 69. месту.

Својинска права су веома далеко од реализације, не само у контексту кашњења и стварних ефеката приватизације, већ и посебно због непостојања закона о повраћају имовине, (не)решавања земљишног власништва.

Најопштији увид у предочену стварност упућује на следеће **проблеме, односно *ризике* одрживости, садашњих реформских процеса:**

(1) Један од њих се односи на *структуру буџетских прихода*, односно на чињеницу да се значајан део буџета посредно заснива на једнократним и непоновљивим приходима од приватизације.

(2) Други проблем је тај што се *приносима од приватизације назире крај*. Иако процес приватизације још није довршен, преостаје онај тежи део посла у коме на ред долазе презадужена и тржишно бесперспективна предузећа, као и део нешто вреднијег државног сектора.

(3) Трећи проблем тиче се *јавне потрошње и буџетског баланса* у Републици Србији. Јавна потрошња перманентно износи преко 45% БДП-а. Укупни јавни расходи и издаци у 2006. износе 38,4% и 37,5% по плану за 2007. При томе треба нагласити да су тренутни издаци за образовање само 4,2% БДП-а, а за заштиту животне средине свега 0,3% БДП-а и да је то далеко испод нивоа издвајања за те намене у напредним земљама у транзицији.

(4) Четврти проблем представља неодржива *експанзија увоза и даље продубљивање трговинског и платног дефицита*, што се може тумачити као израз несразмерне висине домаће непродуктивне потрошње, али и недовољне конкурентности српске привреде.

(5) Пети проблем који се природно наставља на претходне тенденције је *недовољно инвестирање*, поготово из домаћих извора акумулације. При томе је готово занемарљив износ *greenfield* инвестиција у односу на инвестиције кроз приватизацију постојећих предузећа. Инвестиције из буџета које се алиментирају на основу приватизационих прихода, на основу Националног инвестиционог плана, нису трајно и одрживо решење за раст и развој економије Републике Србије.

(6) С тим у вези је проблем *недовољног развоја тржишта капитала*. Укупна тржишна капитализација Београдске берзе је у децембру 2006. године износила свега 1,2 милијарде евра, а учешћа те вредности у БДП-у знатно је ниже у поређењу са напредним земљама у транзицији, укључујући и земље југоисточне Европе.

(7) Коначно, *немогућност стицања права (власништва) над грађевинским земљиштем* по тржишним условима је основна препрека за побољшање услова инвестирања у Србији.

Сви поменути ризици указују да је неопходно стратешко управљање економским реформама. Циљеви одрживог развоја привреде Републике Србије везани за довршетак економских реформи, могу се свести на следеће:

(1) Економски раст - право људи да живе боље. Без обзира на прошлост, тренутно стање и перспективе будућих генерација, основно економско полазиште реалистичне стратегије гласи: економија Републике Србије мора и треба да расте, а становништво има право да користи економски и технолошки развој заснован на расту производње, запослености и стандарда. Да би остварила одрживи раст заснован на економији знања, Република Србија ће у наредним деценијама морати да се ослања у далеко већој мери на приватни сектор који би морао да оствари квалитетнији економски раст и квалитативне развојне ефекте: технолошки напредак, структурне промене, продуктивно

запошљавање и јачање конкуренције. Због свега тога ће доћи у питање многе привилегије и монополи настали на основу претходне праксе или интересног спајања приватног и јавног сектора у периоду транзиције.

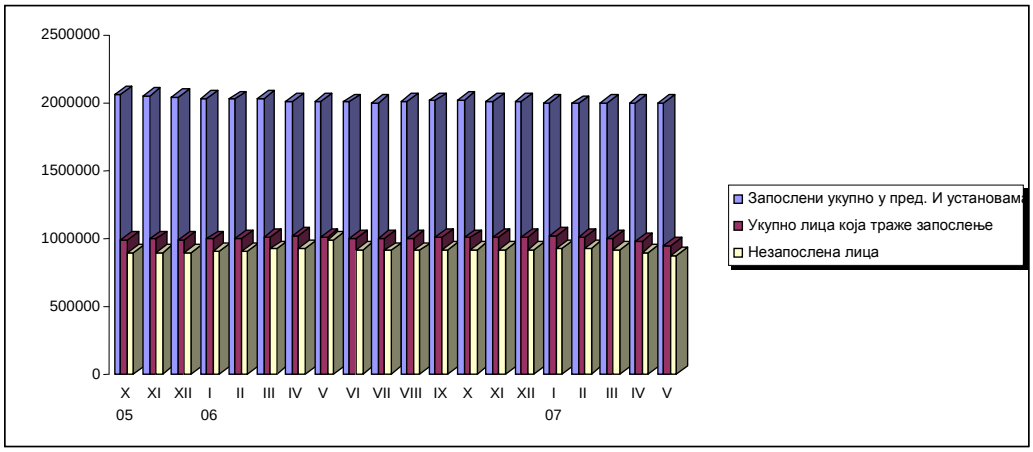
Мере које би требало да доведу до постизања овог циља треба да буду оријентисане ка подстицању домаћих и страних инвестиција, убрзању приватизације и реструктурирању јавног сектора на конзистентан и социјално одговоран начин. То претпоставља:

- усвајање закона о реституцији;
- одговарајуће праћење спровођења мера финансијског подстицања и институционалног унапређења предузетништва;
- даљи развој конкуренције на бази одговарајућих промена закона и у складу са праксом ЕУ, као и на основу јачања капацитета надлежног регулаторног тела;
- стимулацију научно-истраживачке делатности у области предузетништва и конкуренције.

(2) Раст запослености и смањење незапослености – могућност људи да живе од свога рада. Људи у Републици Србији имају право да живе у економском систему који ће им омогућити да лакше дођу до посла и да пристојно живе од свог рада, као и од предузетништва, памети, стручности, уметничких и других креативних идеја. Основна претпоставка за пораст запослености и смањење стопе незапослености је раст економије, нарочито у сектору услуга, али на основу примене знања и нове технологије, односно економије која је конкурентна у међународним оквирима.

За подстицање запослености неопходне су следеће *мере:*

- осмишљена стимулација развоја малих и средњих предузећа;
- даље пореско растерећење привреде;
- пореско и административно олакшање страних инвестиција уз посебне стимулације за улагања од стране српске дијаспоре, не само кроз поједностављење процедуре, већ и кроз посебну промоцију на међународном нивоу;
- стимулативне мере за послодавце ради запошљавања сиромашних грађана и припадника рањивих група, као и мере активне социјалне политике оријентисане на смањење сиромаштва;
- даље реформе тржишта рада и повећање његове флексибилности,
- ефикаснија заштита радних права и промоција корпоративне друштвене одговорности;
- родна оријентација неопходних мера, ради равноправног укључивања оба пола као и маргинализованих друштвених група.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 3.4. Број запослених и незапослених лица у Републици Србији по месецима од 2005-2007.

(3) Стабилна и реформисана привреда – одржива привредна структура. Грађани Републике Србије желе да раде у стабилним економским условима у привреди обновљене, модерне и рационалне економске структуре. Република Србија ће морати да у краком року *конципира модел довршетка приватизације* друштвеног и доброг дела државног капитала. Нови Устав Републике Србије донет 9. новембра 2006. године уклонио је одредницу друштвене својине, али она није престала да на свој начин функционише у пракси. Окончање функционисања друштвене својине кроз довршетак приватизације и преостало реструктурирање очекује Републику Србију са свим изазовима у блиском наредном периоду.

Мере за реализацију овог циља подразумевају:

- доследну примену начела чврстог буџетског ограничења („трошити само зарађено”), како за приватни, тако и за јавни сектор, али и за домаћинства, које треба да се уведе као принцип у располагању јавним и приватним средствима на свим нивоима потрошње;
- хитно усвајање стратегије довршетка приватизације и реорганизације јавног сектора, при чему најстручнији тим страних и домаћих експерата, заједно са представницима синдиката, треба да конципира реструктурирање јавних предузећа;
- спровођење стечајног поступка према закону;
- усвајањем нових и измене постојећих прописа ће се створити неопходан правни оквир за уређење могућности стицања права (власништва) над грађевинским земљиштем по тржишним условима;
- брже отклањање преосталих ценовних диспаритета и прелазак на економске цене енергије, као и прилагођавање европском тржишту електричне енергије.

(4) Уравнотежен регионални развој – смањење утицаја „проклетства територијалног порекла”. Регионалне разлике у Републици Србији постају све веће, као резултат тржишних и политичких, демографских и других фактора. Југ и исток Републике Србије су у најтежем положају. Сви грађани Републике Србије, без обзира на географски положај, националну, верску и социо-културну структуру имају право да живе у Републици Србији која подстиче

одрживи развој и економију засновану на знању на целој територији. Зато је потребна посебна политика подстицаја одрживог развоја региона. Ови подстицаји се морају чинити пре свега поправљањем инфраструктуре, образовања, комуникација и информисања. Оспособљавање и преквалификација незапослених треба да се организује према приоритету највиших стопа реалне незапослености, односно према стању у организованој и сивој економији. У том смислу неопходно је да се формира саветодавно тело, у складу са усвојеном Стратегијом регионалног развоја, које би пратило и подстицало уравнотежење регионалног развоја Републике Србије.

Ради остваривања овог циља најбитније је да се спроведу следеће *мере:*

- анализа стања развијености, запослености и релативног развоја Републике Србије по функционалним регионима;
- компаративна анализа регионалних компаративних предности, обновљивих и необновљивих ресурса по регионима, са пројекцијама могућности промене актуелне економске структуре и одрживости развојних пројеката;
- анализа релативних трошкова пословања, стања инфраструктуре, тржишта, стања радне снаге и њихова презентација страним инвеститорима и потенцијалним партнерима из српске дијаспоре;
- подстицаји регионалног развоја заосталих округа финансирањем одрживих пројеката заснованих на коришћењу релативних економских предности;
- реализација посебних пројеката за оспособљавање радне снаге и њено прилагођавање потребама тржишта рада, нарочито округа и општина са највећом незапосленошћу, са циљем продуктивног запошљавања и задржавања млађе и кваклификоване радне снаге;
- подстицаји који се тичу образовања и културе неразвијених региона и општина Републике Србије;
- подстицаји даљој изградњи децентрализованог система подршке економском развоју у целини, као и интегралном руралном развоју, посебно у маргиналним и неразвијеним областима.

(5) Социјална одговорност, друштвена равнотежа и већа социјална кохезија. Република Србија би морала да реалистично процењује сопствене могућности, како у погледу материјалних, финансијских, природних и технолошких ресурса којима располаже, тако и у погледу ослањања на *људе*. Будући економски развој Републике Србије мора да се заснива и на начелима социјалне правде и социјалне одговорности заједнице за сваког појединца. У ситуацији драстичног транзиционог смањивања социјалних давања то није ни мало лако извести, али се укупно социјално стање може доста унапредити, а социјална кохезија у доброј мери побољшати бољим законима, механизмима принципијелне и ефикасне социјалне заштите, као и социјално правичнијим спровођењем транзиције.

Овај циљ се мора остваривати перманентно, упоредо са економским реформама и будућим развојним и социјалним противречностима, првенствено следећим мерама*:*

- Република Србија мора да конципира преостале и будуће реформе у складу са могућностима привреде и становништва да апсорбују вишкове запослених;

- један део помоћи од стране оних који раде онима који су без посла мора се остваривати у смислу институционалне материјалне подршке и привременог издржавања;
- други део те помоћи треба да се састоји од финансирања различитих програма у циљу оспособљавања да се што пре дође до посла;
- социјална одговорност друштва у транзицији састоји се и у доследној контроли исплате минималних зарада, односно циљаном мерењу и контроли породичног дохотка;
- посебна пажња неопходна је ради прилагођавања транзиционих губитника условима тржишне привреде, у смислу њихове адаптације тржишту рада, али и погледу начина обезбеђивања средстава за програме подршке;
- развијање партнерства и сарадње између Владиног, невладиног и сектора привреде кроз хоризонтално и вертикално повезивање свих носиоца развоја у држави у циљу поделу друштвене одговорности за одрживи развој;
- коначно, потребна је родна анализа равноправности на тржишту рада, као и диференцијација неопходних мера ради подстицање запошљавања жена и мушкараца.

У вези са тим, ради остваривања циља социјално одговорне економије, Република Србија мора да унапреди комплетан економски амбијент и да предочи боље шансе за незапослене, сиромашне и социјално осетљиве категорије, нарочито за оне који заиста хоће да раде, да им омогући да реализују своје способности.

(6) Живот у друштву и привреди са мањим макро и микро ризицима. Грађани и привреда Републике Србије имају могућности и треба да живе у земљи у којој су укупни ризици мањи, а шансе за економски, технолошки и културни развој веће. За Републику Србију је у том смислу неопходно да свом економском развоју приђе без идеолошких одредница, развијајући тржишну привреду и друштво једнаких шанси, са циљем да се успостави стабилан поредак и перспективна привреда. Да би то постигла, Република Србија би морала да обезбеди социјалну сагласност за даље реформе. У систему са подношљивим и одрживим макро и микро ризицима мора да се обезбеди трајна развојна оријентација ка међународној и европској економској и технолошкој сарадњи, посебно у циљу интеграције у Европску унију. Нарочито је важна већа политичка стабилност, брже и ефикасније смањење криминала и корупције и боље функционисање правног система.

У том циљу биће неопходно да се предузму следеће мере*:*
- повећање државних напора да се смањи криминал оспособљавањем и модернизацијом полиције, правосуђа, грађана и привреде;
- технолошко унапређивање стања безбедности и контроле социјалне равнотеже;
- промене у кривичном законику, нарочито у делу које се тиче привредног криминала и његово ефикасније спровођење;
- у процесу даље приватизације, нарочито јавног сектора, законски треба обезбедити да се из вредности продатог капитала обештете претходни власници којима је имовина одузета по разним основама (изузев због криминала);

- јачање института социјалног дијалога, првенствено кроз унапређивање закона и трајне сарадње државних служби, синдиката, удружења, асоцијација потрошача и пензионера;
- развој образовања и ширење знања о променама у духу друштвене и личне толеранције и заједништва у разликама;
- унапређење информисања и образовања о социјалним конфликтима и патологији, као и о механизму друштвене кооперације, социјалног дијалога и толеранције.

7. Адекватно макроекономско окружење и избор економске политике

Успешан улазак у нову конкурентску еру економских односа на глобалном, регионалном, националном, па и локалном нивоу, претпоставља економију засновану на знању. За Републику Србију је веома битно да своју економску политику, пословно и макроекономско окружење за актуелне реформе и даљи развој привреде заснива на одговарајућем *економском и другом знању*.

Макроекономски учинак привреде засноване на знању представља кумулативни сток користи, вештина и информација добијених њиховим коришћењем од стране примаоца, односно свих корисника. Тај учинак се не може свести само на сектор информационо-комуникационих технологија. Економија знања подразумева позитиван и подстицајан утицај знања на целокупну мрежу економских и развојних фактора и процеса - од производње знања, преко преноса, до његовог адекватног коришћења.

Према новој теорији економског раста, модел економије знања разликује се од традиционалне привреде по следећем:

- економију више не *карактерише реткост већ изобиље* јер, за разлику од опипљивих ресурса који су ограничени, информације и знање се заједнички користе и дистрибуцијом увећавају;
- у условима глобализације, знање не трпи тиранију места, већ се *убрзано шири;*
- *закони, баријере и порези* у области економије знања *тешко су применљиви* на националној основи јер знање иде ка економским позицијама где је тражња највиша, а баријере за његов трансфер најниже;
- производи у које је уграђен виши ниво знања доносе изузетну зараду јер садрже додату вредност за кориснике која надмашује ону код производа са опипљивим ресурсима;
- *вредновање и оцењивање знања* у великој мери зависи од *контекста* јер у различитим институционалном окружењу и на различитим нивоима развоја, доноси различите приносе;
- *човек* и његова компетентност најзначајнија су основа економије знања.

Сама примена модела економије засноване на знању претпоставља одређене структурне макроекономске промене. Оне се огледају у следећим најзначајнијим тенденцијама и процесима:

- *раст тражње за висококвалификованим радницима* који поседују развијене социјалне и сазнајне вештине, спремност на промене, развој и увођење нових идеја, као и на доживотно учење;
- *већи ослонац на информационо-комуникационе технологије* које омогућавају нове радне аранжмане (рад од куће, рад са скраћеним и

флексибилним радним временом), повећање употребе и учинка кодификовног знања, као и смањивање трошкова ширења знања;
- *све веће отварање према светској привреди* које доноси енорман раст међународне размене добара и услуга, као и трговине знањем, уз све већи ослонац на стране директне инвестиције;
- *интернационализација производње* која намеће потребе коришћења нових форми знања како би се контролисале и интегрисале пословне јединице компанија;
- *промена структуре производње* која подразумева смањење учешћа примарног и секундарног сектора економије, односно све веће учешће терцијарног сектора (нарочито сектора образовања), као и оних сектора у којима расте додата вредност;
- повећање значаја *међународних економских и технолошких мрежа*, алијанси и партнерстава међу привредним компанијама и другим актерима;
- све *већи значај улагања у истраживања и развој* (ИР), иновације и образовање.

- Република Србија ће бити принуђена да прихвати владавину институција које треба да обезбеде успостављање адекватног макро-економског окружења за развој економије знања. То значи да ће јој бити неопходне такве институције које:
- *успостављају и шире својинска права* у друштву;
- *ограничавају одузимање нечијег дохотка или имовине*; и
- у највећој могућој мери *обезбеђују једнаке шансе за најшире слојеве друштва* у домену запошљавања, социјалне сигурности и људских права.

Према основним функцијама, институције економије засноване на знању деле се на:
- тржишно настајуће институције које успостављају и штите својинска права без којих нема тржишта;
- тржишно регулишуће институције које се баве регулацијом, екстерналијама, економијом обима, несавршеним информацијама;
- тржишно стабилизујуће институције које умањују економску нестабилност и ефекте финансијских криза; и
- тржишно легитимизујуће институције које обезбеђују социјалну заштиту, здравствено и пензионо осигурање.

Све форме институција Република Србија ће морати да развија и примењује у свом макро и међународном економском окружењу. Економију засновану на знању у међународним економским односима карактерише „сабијање времена и простора". Због тога се пред Републику Србију данас и сутра природно намеће стратешка оријентација која подразумева:
- просторно трагање за нишом која би се могла максимално економски и политички експлоатисати;
- временски флексибилно реаговање на изазове технолошких и економских промена из окружења, уз ослонац на опипљиве и нематеријалне ресурсе;
- ширење, увишестручавање и збијање веза друштва и државне економије засноване на знању;
- продубљивање нивоа и односа међузависности и повезаности економских и социјалних актера развоја економије засноване на знању;

- сабијање простора и времена тако да простор економског деловања постаје светски, универзалан а време реаговања се битно скраћује;
- измештање економије засноване на знању из локалног окружења и реструктуисање.

Перспективе одрживог развоја макроекономског окружења у Републици Србији се, без двоумљења, могу сагледати кроз *модел мале отворене привреде* која своју позицију и конкурентност на међународној сцени треба да гради кроз прихватање теоријских постулата макроекономије и искуства успешних малих, али ефикасних економија заснованих на знању. То су земље са становништвом до 10 милиона становника и са националним дохотком око 5000 долара по становнику које извозе најмање 50% БДП-а и у којима је кључни ресурс знање.

Градуелистички приступ реформама и стално прилагођавање глобалним економским и технолошким променама су елементи Стратегије без којих је назамислив одрживи развој Републике Србије у датом макроекономском и глобалном окружењу.

Стабилност и раст као најважнији показатељи перформанси једне привреде за Републику Србију су приоритетни. При томе је битно правити разлику између краткорочних резултата и дугорочног благостања, на које највише утичу раст, запосленост, структурно прилагођавање и креирање нематеријалних ресурса и одговарајуће располагање материјалним и необновљивим ресурсима. Полазне премисе у одређивању економске политике треба да буду следеће:

- с обзиром на различите последице према појединим социјалним групама, не постоји супериорна политика која обезбеђује да свим појединцима буде боље у односу на постојеће стање;
- различите групе принуђене су да сносе ризике, поготово оне скопчане са губицима и добицима;
- с обзиром на различите последице економије засноване на знању, у средишту одрживе макроекономске политике мора бити парламентарна одговорност.

8. Одржива производња и потрошња

Свет је већ последње три деценије XX века различитим начинима покушавао да дође до система одрживе производње и потрошње. Концепт се заснива на производњи што веће додате вредности уз што мањи утрошак материјала, енергије и узроковање што мањих негативних еколошких последица, како би се оставиле боље шансе будућим генерацијама. Ишло се најпре од последица (решавање питања отпада, смањење последица штетних емисија, „зелена" паковања, рециклажа постојећих нуспродуката) да би се нешто касније фокус анализе окренуо ка чистој, материјално и енергетски штедљивој производњи.

Данашњи глобално употребљив концепт односи се на *одрживу производњу и потрошњу* која укључује еколошку, материјалну и енергетску ефикасност у свакој фази производње добара и услуга - од дизајнирања, производње, преко примарне и секундарне употребе, до рециклаже и одлагања. Тај модел је познат као животни циклус производа, приступ на који су упућени како дизајнери, инжењери, технолози, тако и економисти, правници, културолози. У сваком моменту постојања производа његови произвођачи, дистрибутери и потрошачи морају бити свесни свих његових еколошких, социокултурних и других

последица и одговорни за њих. При томе су транспарентност еколошких карактеристика производа и начина његове потрошње, као и широка партиципација јавности у томе процесу од прворазредног значаја за његову одрживост.

Република Србија је на веома незавидном месту када је реч о одрживој производњи и потрошњи. Добра и услуге на њеном тржишту производе се и употребљавају тако да производе прекомеран и опасан отпад (дивље депоније и велика приградска сметлишта). Енергетска ефикасност је веома ниска, без обзира на дефицит енергије земље у целини, тако да се може рећи да се енергија у Републици Србији, што због економских, што због технолошких фактора, великим делом расипа. У производњи роба и услуга у Републици Србији превише се користи материјал, а обим рециклаже је безначајан, што делује негативно и на исцрпљивање ресурса и на трошкове управљања отпадом

Република Србија мора одмах да предузме веома оштре мере рестрикције „прљаве" производње као и против производно-потрошног разбацивања енергије и материјалних, нарочито необновљивих ресурса. Неке од тих мера су вишезначне, као што је економска цена електричне енергије са интернализованом еколошком и природном рентом. Друге се односе на заустављање раста PET амбалаже, односно смањивање њене употребе ради коначног обустављања коришћења PE и PVC (неразградивих) кеса, као и оловних бензина и других еколошки неприхватљивих горива. Упоредо са тим, потребне су државне, пореске и друге стимулације за „зелена паковања", биоразградиви материјал, смањивање и сепарацију отпада, повећавање енергетске и еколошке ефикасности производње, програме који штеде енергију, пре свега као стимулативне (а по потреби и рестриктивне) мере, окренуте ка произвођачима/потрошачима. То систематски подразумева:

- економске интервенције – плаћање укупне цене (укључујући екстерналије) енергије, као и природних, нарочито необновљивих ресурса, добара и услуга, пре свега на основу промена законодавне активности, у складу са начелом „загађивач плаћа" и „корисник плаћа";
- стимулативне мере – подстицање производње, што шире употребе и потрошње „зелених" и еколошки подобних (рециклабилних) материјала и обновљиве енергије;
- доношење одговарајућих закона којима се регулише еколошки штетна и неприхватљива производња и потрошња, односно увоз и извоз еколошки неподобних производа и услуга;
- едукацију и образовање за одрживу производњу и потрошњу на широком фронту;
- стандардизацију прихватљивих производа и услуга са становишта еколошке и друге заштите потрошача;
- широку медијску кампању за одрживи начин производње и потрошње;
- демонстрацију здравог живота и система одрживе потрошње коришћењем ефикаснијег, економичнијег и чистијег превоза (градски превоз и бицикли уместо приватних аутомобила);
- неговање адекватног понашања људи у потрошњи енергије, воде, хране, заштити природе и очувања биодиверзитета, културних и других трајних вредности у потрошњи;
- адекватну заштиту потрошача и њихово укључивање у дефинисање мера и активности за спровођење концепта одрживе производње и потрошње.

9. Образовање за одрживи развој

Знање које стоји у основи економије и друштва стварају људи који су својим образовањем оспособљени да креативно и критички мисле, решавају проблеме и међусобно сарађују и који ће бити способни да стварају нову економију, стабилан друштвени систем и одрживи развој. Нови економски систем и савремена структура економских фактора подразумевају образоване људе који брзо уче, који су иновативни и креативни, и мењају сопствене способности у складу са технолошким развојем и глобалним трендовима развоја.

Овако повећани захтеви траже темељне реформе у образовању чији стандарди заостају за европским, али и одговор на непосредне потребе садашње српске привреде.

Образовна политика у Републици Србији није довољно јасно усмерена на стварање људских ресурса, и она не рефлектује циљеве Лисабонске стратегије постављене за 2010. у образовању и обуци: повећан квалитет и ефекивност, осигурање доступности свима, отвореност за шири свет. Поред тога, образовање у Републици Србији није ни у довољној мери финансијски подржано. Издвајање за потребе образовања у Републици Србији 2006. године износило је 4,2% БДП-а, док се у земљама OECD-а препоручује да то буде 6-8%.

Образовна структура становништва у РепубликиСрбији је веома неповољна, што директно угрожава развој Републике Србије, будући да више од једне петине становништва старијег од 15 године нема потпуно основно образовање, а скоро половина становништва нема квалификацију за занимање.

Понуда садашњег образовног система у Републици Србији има пуно мањкавости. Значајан део популације и даље остаје неукључен у образовни систем, што се нарочито односи на висок проценат деце из социјално осетљивих група, као и руралног становништва, код кога се осећа јака потреба за образовањем одраслих. Не користе се у целини предности раног образовања (систем предшколског образовања није довољно развијен), основно образовање не пружа ученицима интелектуалне вештине неопходне за саморегулисано учење, критичко мишљење и решавање проблема, процес наставе се у довољној мери не ослања на модерна сазнања о природи учења и не пружа довољно прилике за релевантне мисаоне активности ученика, као и за неговање истраживања и иновација. Тако су резултати основног образовања у Републици Србији, мерени 2006. ПИСА истраживањем кроз језичку, математичку и научну писменост, далеко испод европског просека.

Такође, однос између општег и стручног образовања у средњим школама веома је неповољан на штету општег, чије учешће би требало повећати са 26%, бар на 40%. Поред тога, огроман је и неодржив број понављања разреда у средњим, па и основним школама Републике Србије. Многи неуспешни ученици средњих школа појављују се касније на тржишту рада као неквалификовани радници. Свака 13. генерација младих људи (у просеку) из система школовања излази без квалификација.

У систему високог образовања у Републици Србији релативно је велики број младих људи који студирају, или су прошли кроз одређену фазу када су били студенти. Међутим, веома је мали проценат оних завршавају студије у временском року који се може сматрати корисним и прихватљивим за друштво

(8-10% од укупно уписаних). Број студената који понављају прву годину студија је близу 30%.

Укупно гледано, систем образовања је неодржив: он није довољно ефикасан, не обухвата сву децу и омладину и не ствара довољно квалитетне исходе ни на једном нивоу. То за последицу има низак општи образовни ниво, велики проценат осипања из школског система на свим нивоима образовања, велики одлив школованог кадра у иностранство, недостатак стандарда за осигурање квалитета, ригидан и застарео програм, недостатак сложених и савремених вештина неопходних у образованом процесу, како код наставника, тако и код ђака/студената.

У том смислу се у овој стратегији под појмом образовање за одрживи развој подразумева не само примена садржаја о одрживом развоју у систем образовања, већ и такав (нови) систем образовања који подржава економију засновану на знању и представља неопходну претпоставку одрживог развоја привреде и друштва у целини.

Међутим, и образовање о одрживом развоју у ужем смислу је предуслов и важно оруђе за добро управљање, доношење одлука и промоцију демократије, јачање капацитета појединаца, група, заједница, удружења и државе у просуђивању и приликом избора у корист одрживог развоја. Да би се то постигло, образовање за одрживи развој мора да осигура интеграцију знања из свих релевантних сектора (животна средина, економија, друштво) са посебним акцентом на примени тих знања како би се обезбедио квалитетнији живот за све грађане. Оно мора да ојача базична и примењена знања као претпоставку прилагођавања тржишту рада, да осигура доступност квалитетног образовања за све, да ојача рано образовање и развије систем сталног образовања за очување животне средине, као и да оствари широке способности образованих људи у складу са променама у технологији и променама економског амбијента. Оно треба да интегрише знања и начин изналажења најбољих техника и метода у свим сферама људског живота, да обезбеди услове неопходне за примену концепта интердисциплинарног образовања за одрживи развој, већу партиципативност и веће учешће цивилног сектора. У том циљу оно мора да осигура учешће и међусобну сарадњу свих интересних група (школе, привреде, доносилаци одлука, цивилно друштво итд.) и интензивно јачање међународне сарадње са релевантним научно-образовним институцијама.

Да би се успоставио одржив систем и начин образовања за XXI век, Република Србија мора, уз строгу рационализацију употребе јавних средстава и реформу начина њихове употребе, да повећа улагање у образовање најмање на 6% БДП-а, да повећа општу писменост становништва, смањи удео становништва без занимања и да усклади образовни систем са потребама тржишта рада и реформи са једне стране, али и са потребама будућих генерација заснованим на новим технологијама и начину комуникације са друге стране, као и да сам систем образовања у целини учини ефикаснијим.

Непосредни задаци односе се на промену система финансирања, изједначавање приватног и јавног система образовања, модернизацију образовних програма, увођење система осигурања квалитета, стварање модерних кадрова који ће радити у образовању, успостављању социјалног партнерства за образовање, као и спровођењу процеса лиценцирања, сертификације и акредитације.

У том смислу ова Стратегија препоручује систем одрживог образовања у Републици Србији које ће бити:

- конкурентно у складу са научним, привредним и технолошким потенцијалима Републике Србије;
- доступно свима, а нарочито деци и припадницима социјално осетљивих друштвених група;
- прилагодљиво и у складу са потребама тржишта рада;
- довољно атрактивно и у складу са друштвено-економским променама;
- укључено у европски систем образовања;
- модерно финансирано, на бази модела европског система финансирања;
- засновано на систему модерног управљања, сертификације, лиценцирања и акредитације.

Како би се остварили претпоставке за нови систем одрживог образовања, постојећи образовни систем мора што пре треба да се унапреди. Потребно је да се мотивишу и подрже све интересне групе да раде на развоју образовања за одрживи развој и на интеграцији садржаја о одрживом развоју у формални образовни систем, кроз све релевантне предмете, као и кроз неформалне видове образовања.

Појединачни приоритетни циљеви и непосредне мере које треба да допринесу постизању јединственог главног циља система одрживог образовања су:

- обезбеђивање повољнијих општих услова економско-финансијске, институционалне и техничке подршке процесу реформе образовања и образовања за одрживи развој;
- рад на промовисању концепта и праксе одрживог развоја и система одрживог образовања кроз формалне и неформалне облике учења;
- одговарајућа обука о одрживом развоју за наставнике свих нивоа образовања;
- систематски рад на развоју истраживања у области образовања за одрживи развој;
- стално унапређивање сарадње у реформи образовања на националном, регионалном и међународном плану.

10. Информационо-комуникационе технологије и економија заснована на знању

Посебан изазов у развоју економије засноване на знању представља стварање услова у којима савремене информационо комуникационе технологије (ИКТ) омогућавају стицање, стварање, ширење и коришћење информација и знања. Да би ИКТ омогућило стицање, стварање, ширење и коришћење знања за потребе националне привреде засноване на знању, потребно је ИКТ схватити пре свега као *инфраструктуру за развој информација и знања* која омогућава да се откривају и стичу нове компаративне предности и да домаћа предузећа воде прилагодљиво пословање засновано на иновацијама.

ИКТ не треба схватати само као алат (средство за аутоматизацију и технолошку модернизацију пословања, повећање продуктивности, једноставније и јефтиније чување података, бржу обраду и бржи пренос података) јер ти алати могу да донесу одређен напредак у пословању, али не и развој. Неопходна претпоставка за адекватне развојне ефекте ИКТ је *инфраструктура за развој информација и*

знања која треба да омогући националну економију засновану на знању као део глобалне економије. У том смислу неопходно је извршити усаглашавање Стратегије развоја информационог друштва у Републици Србији и Националне стратегије одрживог развоја са искуствима и институционалним решењима која практикују земље ЕУ.

Одрживи развој и економија заснована на знању захтевају интензивну улогу инфомационо-комуникационих технологија. Међутим, саме технологије представљају само инфраструктуру за економију засновану на знању. Подаци не подразумевају знање по себи. Битан је начин на који се подаци налазе, стварају и користе.

Влада и њена надлежна министарства морају да покрену изградњу потребне националне инфраструктуре у функцији подршке ширењу и јачању улоге ИКТ у будућем развоју Републике Србије. Под тиме се првенствено подразумева изградња мреже «широког протока», као неопходне претпоставке за ширење утицаја ИКТ у свакодневном животу и раду. Ради ефикаснијег поспешивања улоге ИКТ мора се усвојити и заокружити институционална инфраструктура у овој области која би била у потпуности усаглашена са регулативама ЕУ.

При разматрању места и улоге ИКТ у будућем развоју економије Републике Србије, посебан аспект имаће систем образовања и оспособљавања младих генерација за најширу и креативну употребу информационих и комуникационих технологија, како би оне могле равноправно да конкуришу на међународном тржишту знања и информација.

Ради успостављања економије засноване на знању као генералног циља одрживог развоја треба *дефинисати листу стратешких информационих система* које треба развити у Републици Србији, јасно одредити везу стратешких информационих система са другим елементима и процесима информационог друштва чији ће се развој предузети, нпр. услугама е-управе.

Развој информационо-комуникационих технологија у Републици Србији треба да поправи ефикасност привређивања и конкурентност националне економије унапређујући размену и доступност информација, а нарочито електронско пословање, као и привредно-технолошку комуникацију уопште.

Република Србија још увек нема довољно широку информациону писменост, чак и када су у питању универзитетско и средње образовање. Подаци показују да се ИКТ и Интернет у Републици Србији веома слабо и неефикасно користе; многим становницима Републике Србије није ни доступан, а тамо где то није случај, најчешће се ради о тзв. „пасивном" коришћењу, а не о креативној примени ИКТ. Због тога се пред информационо-комуникациону технологију постављају следеће претпоставке:

- *да дефинише листу стратешких информационих система* које треба развити;
- јасно одреди везу стратешких информационих система са другим елементима и процесима информационог друштва чији ће се развој предузети, нпр. услуге е-управе;
- да *подиже информациону писменост* у оквиру развоја кључних компетенција и у том контексту да промовише креативно и системско размишљање, као и систем доживотног учења у области информационих технологија;

- да *поправи ефикасност и ефективност* информатичког образовања;
- да обезбеди *системски приступ коришћењу јавних података* од националног практичног и теоријског значаја.

Тај процес је могућ само у контексту обезбеђења националне политике за изградњу националне информационе инфраструктуре која ће одговарати потребама привреде, грађана и успостављања *е-владе*. У том смислу у Републици Србији су неопходне акције широког фронта, као например *креативне мреже* „учимо да успемо са НИИ-ом" и „ИКТ за одржив развој"итд.

Да би се укључила у глобални информациони систем који омогућава већу ефикасност и развој економије засноване на знању, Република Србија у наредном периоду приоритетно и трајно треба да омогући:

- поправљање стања опште информатичке писмености;
- доследно спровођење концепта е-владе;
- подстицање ширег коришћења и веће доступности интернета на послу, у школама и у породицама;
- подстицање провајдера широког протока;
- локално, привредно, национално и глобално умрежавање;
- развој и истраживања у области информационих система, електронског пословања и информационо-комуникационих технологија уопште.

Основни циљеви и задаци у области развоја ИКТ у Републици Србији у будућем периоду треба да буду:

- стварање отвореног и конкурентног тржишта модерних телекомуникација;
- стварање савремене телекомуникационе инфраструктуре државне управе и локалне самоуправе;
- реализовање Универзалног сервиса телекомуникационих услуга у складу са Законом о телекомуникацијама;
- повећање броја корисника Интернета;
- увођење електронске управе и подстицање развоја електронског пословања у свим областима (развој е-трговине, е-образовања, е-здравља, е-банкарства, електронског плаћања и др.);
- подстицање развоја јавних сервиса и осталих садржаја доступних на Интернету, намењених грађанима и привреди;
- ширење тржишта информационих производа и услуга информационог друштва;
- развој законодавног оквира ради уређивања свих пословних и других електронских докумената, процедура, процеса и података и њихово усклађивање са законодавством ЕУ, уз прихватање међународно хармонизованих стандарда ИКТ;
- успостављање електронског система јавних набавки;
- промоција информационог друштва, заштита интелектуалне својине и коришћење лиценцираног софтвера у информационим системима и на Интернету.

11. Одрживост научно-технолошке политике

Економски и укупан развој Републике Србије мораће све више да се базира на организованом истраживању и развоју (ИР) која треба да производе стални технолошки развој у виду усавршавања постојећих и стварања нових

технологија, али и нових производа, процеса и услуга. Да би се то постигло неопходно је повећати издвајања за науку са садашњих 0,35% на бар 1% из БДП, што је по препоруци ЕУ минимални проценат који омогућава позитивне ефекте на развој привреде. Та средства би требало улагати у развој, како фундаменталних, тако и примењених и развојних истраживања. Међутим, претпоставка за то је да се успоставе, системске и на тржишту засноване, везе између науке и привреде.

Република Србија је наследила веома централизован, бирократски систем финансирања научно-истраживачких јединица, не према њиховој научно-технолошкој ефикасности и тржишним резултатима, већ према социјалним и другим критеријумима.

Привреда Републике Србије оријентисана ка развоју економије засноване на знању мораће из темеља да промени однос према научно-истраживачком и развојном раду. Досадашња пракса развоја фундаменталних и примењених истраживања морала би да се мења у правцу пројектног финансирања и реорганизације истраживачко-развојног система Тај систем треба да буде заснован у далеко већој мери на тржишним принципима и потребама савремених технолошких промена.

Поред реформисаног и унапређеног система истраживања и развоја, посебна пажња мора се посветити праћењу и мерењу степена напретка у изградњи економије засноване на знању. У томе се Република Србија може ослонити на искуства и методологију примењену у земљама OECD-a. Показатељи мерења економије засноване на знању се могу поделити у *три групе:*

(1) показатељи структурних промена – удео *производње и услуга базираних на знању у привреди*, раст *додате вредности привреде* базиране на знању, структура и *стопа раста привреде по технолошком интензитету*, *увоз по технолошком интензитету*, извоз по *технолошком интензитету*, *улагање у знање* (% БДП) и поређење са укупним инвестицијама, раст *интензитета ИКТ*, улагања у опрему, софтвер и патенте, *пораст запослености по степену стручности радне снаге;*

(2) показатељи стварања знања – *подразумевају индикаторе људског капитала:* проценат средњег и високог образовања (по релевантним старосним групама), учешће у свим текућим усавршавањима и тренинзима или само оним тренинзима који су уско стручни, просечан издатак на структурни тренинг по запосленом по индустријама, јавна потрошња на образовање (по становнику), релативна зарада у односу на образовни ниво;

– *и научне и технолошке индикаторе:* потрошња на ИР у укупној потрошњи БДП-а, стопа раста броја истраживача, прилив дипломаца из егзактно научних и инжењерских области у односу на укупан број запослених, број научних публикација на број становника, стопа примене патената по становнику;

(3) показатељи дифузије знања – *ширење мрежа знања и организационе промене*: удео бизниса у финансирању ИР, број националних и интернационалних технолошких удруживања фирми, међународна удруживања, сврха пословног повезивања, коришћење пословне праксе итд.

Развијајући економију засновану на знању и одрживи развој привреде и друштва Република Србија мора битно да реконструише систем истраживања и развоја. Промена треба да допринесе успостављању бољих функционалних веза

између истраживачко-развојних јединица, њихове рационализације и реструктурирања у далеко већи број функционалних јединица у оквиру привреде, а нешто мањи број на факултетима и државним институтима оријентисаним ка фундаменталним истраживањима.

Да би обезбедила конкурентски и напредан систем истраживања и развоја, Република Србија мора да:

- обезбеди технолошку ревитализацију истраживачких јединица;
- изједначи приватне и јавне истраживачко-развојне јединице при коришћењу јавних фондова;
- поправи њихову међународну конкурентност и подстиче међународно повезивање и сарадњу са еминентним иностраним институтима;
- смањи одлазак најквалитетнијих истраживача у иностранство посебним програмима за најталентованије младе научнике;
- успостави јединствене информационе системе за све научно-истраживачке организације и побољша могућности коришћења информационо-комуникационих технологија;
- уведе систем е-управе;
- посебно подстиче истраживања и развој у пропулзивним секторима економије засноване на знању;
- подстиче ширење знања и размену научних информација као јавног добра (научни скупови и међународна размена знања).
- обезбеђује (у складу са потребама привреде Србије) оснивање научно-технолошких паркова, инкубатора и развојно-иновационих центара;
- успоставља везе са академском дијаспором, како за потребе повратка наших научника, тако и ради веће мобилности наших истраживача у земљи и иностранству.

12. Заштита интелектуалне својине и одрживи развој

Интелектуална својина је једна од кључних претпоставки развоја привреде засноване на знању. То је скуп правних прописа који некоме дају овлашћења да на неком објективном располагању стекне субјективно право које обухвата индустријску својину и ауторско право. Земље које нису законски и практично заштитиле интелектуалну својину не могу рачунати, не само на прикључење ЕУ, већ ни на практично коришћење и продуктивност интелектуалног капитала који данас обухвата широки спектар заштићених елемената као што су: *књижевна, уметничка и научна* дела, *тумачења и извођења уметника, фонограми и радиодифузне емисије, проналасци* из свих области људске делатности, фабрички, трговачки и услужни *жигови*, као и трговачка *имена* и трговачке *ознаке*, *заштита* против *нелојалне конкуренције* итд.

Стање интелектуалне cvojине у Републици Србији данас веома је неповољно. Иако је усвојен *Закон о посебним овлашћењима ради ефикасне заштите права интелектуалне својине,* његова примена касни, а степен обучености и опремљености органа задужених за његово спровођење далеко је од задовољавајућег. Главни проблем је недостатак разумевања, односно непознавања теоријских и практичних консеквенци интелектуалне својине. Код лица која крше туђа права интелектуалне својине преовлађује уверење да *крађа или злоупотреба туђих права* интелектуалне својине и није крађа, односно да је морално знатно прихватљивија него угрожавање класичних својинских права.

Када је у питању заштита и валоризација интелектуалне својине, Република Србија данас мора да тежи ка *три суштинска циља*:

- *добра и, са међународним инструментима, усаглашена правна регулатива*;
- *ефикасни механизми за примену* такве регулативе;
- стално *праћење економских, технолошких и друштвених трансформација* које би могле захтевати прилагођавање или допуну постојећег правног оквира.

У том смислу заштита интелектуалне својине треба да омогући и низ специфичних економских ефеката као што су: *подстицање, обезбеђење и заштита страних инвестиција* кроз предвидљив, ефикасан *и транспарентан систем заштите права интелектуалне својине;* омогућавање домаћим привредним субјектима да *остваре легалну предност над конкуренцијом* путем ефикасне заштите својих права интелектуалне својине. Пропратни ефекат би био *тржишна експанзија домаћих привредних субјеката* без значајних финансијских улагања. То би значило привлачење *додатног капитала за развој* и тржишну експанзију домаћих предузећа која имају значајан капитал *у правима интелектуалне својине* и *повећан бонитет, односно укупну тржишну вредност предузећа*.

Кључне стратешке мере које Република Србија данас треба да предузме у заштити интелектуалног капитала су следеће:

- усвајање *Националне стратегије за заштиту интелектуалне својине*, оснивање Одбора за интелектуалну својину у оквиру Скупштине Републике Србије, или њено давање у надлежност неком већ постојећем одбору;
- обезбеђење мера *унапређења интелектуалне својине* ради учлањења земље у Европску унију, Светску трговинску организацију, Европску патентну организацију;
- развој *програма сталног образовања запослених у државним органима* који су задужени за примену законских прописа у области интелектуалне својине;
- реализација *дугорочног медијског плана* којим би се привредним субјектима, проналазачима и најширој јавности, представиле бројне и дугорочне предности које се могу стећи правилном заштитом и валоризацијом интелектуалне својине.

IV. ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИ УСЛОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Друштвена димензија одрживости темељи се на премиси да једнакост и разумевање међузависности људи унутар заједнице представљају основни предуслов прихватљивог квалитета живота, што је у суштини први циљ развоја. Да би развој био дугорочно одржив, богатство, ресурси и могућности морају се расподелити на такав начин да сви грађани могу да уживају основне стандарде безбедности, људских права и социјалних привилегија као што су храна, здравље, образовање, становање и могућности за развој своје личности. Друштвена једнакост значи осигуравање свим људима да могу се образују и омогућавање да својим радом допринесу напретку друштва. Релације

повезаности унутар друштва су такве да свака друштвена неједнакост утиче на стабилност унутар друштва. Међусобне повезаности у друштву такође утичу на прихватање чињенице да животни стандард у друштву веома зависи од величине популације и њене способности да буде у складу са планетарним ресурсима животне средине и постојећом инфраструктуром. Ради остваривања друштвене компоненте одрживог развоја, неопходно је, дакле, водити рачуна о:

- заштити и развоју нових друштвених вредности и увећању друштвеног капитала;
- једнаким правима, једнакости и сигурности пред законом за све, са посебном пажњом на једнака права жена и мушкараца, деце, младих, маргинализованих група, заштити националних мањина и поштовању основних људских права;
- обезбеђењу и промоцији свеобухватне заштите здравља и безбедности људи;
- квалитетном образовању којим се стварају услови за индивидуални развој и очување идентитета;
- солидарности унутар и између генерација, као и солидарности према маргинализованим групама, сиромашнима и обесправљенима.

1. Друштвене вредности, квалитет живота и друштвено благостање

Друштвено благостање у контексту Стратегије подразумева оне аспекте живота људи око којих постоји свеобухватно сагласје у друштву да представљају најзначајније предуслове за лични осећај среће, квалитета живота и добробити појединца. Квалитет живота, премда у основи представља субјективан осећај задовољства сопственим начином живота појединца, на ширем плану може се дефинисати односом између појединца и његовог животног окружења – физичког, здравственог, друштвеног и економског.

Достизање жељеног нивоа друштвеног благостања у Републици Србији зависи у првом реду од усвајања *одрживих животних стилова* у друштву, *вредносних оријентација и подизања нивоа социјалног капитала*, *друштвеног и културног идентитета*, као и достигнутог нивоа *економског развоја*.

Одрживост подразумева животни стил сваког појединца у друштву који је: еколошки свестан, здрав, безбедан, солидаран, партиципативан и диференциран.

Ниво еколошке свести у Републици Србији је релативно низак. Просечан грађанин Републике Србије нема изграђен позитиван став у односу на потребу деловања у правцу смањења загађења, рационалног коришћења енергије и односа према необновљивим ресурсима. Здравствено ризично понашање је веома присутно (пушење, конзумација алкохола и психоактивних супстанци) и често праћено толерантним односом средине узрокованим традиционалним обрасцима понашања. Према подацима Анкете о здрављу становништва, у 2000. години пушио је скоро сваки други мушкарац (48%) и свака трећа жена (33,6%), док је у млађим старосним групама веће учешће пушача. Исто истраживање показало је да половина студената у Републици Србији пуши, док међу петнаестогодишњацима 27% пуши свакодневно. Укупна преваленца пушења међу адолесцентима, према Анкети из 2000. године, је чак 69,8%! Истраживање младих спроведено 2003. године констатује 51% пушача, а највећи број младих са пушењем отпочиње у 15. години живота. Анкета из 2000. године указује да

скоро половина одраслог становништва конзумира алкохол, а 3,3% то чини свакодневно (6,6% мушкараца и 0,3% жена). Према истом извору, преваленца употребе алкохола код адолесцената је 32,8% (повремено конзумирање алкохола). Злоупотреба наркотика и психоактивних супстанци (ПАС) постаје све раширенија појава код младих. Почиње се са марихуаном у веома раном узрасту (око 13. године) и она је најраширенија коришћена дрога – проба је око трећине младих. Преваленца употребе (редовног коришћења) дрога међу адолесцентима према подацима Анкете из 2000. године је 1,8%. Подаци истраживања из јуна 2006. година говоре да је 11% грађана пробало дрогу, 3,7% је користило у последњих 12 месеци, док је код млађе популације од 15 до 34 године 19,2% користило дрогу, а 7,4% у последњих 12 месеци. Преовладава употреба марихуане, али расте и злоупотреба амфетамина, кокаина и екстазија.

У порасту су поједини облици насиља (насиље у породици, вршњачко насиље, насиље према животињама), а све је то праћено толеранцијом према различитим облицима вербалног и невербалног агресивног и насилног понашања. Подаци о учесталости породичног насиља из 2001. године су алармантни: 30,6% интервјуисаних жена је изјавило да је претрпело физичко насиље, 46,1% трпело је психичко насиље, док је 8,7% навело да је било сексуално злостављано. Претпоставља се да је тзв. „тамна бројка насиља“ још већа. Вршњачко насиље је такође веома распрострањено: 65% ученика основних школа се барем једном у последња три месеца нашло у улози жртве насиља, док је 24% више пута доживело насиље у истом периоду, а 28% учествовало на неки начин у насиљу6. Према истраживању младих, скоро четвртина (24%) младића се потукло у последњих годину дана, а то је учинило и 4% девојака.

Постоји социјална дистанца према припадницима других националних, етничких или верских заједница и приметан је пораст ове дистанце код младих. Етноцентризам је присутан и постоји опасност од његове радикализације. Око 20% грађана Републике Србије је спремно да прихвати етноцентричке ставове којима се изражава неповерење у друге и властита супериорност. Највећи етноцентризам испољавају они који изјављују да су религиозни и да прихватају све што њихова црква учи, а категорије становништва са вишим и високим образовањем показују значајно мањи етноцентризам. Иако код младих етноцентризам опада са узрастом, највећи се испољава у узрасту од 20. до 23. године. С обзиром на то да се најмлађа старосна група у ставовима према националним мањинама више не издваја од осталих узрасних група (раније је била толерантнија од старијих делова популације), то се може протумачити као радикализација ставова младих.

Култура партиципације у друштву је недовољно заступљена: мали проценат грађана учествује активно у раду политичких странака, удружења и интересних организација грађана, а овај проценат је још мањи код младих. Могућности младих да остваре своје потребе за само-одређеним индивидуализованим животним стиловима су мале због знатних структуралних ограничења.

Друштвене вредности представљају симболички оквир индивидуалних и групних акција које на макро нивоу попримају форму одређених развојних или стагнацијских процеса. На плану друштвених вредности, у Републици Србији у овом тренутку доминирају два проблема. Један лежи у превеликим разликама унутар политичке и економске елите у погледу нормативног оквира новог друштвеног поретка, што омогућује коегзистенцију три модела друштвене

репродукције, командног, тржишног и дивљег (неформалног). Ово само још више отежава процес кроз који су прошле све транзиционе земље, а то је усаглашавање вредносних образаца становништва са преовлађујућим нормативним оквиром. У Републици Србији оваква неусаглашеност постоји и на макро нивоу и на нивоу већих друштвених класа. Други проблем лежи у чињеници да отприлике подједнак проценат људи у Републици Србији сматра да би заштити животне средине требало дати предност, чак и по цену споријег економског развоја и повећања незапослености, односно да би економски развој и отварање нових радних места морали да имају првенство, чак и по цену извесног загађивања животне средине. Дакле, Република Србија се суочава са два задатка: први је да отклони интерне нормативно-вредносне противречности које ометају успостављање стабилне друштвене форме, а други је да избегне такве противречности на глобалном нивоу и да се уклопи у светски тренд одрживог развоја. Наслеђене економске тешкоће и још увек присутно сиромаштво у Републици Србији доводе до распрострањености материјалистичких циљева и осећаја несигурности и изложености ризику. Посебно се истиче парадоксална отуђеност руралног становништва од природних ресурса у свом окружењу, што је у огромном проценту последица израженог сиромаштва, које је у Србији првенствено рурални феномен.

Социјални капитал као основа обнављања шире друштвене заједнице, у Републици Србији је слабо развијен. Грађани су веома неповерљиви према другим људима, али и према институцијама. Више се верује традиционалним него модерним институцијама. Са друге стране, у периоду од 2000. године приметан је тренд променљивог интензитета који води ка стабилизацији демократског, тржишног друштва и интеграцији у европске и светске институције. Осим тога, упадљиво више је присутна реторика толеранције према мањинским и угроженим групама, а њихова права су све чешће препозната посебним законским решењима.

Поред наведених ризика, достизање жељеног друштвеног благостања у Републици Србији оптерећено је и различитим безбедоносним ризицима. Ово је посебно актуелно откако је под утицајем савремених безбедносних изазова и претњи (међуетнички сукоби и ривалитети, организовани криминал, угрожавање животне средине итд) концепт безбедности померен са националне и безбедности држава на безбедност појединца и друштвених група који су као референтних објекти безбедности примарно угрожени. Безбедност више није само питање територијалног интегритета и суверенитета држава, већ и ‘слобода од страха’ од криминала и других претњи (социјалних, економских) које погађају појединца и друштвене групе у немоћи државних или друштвених колективитета да им пруже ефикасну заштиту. Отуда се безбедност све више одређује у *пресеку способности* државе да својим механизмима заштити права и слободе појединца и друштвених група и *претњи* које које су према њима усмерене. Питање друштвене безбедности или сигурности је у правом смислу питање одрживости социјалних ентитета са различитим *идентитетом* који снажније креира понашање неке друштвене групе, односно појединца у њој, него границе државне територије. Када су у питању кризне ситуације које погађају Републику Србију, организационе и кадровске слабости на националном нивоу пресликавају се на локалну ситуацију. Без обзира на прихваћену политику децентрализације, не постоје ефективни планови приправности на несреће нити је дефинисана одговорност надлежних субјеката

локалне заједнице. Очекује се да ће се негативан тренд настанка и последица кризних ситуација наставити са повећањем рањивости становништва и инфраструктуре, услед урбанизације, привредног и друштвеног развоја у угроженим подручјима.

Основни конституенси српског друштва у историјски веома кратком периоду били су више пута довођени у питање, па је јасно и да је колективни и идентитет грађана Републике Србије претрпео дубоке фрустрације. Република Србија је као и сва модерна друштва изнутра плурализована по више основа и њени грађани припадају различитим групама. Поред родног, ту је још и етнички идентитет који уз културни, религијски и регионални идентитет, представља основу плурализације идентитета у свим савременим друштвима. Томе треба додати и професионални идентитет, будући да он – као и све остале идентитетске припадности – представља основу за повезивање појединца и групе која се остварује кроз припадање професионалним (сталешким) организацијама. Оне пак представљају једну од најважнијих основа за развој цивилног друштва. Најзад, ту је и један још шири идентитетски оквир чији развој припада будућности коју покрива европски индентит. Превелико ослањање на колективне идентитете, и то у првом реду оне етничке, носи опасност ексклузивизма који се испољава као етноцентризам који, уз потцењивање других, у први план ставља припаднике своје етничке групе или нације. То доводи у питање не само функционисање, већ и само постојање сложених заједница које чине припадници више нација или етничких група. Последњих година развијен је концепт културног диверзитета, или културне разноликости који насупрот ексклузивном схватању свог идентитета, ставља димензију његове инклузивности, односно отворености према идентитетима других. Овако схваћен концепт треба даље неговати и уграђивати у конкретне програме, пре свега програме развоја културе у Републици Србији.

Културни идентитет треба схватити као скуп релативно трајних идентификатора, а не као кохерентну и стабилну целину. Национална религија тако постаје делом културне мапе која представља консензуалну слику друштва, дакле ону о којој постоји општа сагласност. Медији је примају к знању и публикују у првом реду вести (и коментаре) који се у ту мапу уклапају, док информације које доводе у питање консензуалност културне мапе прећуткују, маргинализују или тумаче тако да могу да се уклопе у унапред дату значењску матрицу и максимално смање, или чак елиминишу неслагање. Мало је вероватно, на пример, да ће хуманитарна акција неке религијске заједнице (осим СПЦ) добити одговарајуће место у медијима, јер се оваква акција не уклапа у негативни стереотип о сектама који је већ успостављен.

Средства масовног комуницирања су од веома великог значаја за обликовање, афирмацију и одржање друштвеног и културног идентитета. То је демонстрирано током деведесетих година XX века када су државни електронски медији били систематски коришћени као промотери националистичке политике. Након 2000. године њихова улога је умногоме измењена. Приватизовање електронских медија које је у току – на што обавезује Закон о јавном информисању – за резултат има профитну оријентацију и маргинализацију програмских садржаја који припадају култури, колико оној савременој, толико и културном наслеђу. Утолико је значајнија улога јавног радиодифузног сервиса чији је начин финасирања (претплата и зарада од реклама) и програмски спектар (два национална ТВ и два радио канала и покрајински ТВ и радио канал у

Војводини) иницијално обликован тако да има позитивну идентитетску функцију како у односу на национални идентитет, тако и на идентитете националних мањина.

Tabela 4.1. Структура HDI* у Републици Србији

	2000	2001	2002	2003	2004
Просечно трајање живота	71,4	72,1	72,5	72,4	72,4
Стопа писмености	96,5	96,5	96,5	96,5	96,5
Комбиновани *racio* уписа (%)**	*78*	77	80	79,5	82,6
BDP по куповној моћи ***	3.833	4.040	4.760	6.305	7.640
Индекс очекиваног трајања живота	0,77	0,79	0,79	0,79	0,79
Индекс едукације	0,90	0,90	0,91	0,91	0,92
BDI индекс	0,61	0,62	0,64	0,69	0,72
Индекс хуманог развоја	0,762	0,768	0,782	0,797	0,811
HDI *ранг у свету*	*70*	*75*	*65*	*59*	Н.А.

*Human Development Index (HDI), ** (PPP US$, per capita; Извор: РЗР (2005)

Коначно, друштвено благостање у Републици Србији у директној је вези са показатељима економског развоја. Иако је уобичајено у глобалним оквирима динамичан привредни раст директно супростављати достизању одрживости, услови у којима се развијала привреда Републике Србије у предходном периоду имплицитно налажу *стратешку оријентацију Републике Србије ка настављању политике убрзаног привредног раста*. Просечна стопа раста од 5,2% у периоду 2000-2006. сврстава Републику Србију у групу земаља Европе која се најбрже развија и омогућава земљи да за 13,5 година удвостручи просечни животни стандард на реалним основама, дакле без утицаја инфлације. Међутим, и даље постоји низ значајних економско-социјалних проблема (инфлација, висока стопа и раст незапослености, висок спољни дуг, висок трговински и дефицит текућег рачуна, прецењен динар, висок ниво контроле цена од стране владе, успорена приватизација јавних и комуналних предузећа, одлагање реституције, одлагање ликвидације фирми у стечају у којима је запослено око пола милиона људи, толерисање монопола, висок ниво корупције, итд).

Стратешки циљеви у области достизања друштвеног благостања у Републици Србији су:

- стварање повољнијих економских услова на макро нивоу кроз повећање стопе раста, удела улагања у БДП и *greenfield* улагања;
- промоција и развој одрживих животних стилова;
- промовисање вредносних оријентација базираних на политичком либерализму, грађанској партиципативности, тржишној привреди и социјалној правди као доминантним у јавности и политичком животу;
- подизање нивоа генерализованог поверења грађана на 40% и постизање натполовичног поверења грађана у већину модерних институција;
- формулисање политике идентитета као дела дугорочне стратегије развоја културе;
- увећање културног капитала кроз очување, афирмацију и презентовање културне баштине Републике Србије.
- развој политике управљања ризицима на нивоу Републике Србије.

Приоритет у стварању услова за постепен прелазак ка одрживим животним стиловима у Републици Србији је решавање неповољног социоекономског положаја младих, који су данашњи и будући носиоци одрживог развоја. Свеобухватан, операционализован и координисан програм заснован на Националној стратегији за младе мора да обухвати и питања подизања свести и промоције животних стилова за одрживи развој.

На плану повећања социјалног капитала и достизања друштвених вредности које карактеришу савремена демократска друштва **приоритет** је постизање преовлађујуће друштвене сагласности око основних елемената праваца друштвеног и економског развоја и интеграција у европске и глобалне институције. Неопходно је усагласити видљиву и формализовану сагласност свих водећих политичких странака, удружења и социјалних актера у дефинисању конкретних националних циљева одрживог развоја и изградњи механизама мониторинга, евалуације, редефинисања и усклађивања са европском стратегијом одрживог развоја. Такође, наопходно је постизање сагласности водећих политичких странака око основних елемената пожељног друштвеног уређења (политички либерализам, грађанска партиципативност, тржишна привреда, социјална правда) и вредносне опредељености већине активног становништва ка оваквом нормативном оквиру.

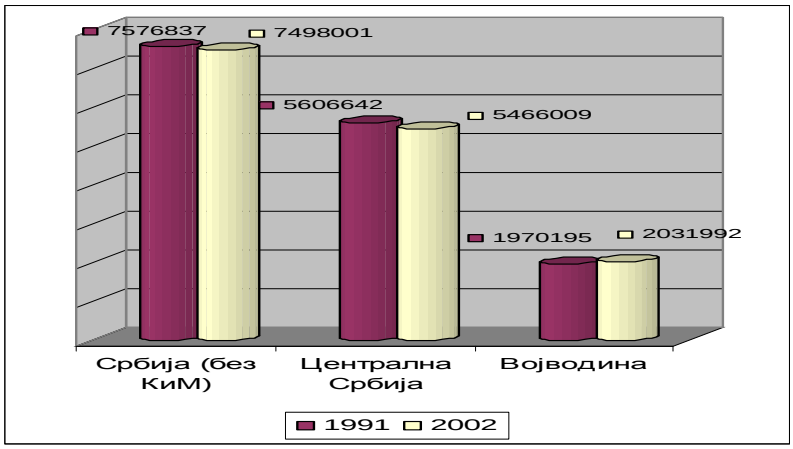
Приоритет Републике Србије у погледу афирмације друштвеног и културног идентитета је стварање и неговање концепта културног диверзитета схваћеног као европска димензија идентитета, која полазећи од локалног и регионалног укључује и национално, али се не задржава у његовим оквирима.

Приоритет у економском развоју је снажан привредни раст уз привлачење страних директних инвестиција, побољшавање пословног окружења у Републици Србији, односно повећање нивоа економских слобода (потпуна заштита својине, укључујући интелектуалну својину, слободу уговора, ослобађање унутрашњег тржишта од државне контроле, приватизацију, денационализацију, снижавање царина и ванцаринских баријера, ниску државна потрошњу, ниске порезе, умерену регулацију, уклањање административних баријера за отпочињање, вођење и окончање бизниса, ослобађање капиталних и текућих трансакција, слободно формирање девизног курса, сузбијање неекономских ренти, корупције, сиве економије и пореске евазије). У домену регулаторних мера треба стимулисати мере које се односе на даље снижавање државне потрошње, давање приоритета убрзаном економском развоју и економски мотивисаном запошљавању, регулативном и политичком изједначавању предузетника и осталих запослених, унија послодаваца и синдиката. У домену регулаторних мера треба стимулисати даље снижавање државне потрошње, давање приоритета убрзаном економском развоју и повећању запослености, заштити интереса послодаваца и права запослених, развоју и јачању социјалног дијалога на свим нивоима.

2. Популациона политика

Феномен недовољног рађања је данас централни проблем у демографском развоју Републике Србије. Карактерише га мањи број живорођених него што је потребно за просто обнављање становништва. Становништво се од 1991. до 2002. године смањило за 78,8 хиљада или по просечној годишњој стопи од -

1,0‰. Смањење броја становника регистровано је, такође по први пут, и у Централној Србији. Становништво се смањило за 140,6 хиљада или по стопи од –2.3‰ годишње. У Војводини је забележен пораст становништва супротно претходном међупописном периоду (1981-1991.) када је евидентирано његово смањење. Популација Војводине повећала се за 61,8 хиљада или по стопи од 3,1 на 1000 становника годишње.

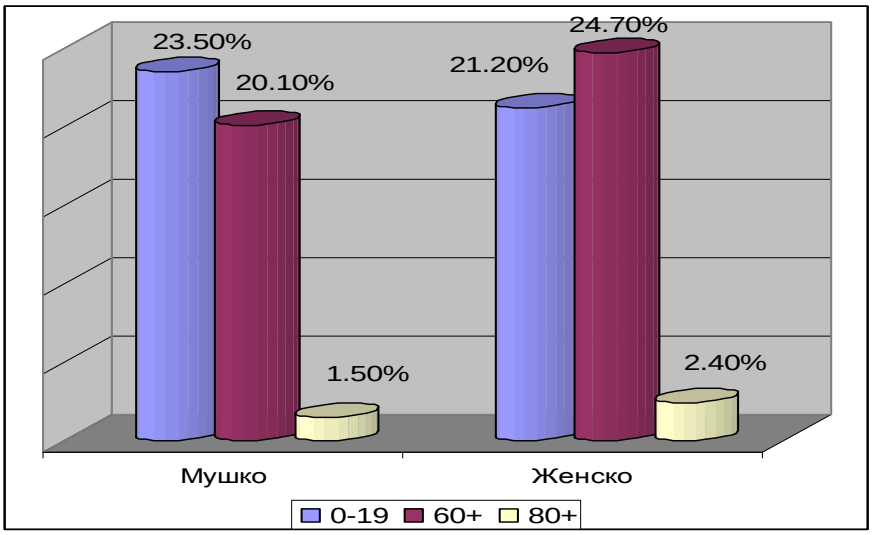

Извор: Становништво 1-4(2004 :160)

Слика 4.1. Становништво Републике Србије (без КиМ) 1991. и 2002. године

Размера депопулације очита је на општинском нивоу. Од укупно 161 општине у време пописа 2002. године, само четвртина општина (40) је имала позитивну стопу раста своје популације. Међу њима највише је општина (32) са умереном годишњом стопом раста, до 10‰. Највећа стопа раста забележена је у општини Нова Пазова (17,2‰). Од општина код којих је дошло до смањења броја становника у периоду од 1991. до 2002. године, највише је оних са стопом до –10,1‰ (57% од укупног броја општина), док су остале (са једним изузетком) имале стопу у интервалу од –20,1‰ до –10,0‰. Највеће смањење забележено је у општини Црна Трава, чије се становништво смањивало по стопи од -34,8‰ годишње.

Природни прираштај је у Централној Србији и Војводини континуирано опадао како у апсолутном, тако и у релативном износу. Насупрот томе, на Косову и Метохији је природни прираштај био у сталном порасту, а стопа је расла све до прве половине седамдесетих, а затим се испољава тренд њеног опадања. Ниске репродуктивне норме које су присутне код већине становништва достигле су критичне вредности изазивајући отворену депопулацију и убрзано демографско старење. Пресудан утицај на кретање природног прираштаја имало је кретање наталитета. У 2004. години стопа укупног фертилитета била је на нивоу 1,57 живорођене деце по једној жени, а нето стопа репродукције је износила 0,74.

Извор: Демографска статистика 2002, 2003, Саопштење бр.306/2005

Слика 4.2. Становништво Републике Србије по полу и великим старосним групама (2002.)

Промене у укупном становништву Републике Србије у периоду 1991-2002. резултат су деловања и интензивних насилних миграционих кретања током деведесетих, што у постојећим условима може да представља значајну препреку у одрживом развоју. Практично, миграциона компонента је остварила доминантан утицај и допринела је ублажавању депопулације Републике Србије у последњој деценији XX века. Утицај миграционог салда очит је и по маркоцелинама Републике Србије, али са различитим ефектима на њихову укупну бројност. У Централној Србији је природну депопулацију (на ниво од -89,1 хиљаду од 1991. до 2002.) појачала негативна вредност миграционог салда у износу од 51,5 хиљада. У Војводини је позитиван миграциони салдо на нивоу од 144,4 хиљаде неутралисао негативне вредности природног прираштаја (на нивоу од 82,6 хиљада за цео период), па чак и утицао на пораст броја становника. Отуда је на бројно стање становништва Републике Србије у време пописа 2002. године огроман утицај имао је прилив великог броја избеглица (5,1% од укупног становништва Републике Србије, без Косова и Метохије).

Становништво Републике Србије (без Косова и Метохије) према свим обележјима може се сврстати у групу изразито старих популација. Удео младих је низак и опадајући, док је удео старих висок и стално растући. Пописом становништва из 2002. године је регистровано 1177 хиљада лица млађих од 15 година, док је број старих (65 и више година) износио укупно 1241 хиљада лица. То је уједно и први пут у Републици Србији да је забележен већи број старих од младих. Сутуација је другачија код неких етничких група (Роми, Албанци на југу) и насилних миграната (избеглице, расељена лица) који имају знатно млађе становништво. Уколико се као индикатор демографске старости посматра вредност медијалне старости, у том случају је становништво Републике Србије (без Косова и Метохије) са старошћу од 40,7 година у време пописа 2002. спадало у групу најстаријих популација на свету. Према подацима за 2000. годину у свету су само четири земље (Јапан, Италија, Швајцарска и Немачка) имале медијалну старост становништва која је била већа од 40 година.

Процесом старења и одливом становништва посебно су угрожена рурална подручја Србије, у којима се смањењем радно способног становништва губи способност за одрживо управљање и коришћење природних добара на готово 85% државне територије. Коефицијенат економске зависности у Републици Србији је у порасту, јер се број активних спорије повећавао од броја издржаваних и лица са личним приходом заједно.

Стратешки циљеви у области популационе политике су:

- заустављање и/или успоравање неповољних демографских тенденција, подстицањем рађања и стварањем услова за стабилизовање броја становника;
- креирање адекватне политике политике рађања и брига о младима;
- уважавање старења у свим аспектима политике развоја;
- повећање очекиваног трајања живота и повећање броја година живота у добром здрављу;
- смањење смртности одојчади у правцу приближавања нивоима достигнутим у европским државама;
- подстицање унутрашњих миграција које воде уравнотежењу просторне дистрибуције становништва и елиминисање факторе који утичу на „одлив мозгова" стварањем повољних услова за повратак и/или инвестирање дијаспоре у Републици Србији.

Изградња адекватног *институционалног оквира* и регулаторних механизама популационе политике представља **приоритет** у демографском развоју Републике Србије. То подразумева усвајање Националне стратегије демографског развоја, формирање посебних тела (на свим нивоима власти) за праћење и спровођење стратешких опредељења, трајно унапређивање законских решења и бољу секторску усклађеност, праћење рада центара за планирање породице и развој саветовалишта за биолошку репродукцију и старење.

За остварење постављених циљева од посебне важности је јачање инструмената финансијске подршке породици, као и развој образовања и адекватно информисање јавности. То подразумева спровођење механизама усмерених на: директну финансијску подршку породици и деци, помоћ непотпуним (самохраним) продицама, увођење посебних олакшица (укључујући и пореске) за најугроженије категорије становништва (незапослени, стари, болесни), развој мреже за пружање услуга у дневном збрињавању деце, подизање нивоа новчаних накнада родитељима и деци. Посебну пажњу треба посветити специфичностима руралних подручја и развоју потребне инфраструктуре. Адекватна заступљеност тема у области популационе политике у образовању (на свим нивоима), медијска промоција усмерена на активизацију јавности и подстицање рађања (уз поштовање основних људских права) од изузетног су значаја за отклањење уочених проблема даљег развоја и стварање основа за унапређивање популационе политике и демографски развој Републике Србије.

3. Социјална сигурност

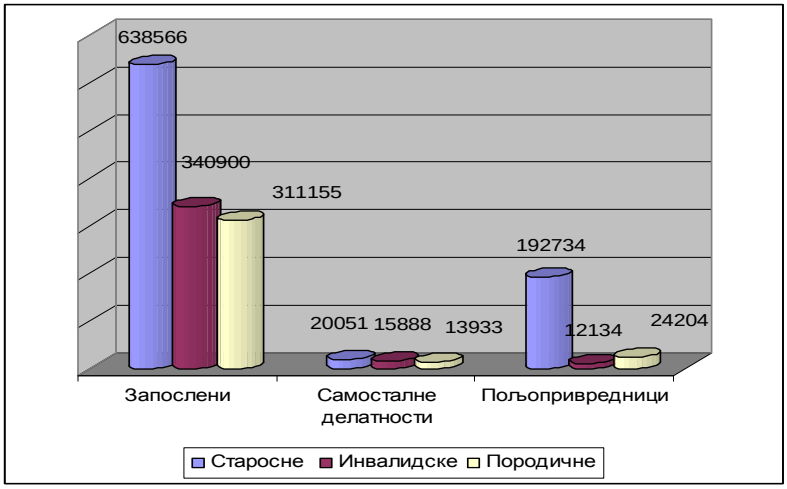
Систем социјалне сигурности Републике Србије обухвата социјално осигурање (пензијско и инвалидско, здравствено и осигурање у случају незапослености), социјалну и дечију заштиту. У спрези са захтевима европске интеграције и у контексту националних макроекономских трендова, његове основне поставке

предмет су широких реформских захвата. Они су потенцирани и актуелним демографским кретањима, променама у свету рада и породице, али и зрелошћу самог система. Политичке, економске и социјалне специфичности отежавају постизање друштвеног консензуса о пожељним циљевима и правцима реформи, што води ка одлагању модернизације система и рефлектује се неповољно на социјалну сигурност корисника.

Пензијско и инвалидско осигурање организовано је доминантно према принципу текућег финансирања и међугенерацијске солидарности. Износ средстава која се прикупе путем доприноса, већ дуг временски период, није довољан за остваривање законом прописаних права. Крајем 2001. године, започета је реформа, у правцу реструктурирања јавног пензијског осигурања (I стуб) и увођења добровољног приватног пензијског осигурања (III стуб).

Мере усмерене ка I стубу обухватиле су подизање старосне границе за одлазак у пензију; продужетак обрачунског периода за пензијске накнаде; промену формуле за обрачун висине пензија, као и за усклађивање пензијских накнада. Даље измене одвијаће се се у правцу постепеног подизања старосне границе до 2011. године (на 65 за мушкарце и 60 за жене), јачању механизама финансијске консолидације пензијског фонда, укључивању војних осигураника у јединствени фонд, као и утврђивању оптималне формуле за усклађивање пензија.

Иако у дискурсу Светске Банке заступано, увођење обавезног приватног осигурања (II стуб) није реализовано. Високи ризици његовог увођења (неповољна макроекономска кретања и стабилност, неинформисаност, недостатак финансијских инструмената у приватном власништву, неповерење у приватне фондове), говоре у прилог непостојања претпоставки потребних за измењену улогу државе, али и вредносног система, које овај сегмент захтева.

Извор: Републички фонд ПИО, (2008)

Слика 4.3. Структура корисника пензија (децембар, 2007.)

Добровољно приватно пензијско осигурање (III стуб) је уведено, а мали број корисника у спрези је и са недостатком средстава за улагање у овај вид осигурања, који ће се у перспективи, развијати. Дугорочно се може очекивати, да се учешће државе у систему пензијског и инвалидског осигурања смањи, у корист капитализираних фондова.

Здравствено осигурање карактерише се високим обухватом становништва здравственом заштитом, раскораком између широко дефинисаних права и финансијских средстава за њихово задовољење, доминантним државним власништвом над зградама и опремом, централизованим управљањем система са републичког нивоа, доминантношћу секундарне и терцијарне заштите над примарном и неинтегрисаношћу приватног сектора у систем. Упркос бројним манифестацијама проблема, реформа здравственог система и права по основу здравствене заштите и здравственог осигурања, дуго није представљала приоритет. Као последица тога, јаз између реалних здравствених потреба становништва и оскудних средстава за њихово ефикасно задовољавање, константно се увећао. Приватизација здравственог система и приватне здравствене службе нису суштински утицале на побољшање положаја корисника, нити су разрешили постојеће противуречности.

Истовремено, осим обавезног, предвиђено је и добровољно здравствено осигурање, које, међутим, није детаљније разрађено. Усвојен је и документ *Здравствена политика Србије*, којим су прописани циљеви здравствене политике и водећи реформски принципи, а поред активности на изради стратешких докумената, започете су и делатности у правцу рационализације и стандардизованости здравственог система и услуга, као и децентрализације у управљању и финансирању здравствених установа.

Осигурање за случај незапослености обавезно је за све запослене у Републици Србији. Стопа замене (*replacement rate*) износи 55,7% и висина новчане накнаде је релативно високо постављена. Број корисника новчаних накнада није велики, имајући у виду број незапослених. Без обзира на то, постоје тешкоће у њиховом финансирању.

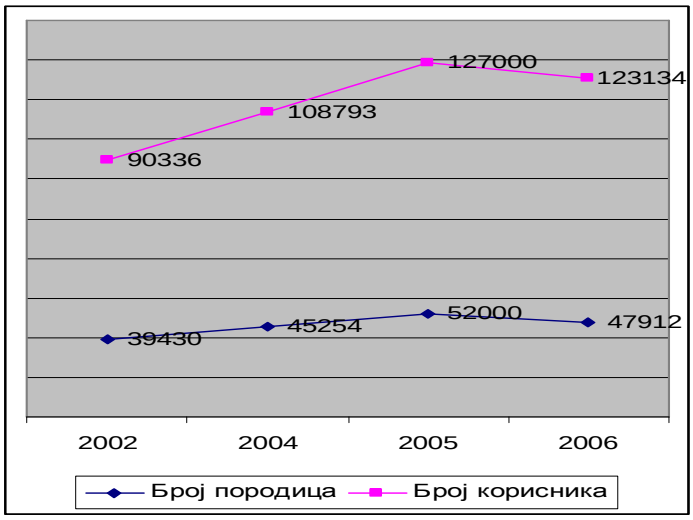
Поред пасивних мера, уведене су претпоставке активне политике запошљавања. Она обухвата у првом реду, мере подстицања новог запослења, а затим и запошљавање одређених рањивих друштвених група: избеглих и интерно расељених лица, дуготрајно незапослених, лица са навршених 50 година, припадника етничких мањина, лица са инвалидитетом итд., запошљавање на јавним радовима и сл.

Националном стратегијом запошљавања за период 2005-2010 утврђени су приоритети акције, и то у сврху подизања нивоа запослености, унапређења квалитета и продуктивности рада, као и обезбеђивања социјалне кохезије на изузетно сегментираном тржишту рада.

Број корисника материјалног обезбеђења (МОП), у периоду од 1999. до 2005. године, је растао. Иако је МОП најбоље циљани социјални трансфер у Републици Србији, обухват становништва је низак (само 3% сиромашних домаћинстава остварује ово право). Услови за остваривање овог права су веома строги, док новчани износ МОП-а недовољан за задовољење основних потреба корисника што доводи до социјалне искључености и маргинализације у друштву. И поред промена у законодавству највећи број корисника чине незапослена лица (радно способни), што захтева преусмерење пасивних давања у мере које ће допринети њиховом бржем запошљавању.

Тренутно постојећа мрежа установа социјалне заштите не одговара стварним потребама корисника и не обезбеђује адекватну понуду услуга. Упркос бројним изменама регулативе, суштински реформски помаци започети су 2000. године, и

то у контексту децентрализације и деинституционализације претходно високо централизованог система. Најзначајније мере усмерене су ка најрањивијим категоријама популације: појединцима и породицама који не остварују основну социјалну сигурност, лицима са инвалидитетом, старима, деци без родитељског старања, жртвама породичног насиља, итд.

Извор: Министарство рада и социјалне политике (2007.)

Слика 4.4. Корисници материјалног обезбеђења (2002-2006.)

Промене у систему социјалне заштите крећу се у правцу стварања механизама правовремене, ефикасне и подесне примене установљених социјалних права. С тим у вези, реформе су усмерене ка активизирању корисника социјалне заштите, развијању мреже социјалних служби, као и укључивању невладиног сектора у пружање услуга, што треба да допринесе побољшању положаја корисника и подстицању њихове социјалне укључености.

Нека права у систему дечије заштите (родитељски додатак) представљају меру популационе политике, док су друга (дечији додатак) конципирана тако да чине инструмент социјалне политике, односно облик финансијске подршке и помоћи сиромашним породицама и деци. Родитељски додатак представља једнократно давање приликом рођења првог детета, док се за друго, треће и четврто дете исплаћује у 24 месечне рате, којим је замењено више претходно постојећих различитих, месечних или једнократних давања. Износ дечијег додатка изједначен је за сву децу и укинуто је универзално право на додатак.

Социјална кохезија једно је од питања којем се у Европској унији придаје велики значај, с обзиром да економска политика која не узима у обзир социјалне чиниоце, не може довести до повећања конкурентности и продуктивности привреде Уније. То је истакнуто Лисабонском стратегијом (2000.), која ставља нагласак на интегрисан приступ економске, социјалне и политике запослености. Одржив економски раст уз истовремено инвестирање у људе представља тежиште активности Европског Комитета за социјалну кохезију (*European Committee for Social Cohesion*) и главну компоненту Стратегије за развој социјалне кохезије. Социјална права, како су наведена у Европској социјалној повељи (*European Social Charter*), су права у области становања, социјалне заштите, запошљавања, здравства и образовања.

Побољшање приступа социјалним правима и систему социјалне сигурности, представља предуслов социјалне кохезије, заједно са њиховим унапређивањем, у правцу успостављања и доградње механизама и института којима се промовише социјална једнакост. Иако је основни начин обезбеђивања социјалне кохезије адекватно запослење, од суштинског значаја су и сегменти политика заштите породица са децом, бриге о старима као и подстицања социјалне укључености (посредством програма становања, запошљавања, образовања и обуке, здравствене заштите, материјалне помоћи и социјалних служби). У томе, осим државних органа, велики удео има и цивилно друштво, у првом реду: удружења и синдикати.

Са становишта социјалне сигурности и социјалне кохезије, приоритети акције треба да буду усмерени у правцу решавања идентификованих проблема, уз балансирање постојећих снага и предности са израженим слабостима и претњама.

Стратешки циљеви усмерени су на:
- јачање социјалне стабилности и солидарности;
- спречавање естремних неједнакости у расподели дохотка;
- подстицање компоненте ефикасности у систему социјалне сигурности;
- подизање нивоа социјалне сигурности корисника система социјалног осигурања, социјалне и дечије заштите;
- подстицање социјалне укључености.

Приоритети Републике Србије у домену социјалне сигурности и социјалне кохезије су модернизација система социјалне сигурности, уз друштвени консензус о циљевима његовог развоја и основним парадигматским променама; обезбеђивање минимума социјалне сигурности за све чланове друштва, уз јачање одговорности појединца; стварање претпоставки за финансијски одржив систем социјалног осигурања, као и изградња комплементарног модела приватног осигурања.

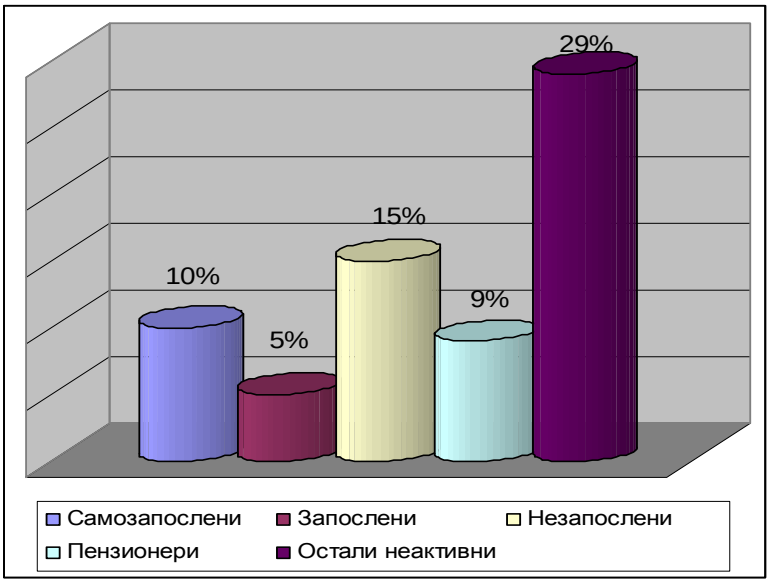
4. Сиромаштво и социјална укљученост

Актуелни подаци о броју и структури сиромашних у Републици Србији, сврставају сиромаштво и социјалну искљученост у ред најзначајнијих друштвених проблема и изазова, чије разрешавање у великој мери условљава одрживост његовог развоја у будућности. Сиромаштво и социјална искљученост имају изразито негативне последице и доводе до огромних губитака људских ресурса. Истовремено, они обесмишљавају све напоре и иновације, који се спроводе у друштву, будући да његов напредак, не припада подједнако свим члановима.

Постоје различити критеријуми за дефинисање сиромаштва, као и што постоје различите категорије сиромаштва (апсолутно сиромаштво, релативно сиромаштво, ново сиромаштво, пауперизам, итд.). У Стратегији за смањење сиромаштва Републике Србије (ССС, 2003), сиромаштво се дефинише као „вишедимензионални појам, који поред недовољних прихода за задовољење основних животних потреба, подразумева и аспекте везане за људска права, као што су немогућност запошљавања, неодговарајући стамбени услови и неадекватан приступ социјалној заштити, здравственим, образовним и

комуналним услугама, као и неостваривања права на здраву животну средину и природна богатства, пре свега на чисту воду и ваздух.

У вези са сиромаштвом, почев од 80-их година, све више се употребљава појам социјалне искључености, нарочито у Европској унији. Најуопштеније, социјална искљученост представља шири појам, који обухвата и аспект сиромаштва, које може бити како узрок, тако и последица социјалне искључености. Истовремено, сиромаштво се више односи на дистрибуцију и редистрибуцију, односно одсуства ресурса, а социјална искљученост на неадекватну партиципацију индивидуа и домаћинстава у друштву и на њихову неадекватну интеграцију, услед немогућности остваривања одређених социјалних права, и резултира раскидањем веза између индивидуе и друштва.

Извор: Други извештај о имплементацији ССС (2007.)

Слика 4.5. Сиромаштво према социо-економском статусу (2006.)

Сиромаштво у Републици Србији условљено је статусом на тржишту рада и економском делатношћу, степеном образовања и квалификација, старошћу, тј. годинама живота, полом, бројем чланова породице (домаћинства), типом насеља и регионалним положајем, као и припадношћу одређеним друштвеним групама, које су, уопштено, више изложене сиромаштву.

Натпросечном ризику од сиромаштва изложена су и лица преко 65 година старости (при чему су у најтежем положају они без пензијских накнада), као и деца. Стари чине скоро четвртину од укупног броја сиромашних, а 12,7% деце је сиромашно. У популацији деце, повећаном ризику сиромаштва посебно су погођене старосне групе од 7 до 14 година (12,71%) и од 15 до 18 година (10,72%).

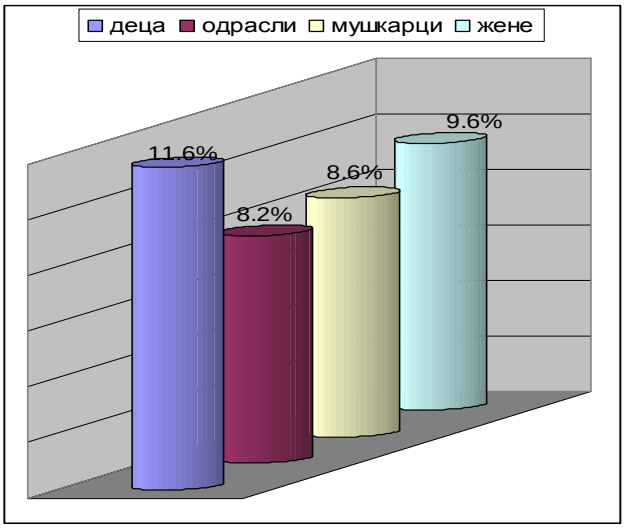
Жене сачињавају више од половине незапослених (54,7%) које према подацима Националне службе запошљавања (2006.) имају и неповољнију квалификациону структуру, запошљавају се у економски непродуктивнијим секторима, и остварују ниже зараде. Ризику сиромаштва посебно су изложене старије жене у руралним подручјима, самохране мајке, домаћице, Ромкиње, избеглице, необразоване и незапослене, жене са инвалидитетом и жене жртве насиља. Са становишта структуре домаћинстава, сиромаштво је најизраженије у

петочланим и вишечланим домаћинствима, као и у једночланим и двочланим старачким домаћинствима, пре свега у руралним подручјима.

Највећи проценат сиромашних у 2003. години (ССС), живео је у југоисточној Србији (23,5%), где је евидентиран и највећи раст сиромаштва (41,6%) у односу на 2002. годину. У Западној Србији проценат сиромаштва био је изнад просека и износио је 13,2% становништва, као и у Источној Србији, где је 11,4% становника било сиромашно. Насупрот томе, становници Шумадије (9,7%) и Војводине (7,9%) изложени су ризику сиромаштва испод просека. Најмањи проценат сиромашних евидентиран је у Београду (4,2%).

Роми, интерно расељена и избегла лица као и особе са инвалидитетом посебно су погођени сиромаштвом, као резултат кумулација ризика, и то пре свега високе незапослености. Стопа незапослености Рома је два пута већа него код остатка популације (при чему 67% никада није било запослено), а образовне квалификације предиспонирају их ка вишој стопи сиромаштва. Мали проценат Рома остварује право на пензијске накнаде, што је последица ниске стопе запослености и радним ангажовањем у сивој економији. Око 67% Рома у ромским насељима је сиромашно, а 11,2% екстремно сиромашно (СКГО, 2004). Једна четвртина интерно расељених лица и избеглица живи испод линије сиромаштва, односно око 120 000. Истовремено, 49% избегличке и расељене популације претходно никада није било запослено (UNDP, 2006), што представља изузетно висок ризик од трајног сиромаштва. Стопа запослености особа са инвалидитетом је ниска (само 13%). Узроци сиромаштва код особа са инвалидитетом су, пре свега, незапосленост и одсуство могућности за едукацију (СКГО, 2004).

Осим доходовних аспеката, сиромаштво и социјална искљученост обухватају и недоходовне аспекте који се односе на немогућност или смањен приступ здравственим, образовним, станодавним, социјалним и другим јавним услугама и секторима друштва. То подразумева и гарантовање људских права, укључујући и право на здраву животну средину, право на чист ваздух, на здраву воду за пиће, на комуналне услуге и сл. Стога, унапређење заштите животне средине и природних ресурса, треба да представља и даље једно од усмерења у борби ротив сиромаштва, које је од значаја и за одржив развој. Неадекватна животна средина негативно утиче на здравље и на квалитет живота, при чему најсиромашнији трпе највеће последице деградације животне средине. По правилу, нису им доступне комуналне услуге, као другим деловима становништва и живе у лошијим стамбеним условима. Међутим, уочљиво је одсуство података који би интегративно и директно документовали однос деградације животне средине и сиромаштва у Републици Србији.

Извор: Други извештај о имплементацији ССС (2007.)

Слика 4.6. Сиромаштво у Републици Србији према узрасту и полу (2006.)

У 2006. години, 8,8% становништва Републике Србије класификовано је као сиромашно, с обзиром на то, да је њихова потрошња по потрошачкој јединици у просеку била нижа од линије сиромаштва. На основу Анкете о потрошњи домаћинства, линија сиромаштва у 2006. години, износила је 6.221 динара месечно по потрошачкој јединици. Становништво не-градског подручја је два и по пута сиромашније у односу на становништво градског подручја. Индекс сиромаштва становништва не-градског подручја је за око 50% већи у односу на просек целе популације и износи 13,3%.

Бројни разлози упућују на неодрживост решавања проблема сиромаштва унутар система социјалне заштите. Основни правац борбе против сиромаштва треба да буде динамичан привредни раст и развој. У складу са тим, циљеви Националне стратегије одрживог развоја, са становишта борбе против сиромаштва и социјалне искључености, не могу се изоловати у односу на циљеве привредног и друштвеног развоја. Потребно је, међутим, политику социјалне укључености интегрисати у све политике друштва. У првом реду, у питању су политика запошљавања, образовна, стамбена и здравствена политика.

Стратешки циљеви у сфери сиромаштва и социјалне искључености су:

- унапређивање равномерног приступа свих, користима од друштвеног и привредног напретка и развоја;
- обезбеђивање претпоставки за стварање социјално инклузивног друштва;
- уклањање препрека за прилике које воде ка јачању компетенција екстремно сиромашних и сиромашних;
- спровођење посебних програма социјалног укључивања и повећање подршке онима који су нарочито изложени ризику сиромаштва.

Приоритет Републике Србије у стварању економских претпоставки за решавање проблема масовног сиромаштва је про-активна политика запошљавања кроз конципирање посебног сегмента политике запошљавања ради подстицања веће укључености сиромашних у легално тржиште рада и смањења ангажованости у сивој економији, инвестирање у побољшање материјалног и нематеријалног положаја сиромашних и обезбеђивање материјалних накнада за лица која нису способна за рад. Успешност политике

социјалне укључености условљена је промовисањем циљева одрживог развоја Републике Србије ради сензибилизације јавности и укључивања свих актера цивилног друштва у борбу против сиромаштва. При томе се треба руководити принципима правовременог информисања грађана о ризицима друштвених промена који доводе до повећања боја „губитника" и мерама за спречавање новог сиромаштва. За то је неопходно отклонити ограничења у приступу информацијама и бољу статистичку базу ради праћења промена и истицања примера добре праксе.

5. Политика једнаких могућности

Питања једнакости са аспекта опште замисли одрживог развоја Републике Србије треба посматрати у склопу општих питања политичког, правног, економског и културног развоја, у циљу уређења питања у образовању, информисању, култури, социјалном старању, али и кроз промене изборног система, погледа на начин интеграције припадника националних мањина, те сваког вида учествовања грађана у јавном животу

Период од демократских промена у Републици Србији 2000. године каратерише унапређење заштите људских права, остварено кроз промене у области законодавства и у пракси. Осим проблема у спровођењу Закона о одговорности за кршење људских права Републике Србије („Закона о лустрацији"), може се рећи да је законодавни оквир заштите људских и мањинских права усклађен са праксом ЕУ и Савета Европе. Са друге стране, још увек су присутни проблеми у имплементацији права на доступност јавних информација и поред усвојеног Закона о слободном приступу јавним информацијама. Медији генерално функционишу у отвореном и плуралистичком амбијенту, уз одређене проблеме у институционалном организовању, пре свега код електронских медија. Права националних мањина су гарантована позитивним законским прописима и институционално установљена изабраним Националним саветом мањинских и етничких заједница. Напредак је забележен када је реч о коришћењу језика националних мањина, укључујући и јужну Србију где је албански језик у званичној употреби. Ратификована је Европсла повеља о регионаллним или мањинским језицима. Настављен је рад на интеграцији Рома, укључујући мере у образовном систему, а у 2006. учињен је мали напредак у сфери институционализације Декаде Рома као обавезе, коју је Република Србија преузела фебруара 2005. године. Додатна стимулација за активнији политички живот представника националних мањина (гледано из угла колективних права) ослања се на члан 32. Повеље о људским и мањинским правима, будући да се њиме предвиђа право на политичко организовање, као и на одлуку Народне скупштине Републике Србије да укине цензус од пет одсто мањинским изборним листама на републичком нивоу. Чињеница је, ипак, да наведена права и могућности још увек нису системски дорађена и да још увек постоје изоловани етнички мотивисани инциденти, као и расистички и шовинистички испади на стадионима.

Положај ромске заједнице остаје и даље неизвестан јер нема институције која би усвојила и спроводила стратегију за интеграцију Рома и Акционе планове из Декаде Рома.

Табела 4.2. Избеглице и интерно расељена лица у Републици Србији (2005)

0-4 /(%)	5-17/ (%)	18-59/(%)	60 и више/(%)	Укупно
Избеглице				
1 232/ 0,89%	16 402 /11,78%	81 154/ 58,30%	40 407/29,03%	139 195/100%
Интерно расељена лица				
3 009/1,45%	50 693/ 24,42%	120 842/58,22	33 010/15,90	207 554/100,00

Извор: UNHCR (2005.)

Велики број интерно расељених лица додатно отежава тешке друштвено-економске услове. Власти у Републици Србији настављају са напорима ка репатријацији и локалној интеграцији, на основу Националне стратегије за решавање питања избеглих и интерно расељених лица из 2002. године, и уз сарадњу са партнерима из региона. Политика решавања проблема расељених лица усмерена је на њихов повратак на Косово и Метохију. Због непостојања реалних претпоставки за повратак највећи број расељених не располаже својом имовином и сусреће се са великим бројем проблема. У деликатној ситуацији су и лица која се на основу уговора о реадмисији враћају у Републику Србију. Оснивањем канцеларије за реадмисију и прихват повратника, донекле је побољшан третман и прихват тих људи и начињен први корак ка њиховој интеграцији.

Посебан проблем везан за остваривање људских права у Републици Србији везује се за положај особа са инвалидитетом. Савремени приступ овој области заснива се на чињеници да се политика која се тиче унапређења положаја особа са инвалидитетом не поставља више као проблем социјалне политике, већ као питање поштовања људских права. Реализацијом активности које воде већој укључености особа са инвалидитетом у друшвене токове директно се доприноси унапређењу положаја не само особа са инвалидитетом, већ и других осетљивих група (на пример стари, деца, националне мањине, рурално становништво, талентовани ученици итд.).

Иако прецизнијих података о броју, а ни сагласности око дефиниције особа са инвалидитетом, у Републици Србији нема (не постоји јединствена база података о особама са инвалидитетом), по проценама Светске здравствене организације, најмање 10% сваке популације чине особе са инвалидитетом (што би у Републици Србији износило око 800.000), док према подацима ЕуроСтат (статистичког бироа ЕУ) 12% популације ЕУ чине особе са инвалидитетом. Положај особа са инвалидитетом је је још увек неповољан, иако су одређени помаци у циљу побољшања овог положаја начињени. Тек свака пета особа са инвалидитетом је запослена. Проценат сиромашних међу овом популацијом је вишеструко већи него код укупног становништва Републике Србије.

У периоду 2000-2006. повећано је интересовање за проблеме са којима се суочавају особе са инвалидитетом у Републици Србији, превасходно захваљујући отварању сарадње на свим пољима са међународном заједницом, али и интензивирању активности организација особа са инвалидитетом, што је као резултат донело и одбацивање до тада доминантног, медицинског приступа особама са инвалидитетом и усвајање социјалног модела. Усвојен је Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, а у припреми је и Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом. Влада усвојила је Стратегију унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији као средњерочни план активности свих друштвених актера у

Републици Србији (2007–2015.), прокламујући унапређење положаја особа са инвалидитетом до позиције равноправних грађана који уживају сва права и одговорности као свој стратешки циљ. Влада је препознала потребу да развије мултисекторски и мултидисциплинарни приступ у политици мера које утичу на положај особа са инвалидитетом, са померањем тежишта са дугорочне зависности и пасивне улоге ка активирању потенцијала и изградњи капацитета особа са инвалидитетом, као и стварању могућности како би особе са инвалидитетом постале активни и продуктивни чланови друштва.

Стратешки циљеви Републике Србије у области једнакости, људских и мањинских права су:

- завршетак започетог усаглашавања домаћег законодавства са европским нормама у сфери људских права и стварање институционалних механизама за остваривање гарантованих права;
- уједначавање социо-економског стандарда живота неких националних мањина (пре свих Ромске заједнице) са стандардом живота већинског српског народа;
- сразмеран проценат учешћа припадника националне мањине у правосуђу, тужилаштву, полицији, војсци, локалној управи;
- смањење етничке дистанце;
- унапређење положаја особа са инвалидитетом до позиције равноправних грађана који уживају сва права и одговорности;

Приоритети у погледу остваривања људских права су наставак започетих реформских процеса, превладавање структуралних дефицита, нарочито када се ради о координацији послова који истовремено спадају у надлежност више државних органа и јасно дефинисање надлежности за примену обавеза из међународних конвенција, па тиме и релевантних норми у пракси на територији Републике Србије. Неопходно је, такође, развити систем за функционално извештавање и надзор над спровођењем мера у домену поштовања људских и мањинских права.

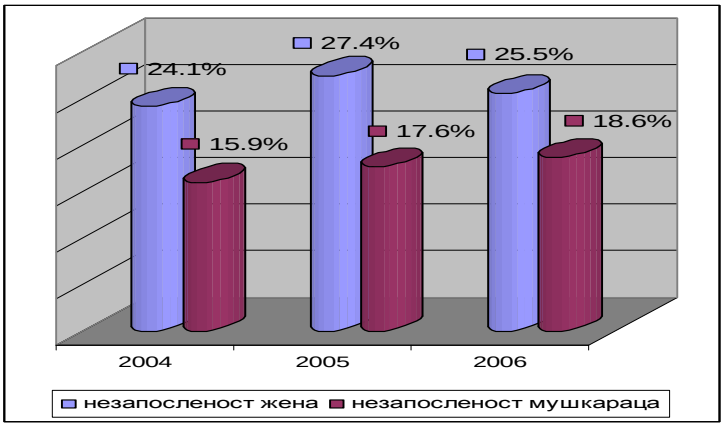
Приоритети Републике Србије у остваривању мањинских права везани су, пре свега, за наставак започетог процеса законског регулисања права и положаја националних мањина, даље јачање друштвено економског положаја припадника неких националних мањина и смањивање етничке дистанце према њима од стране дела већинског српског народа.

6. Родна равноправност

Учешће жена у власти и политичком животу Републике Србије, као и заступљеност жена у извршној власти и даље је на незадовољавајућем нивоу. Положај жена на тржишту рада промењен је у поређењу са периодом социјализма када су жене бележиле високо учешће у радној снази – њихова стопа партиципације се кретала око 70%, док се последњих година креће око 58%. Стопе активности и запослености жена значајно су ниже код жена него мушкараца. Стопа незапослености жена у Републици Србији представља једну од највиших стопа незапослености жена у Европи. У структури незапослених уочава се веће учешће дугорочно незапослених међу женама него међу мушкарцима (61,4% незапослених жена у том статусу налази се две године и више, док се 57% незапослених мушкараца налази у статусу дугорочне

незапослености). Жене бележе и ниже учешће у укупном запошљавању. У 2005. години, жене су чиниле 44,9% од укупног броја лица која су се запослила у тој години, при чему подаци за период 2002-2005. показују постојани тренд опадања запошљавања жена (са 50,1% у 2002. на 44,9% у 2005. години). Жене зарађују на месечном нивоу у просеку 17% мање од мушкараца и значајно су мање заступљене међу самозапосленима и предузетницима.

На нивоу основног и средњег образовања родна неједнакост готово је елиминисана у већинском становништву и одржава се само у маргинализованим друштвеним групама. У високом образовању женска популација бележи чак нешто веће учешће од мушке: 2002. године међу студентима је било 52,9% жена наспрам 47,1% мушкараца. Међутим, жене су заступљене са 30-32% међу магистрима и докторима наука. Родна неједнакост у образовању више се огледа у сегрегацији према образовним профилима, која указује на одржавање патријархалних образаца о „примереним женским и мушким професијама". У том смислу жене су заступљеније у образовању за хуманистичке науке и уметности. Упркос побољшању трендова учешћа женске популације у различитим нивоима образовања, образовна структура женске популације према попису из 2002. године, била је неповољнија у односу на образовну структуру мушке популације. Поред тога, неписменост је заступљенија у женској популацији него у мушкој. Док стопа неписмености у мушкој популацији износи према попису из 2002. године 2,2%, у женској популацији износи 10,1%. Неписменост је најизраженија у старијој женској популацији, и у старосној кохорти од 65 година и више износи 36%. У том смислу, образована структура женске популације још увек показује ефекте ранијег неповољног положаја жена у образовању и новији трендови равноправног укључивања у образовање на свим нивоима нису још довели до уједначавања образовних структура жена и мушкараца.

Извор: Републички завод за статистику (Анкета о радној снази, 2007.)

Слика 4.7 Стопа незапослености жена и мушкараца

Жене из маргинализованих друштвених група (ромске, избегличке популације, интерно расељена лица и жене са инвалидитетом) имају изразито неповољан друштвени положај. Њихова дискриминација је двострука, односно проистиче истовремено из родне припадности и припадности маргинализованим групама које имају отежан приступ кључним институцијама и ресурсима друштва. Према подацима из истраживања UNDP из 2004. године, стопе незапослености у маргинализованим групама значајно су веће у односу на стопе незапослености опште популације у Републици Србији У ромској популацији на свака четири

запослена Рома, долази једна запослена Ромкиња. Већина економски активних Ромкиња остварује приходе у неформалном сектору, односно на црном тржишту (кућне помоћнице, спремачице, кафе куварице, препродаја добара, итд.). Поред ниског степена привредне активности, високе стопе незапослености, положај Ромкиња одликује и: висока стопа неписмености, прекид школовања, сиромаштво и лоши услови живота у изолованим насељима, рано ступање у брак, непоседовање личних докумената, итд. Према подацима из регистрације избеглица 2001. жене бележе веће учешће међу незапосленима и изразито веће учешће међу издржаваним лицима него мушкарци. Такође изражене су разлике између избеглица из Хрватске и БиХ, јер жене у овој другој групи показују већу заступљеност међу незапосленим и издржаванима него жене из Хрватске.

Отежан приступ важним ресурсима друштва, води оскудности значајних ресурса (материјалних, знања и вештина, социјалног капитала) и потискује према сиромаштву посебно следеће категорије жена: самохране мајке (посебно мале деце и деце са посебним потребама), домаћице, старе жене, болесне и жене са инвалидитетом, жене на селу (посебно старе и без власништва), жене у избегличком статусу, жене које су помажући чланови домаћинтва, Ромкиње, необразоване жене, незапослене жене и жене жртве насиља.

Родни односи у сфери партнерских и породичних односа и даље су обележени доминацијом патријархалног вредносног система. Одржавање патријархалних образаца унутар домаћинства и породице води неравноправној подели рада у којој жене обављају највећи део неплаћеног кућног рада, а у великом броју случајева имају ограничен приступ финансијским ресурсима.

И поред напретка који је постигнут у формулисању и спровођењу родне политике у Републици Србији, присутни су још увек и проблеми које треба решавати, а пре свих:

- присуство друштвених и културних баријера, удружених са традиционалном друштвеном структуром која није отворена за промену устаљене поделе моћи између жена и мушкараца;
- изостанак политичке воље извршне власти да спроведе до краја процес доношења сета закона о родној равноправности и обавези елиминације свих облика дискриминације према женама;
- изостанак примене родно одређене политике, односно неусклађеност програма и индикатора праћења у различитим програмима и стратегијама у којима је сегмент родности већ присутан.

Политика једнаких могућности за жене и мушкарце коју треба да промовише ова Стратегија треба да усвоји двосмеран приступ заснован на принципима ЕУ стандарда, који комбинује (1) принцип интегрисања родно осетљиве политике у целокупну институционалну сферу и (2) преузимање специфичних мера за премошћавање негативних разлика и родно осетљивих дефицита у свим сферама јавног и приватног живота жена и мушкараца у Републици Србији.

Стратешки циљеви Републике Србије у области родне равноправности су:

- успостављање институционалног оквира за мере које ће обезбедити интеграцију принципа родне равноправности у све активности државних органа и институција;

- равноправно учешће жена и мушкараца у власти и одлучивању о јавној политици;
- побољшање положаја жена на тржишту рада и у сфери економских активности уз остваривање равноправног положаја са мушкарцима;
- социјална интерграција жена и мушкараца из маргинализованих друштвених група кроз образовање, тржиште рада и учешће у одлучивању о јавној политици;
- повећање стопе запошљавања и самозапошљавања жена у урбаним и руралним срединама;
- превенција, сузбијање и заштита жена од насиља;
- уклањање родних стереотипа и промоција родне равноправности у јавности.

Приоритети Републике Србије у области родне равноправности су усклађивање и доследна примена до сада усвојених програма, стратегија и закона који третирају родну димензију (Стратегија за смањење сиромаштва, Национални индикатори МЦР, Национална стратегија запошљавања за период 2005-2010, Програми интегралне социјалне заштите, и друго), као и усвајање Националног акционог плана за побољшање положаја жена, доношење Закона против дискриминације и Закона о родној равноправности. Поменути институционални оквир треба доследно да прати Европске и међународне стандарде за родну равноправност и право на развој (Конвенција УН о елиминацији свих облика дискриминације према женама, -CEDEW, Пекиншку платформу, принципе МОР). Активним мерама неопходно је оснажити економске капацитете жена кроз повећање стопе запослености, као и повећање обухвата школовања и запошљавања жена из рањивих група. Неопходно је унапредити приступ жена различитим ресурсима у пољопривредној производњи, како би се обезбедила диверсификација руралне економије и очување животне средине.

7. Јавно здравље

Здравствено стање становништва Републике Србије било је у протеклом периоду изложено неповољним утицајима који су резултат ратних сукоба на бившем југословенском простору, санкција међународне заједнице, великог броја избеглих и расељених, економске кризе (са рекордном инфлацијом). Оваква ситуација се морала одразити како на само здравствено стање становништва, тако и на способност здравствене службе и друштва у целини да чува и унапређује здравље становништва. У систем здравствене заштите, укључујући и јавно здравље, веома мало је улагано током деведесетих година двадесетог века (све до 2000.) што је довело до руинирања зграда, застаревања опреме као и проблема у стицању нових знања запослених у здравству.

Хроничне незаразне болести и даље имају доминантно место, што у условима драматичних демографских промена и убрзаног старења становништва доводи до раста морталитета и неспособности. Одсуство превентивних мера и усвојени животни стилови представљају факторе ризика и за хроничне незаразне болести (пушење, неправилна исхрана, физичка некативност). Повреде, инфективне болести и психосоматска обољења (депресија) доприносе погоршању здравственог стања, порасту броја неспособних за рад и знатних губитака за појединца и друштво у целини. Неједнакост у погледу приступа здравственим

услугама, неуједначеност квалитета, криза у финансирању здравственог осигурања и приватизација здравства, посебно погађају сиромашне и остале ризичне групе становништва.

Не постоји комплетан увид у стање здравља становништва Републике Србије у односу на утицај фактора животне средине. Као разлози се наводе недостатак систематског прикупљана података о болестима које се директно, или индиректно могу повезати са квалитетом животне средине, и недовољан број истраживања и студија које се баве проценом утицаја фактора животне средине на здравље. Подаци из 2005. године показују да је у Централној Србији регистровано 6719 оболелих од хроничних опструктивних болести плућа (ХОБП), где се као фактор ризика у настанку обољења наводи (и) загађење ваздуха. Од укупног броја оболелих од ХОБП-а у Централној Србији у Београду је регистровано 36,06% случајева. Анализа периода 1996-2005. године показује да постоји повећање броја оболелих од ХОБП-а, нарочито у периоду од 2001. до 2005. године. Стопа умирања кретала од 29,6 у 2001. до 38,2, у 2005. години са изразитим трендом пораста.

Табела 4.3. Стандардизоване стопе морталитета на 100 000 становника

Групе обољења	2001	2003	2005
Болести срца и крвних судова	110,2	106,1	104,5
Малигна обољења	92,1	94,1	97,3
Повреде, тровања и спољни фактори	36,9	32,0	30,8

Извор: Национални миленијумски циљеви развоја (2006.)

Не постоје, такође, систематски подаци о броју оболелих од метхемоглобинемије, арсенозе, флуорозе, болести које настају као последица хемијске контаминације воде за пиће. У 2005. години у Републици Србији су регистроване 4 хидричне епидемије настале услед микробиолошке неисправности воде за пиће, а у периоду 2001-2005. укупно је регистровано 16 хидричних епидемија. Постоји тренд опадања броја ових епидемија у протеклих пет година.

Од 2000. године направљени су видљиви помаци у области интегралног планирања заштите здравља. Дефинисана је и од стране Владе усвојена нова здравствена политика, усвојена је и отпочета примена Стратегије за смањење сиромаштва, као и низ других докумената и закона којима је отпочела реформа здравствене заштите. Здравствена политика усвојена фебруара 2002. године, као и документ Визија система здравствене заштите наглашавају као приоритете унапређење здравља, смањење неједнакости у здрављу као и значај превентивне и примарне здравствене заштите. Када се ради о обољењима и највећим факторима ризика за одрживи развој, израђени су следећи документи: у фебруару 2005. је усвојена Национална стратегија за борбу против HIV/AIDS-a, а Стратегија контроле дувана је израђена и као нацрт је на увиду јавности. Програм здравствене заштите становништва од туберкулозе је донет 2005. У оквиру пројекта унапређења превентивних здравствених услуга који је усмерен на јачање капацитета установа примарне и секундарне здравствене заштите за примену превентивних активности за кардиоваскуларне болести, шећерну болест и малигне болести, као и *антенатални скрининг* програм, иницирано је

оснивање центара за превентивне услуге у домовима здравља у Републици Србији. Усвојена је и Стратегија развоја заштите менталног здравља.

Деца и млади су посебно изложена негативним утицајима животне средине. У периодима развоја они поседују тзв. „прозоре осетљивости“ преко којих продиру штетни утицаји животне средине, што се негативно одражава на веома осетљиви млади организам. Србија је на четвртој министарској конференцији о животној средини и здрављу 2004. године прхватила обавезу проистеклу из Будимпештанске декларације да усвоји Национални акциони план за животну средину и здравље деце (ЦЕХАП). Стратегија за смањење сиромаштва је, такође, нагласила значај унапређења здравља вулнерабилних група кроз унапређење квалитета здравствене заштите (посебно заштите која се пружа овим групама), као и значај бољег дефинисања превентивних услуга. Потреба за бољим механизмима финансирања јавног здравља је назначена, али није детаљније разрађена. Механизми који би обезбедили одговарајуће финансирање јавноздравствених активности би требало да буду формулисани у оквиру Стратегије јавног здравља и закона о јавном здрављу. Нацрти ових документа су у припреми.

У области јавног здравља **стратешки циљеви** до 2015. године су*:*

- јачање превентивне здравствене заштите;
- смањење морбидитета, неспособности и превремене смртности од најдоминантнијих хроничних незаразних болести (болести крвотока, малигних болести и дијабетеса);
- смањење морбидитета, неспособности и превременог морталитета узрокованог повредама;
- смањење негативних ефеката заразних болести, посебно AIDS-а и туберкулозе на здравље људи;
- смањење оптерећења становништва болестима услед депресије и других поремећаја менталног здравља;
- смањење неједнакости у здрављу између популационих група кроз унапређење здравља осетљивих популационих група.

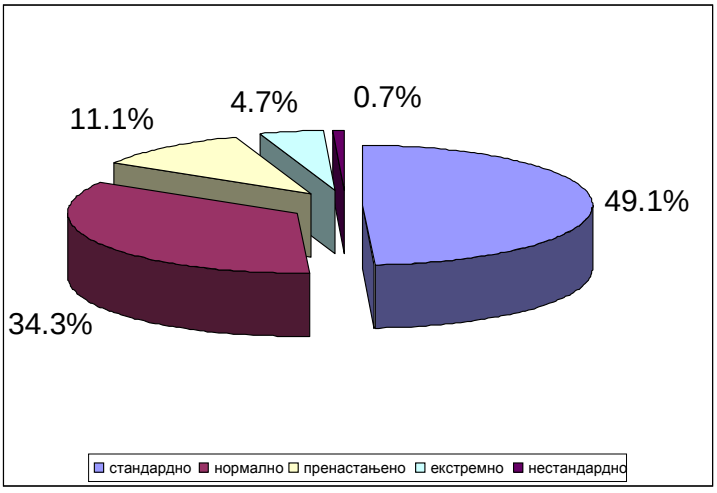
Приоритет Републике Србије у сфери јавног здравља је развој адекватног информационог система, праћење основних индикатора и стварање базе података на националном, регионалном и локалном нивоу. Мере за унапређење здравља подразумевају и: развијање капацитета истраживачких и академских институција за истраживање фактора ризика, обољевања, умирања, оптерећења друштва болестима; развијање установа примарне здравствене заштите и програма превенције; подизање нивоа образовања у области јавног здравља; развој система за брзо реаговање у непредвидивим ситуацијама укључујући и контролу и надзор над заразним болестима. Неопходно је усвојити секторске стратегије, пре свих Стратегију јавног здравља Србије, која би била основ за доношење Закона о јавном здрављу.

8. Становање и стамбена политика

Значајна дерегулација стамбеног сектора, опадање јавних субвенција и приватизација станова у друштвеном власништву (продаја носиоцима станарског права) уведена је у Републици Србији, а да претходно нису дефинисани неопходни елементи правног и институционалног оквира,

укључујући и финансијски систем и систем регистрације власништва који је потребан за успешно функционисање одрживог стамбеног система. Готово цео стамбени фонд Републике Србије је у приватном власништву (98%).

Велики проблем у Републици Србији представља доступност стана, јер однос просечног дохотка домаћинства и цене стана указује да просечно домаћинство треба да издвоји 17 годишњих плата за куповину стана. Висока цена станова у односу на зараду домаћинстава (и у новоградњи и на секундарном тржишту) један је од основних мотива илегалне градње, односно куповине илегално изграђених станова (чија је цена нижа и до 50%), и масовно ослањање на овај механизам етапног решавања проблема доступности становања. Изнајмљивање стана у приватном власништву у великим градовима је, такође, недоступно домаћинствима са просечним и дохотком испод просечног јер закупнина (без додатних трошкова за комуналне услуге) захвата више од 50% месечних прихода, односно 27% просечног месечног дохотка свих урбаних домаћинстава у Републици Србији.

Извор: Републички завод за статистику (2004.)

Слика 4.8. Стандард заузетости станова у Републици Србији (2002.)

Квалитативна стамбена несташица у Републици Србији још постоји у значајној мери иако је, у поређењу са многим земљама ЕУ, стамбени фонд Републике Србије релативно нов. Очигледан је раскорак између просечне величине домаћинства (од 2,9 чланова) и просечне собности станова (од 2,6 соба у настањеним становима). Доминација станова у приватном власништву као и велике регионалне разлике у квалитету/вредности станова онемогућаваће адекватну стамбену мобилност у складу са очекиваним повећањем мобилности на тржишту рада Републике Србије.

Закон о одржавању стамбених зграда из 1995. није адекватан јер је обавезно одржавање дефинисано само у односу на безбедност и заштиту живота људи, а не и у односу на одговарајући квалитет становања и живљења. Посебан проблем је одржавање око 30% стамбеног фонда у Републици Србији који чине станови у колективним стамбеним објектима који су раније били у државном и/или друштвеном власништву.

Оцењени обим феномена неформалне (илегалне) градње иде и до могућих милион стамбених јединица у Републици Србији. Ова насеља представљају хигијенски ризик (у случајевима недостатка или неадекватне комуналне

инфраструктуре) и не обезбеђују одрживост друштвено-економског развоја становништва (недостатком социјалне инфраструктуре).

Као најугроженије друштвене групе у погледу права на становање и становања уопште издвајају се Роми, избеглице и привремено расељена лица. Половина свих Рома у Републици Србији нема приступ сигурном и квалитетном становању (живе у нехигијенским насељима или урушеним кућама). Петнаест одсто избегличких и домаћинстава интерно расељених лица нема приступ сигурном становању, 35% нема адекватну канализацију, а 10% ни задовољавајући приступ изворима воде у становима или двориштима. Замах илегалне градње у подручјима неформалних насеља током 1990. директно се доводи у везу са потребама ових домаћинстава да реше своје стамбено питање.

Стратешки циљеви у области становања и стамбене политике су:

- обезбеђење доступности адекватног стана лицима/домаћинствима без стана уз подизање акционог потенцијала свих актера у овом процесу;
- спречавање пропадања одређених насеља, односно отклањање постојећих нехигијенских и дивљих (сламова) уз максимално избегавање релокације становништва;
- повећање сигурности становања – заустављање процеса илегалне градње, спровођење процеса легализације уз максимално избегавање непотребног рушења и регулисање тржишта изнајмљивања станова;
- заустављање пропадања стамбеног фонда и приближавање просечних услова становања стандардима ЕУ;
- отклањање великих диспаритета у квалитету становања на нивоу насеља уз очување регионалних специфичности;
- уважавање специфичности стамбених потреба маргиналиних група, расељених лица и избеглица;
- побољшање услова становања у сеоским подручјима.

Приоритети Републике Србије у области становања и стамбене политике леже у развоју законодавног и финансијског оквира стамбене политике, пре свега кроз усвајање Националне стамбене стратегије и законско уређивање области становања (усвајање новог Закона о становању и одговарајућих подзаконских аката, усвајање Закона о социјалном становању). У оквиру стамбене политике потребно је креирати неопходне елементе институционалног и финасијског оквира за финансирање нове стамбене изградње и покренути програме доступног становања у јавном/непрофитном сектору, програме консолидације сламова и осталих неформалних насеља, као и програм активирања ненастањених станова.

9. Регионални и локални аспекти одрживог развоја

Реални токови развоја у Републици Србији су такви да је потребно зауставити дугорочни тренд депопулације и одсуство политике подршке равномерном регионалном развоју, што и даље води веома ниском нивоу испољавања економских и осталих развојних активности. Притом треба имати у виду да регионализација у садашњем тренутку представља основну тенденцију локалне управе и територијални модел европских земаља. Овај процес се може одвијати на основама постојећих институција, или може дати импулс новој територијалној организацији која ће на бољи и ефикаснији начин задовољити

ове циљеве. То је наравно увек условљено политичким и институционалним окружењем једне земље које може бити под утицајем неких других лимитирајућих фактора. Регионализација претпоставља интересе који се односе на промоцију подручја пре свега са друштвено-економског аспекта, али такође, где то одговара, културног и политичког.

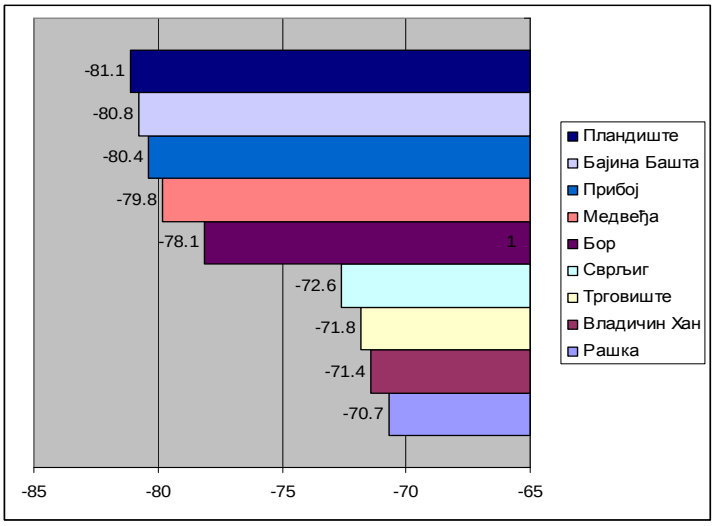
Устав Републике Србије из 2006. није поставио јасне темеље за регионализацију Републике Србије по принципима које данас важе у земљама ЕУ. Такође, усвајање Стратегије регионалног развоја Републике Србије од 2007. до 2012. године није у довољној мери уважило потребу суштинске регионализације Републике Србије која би се базирала на социо-економском принципу.

Локална самоуправа у Републици Србији дели судбину свих осталих институција и налази се у процесу реформи које још трају. Почев од 2000. године, положај јединица локалне самоуправе знатно је побољшан доношењем Закона о локалној самоуправи, променом односа централних власти према општинама и градовима, као и оствареним већим степеном децентрализације. Са друге стране, очекивања од пуне децентрализације нису у потпуности испуњена и реформа локална самоуправе није изведена консеквентно и до краја, чиме је доведена у питање функционална и финансијска аутономија јединица локалне самоуправе. Један од основних разлога лежи у томе што су реформе у овој области директно условљене напретком реформи у другим областима (доношење новог Устава, реформе институција централне власти и јавне администрације, борба против корупције, регионализација Републике Србије, итд). Други разлог везан је за унутрашње слабости администрације на локалном нивоу и њену недовољну оспособљеност да спроведе реформске мере.

Систем финансирања локалних заједница једна је од најважнијих области за успостављање успешног система планирања развоја, при чему је битно остварити потребан обим средстава, али и њихов временски распоред. Новим Законом о финансирању локалне самоуправе извесно је унапређен положај локалних заједница: обезбеђен је знатно транспарентнији и предвидљивији оквир за финансирање локалних заједница, чиме је омогућен лакши пренос даљих надлежности на градове и општине. Поред Закона о финансирању локалне самоуправе, Законом о јавном дугу и Законом о тржишту хартија од вредности и другим финансијским инструментима, створени су услови да локалне власти успешно реализују неке од мера и активности које су предвиђене Стратегијом локалног одрживог развоја и Декларацијом о одрживом развоју, усвојеним од стране градова и општина 2005. године.

Процес интензивне урбанизације и индустријализације у Републици Србији одвијао се на штету руралних подручја због интензивне миграције становништва из села у градове, губитка великих површина плодног пољопривредног земљишта и због заостајања у друштвено-економском и културном развоју. Одсуство системске државне подршке интегралном руралном развоју условило је заостајања у целокупном друштвено-економском и културном развоју, што је имало за последицу интензивне миграције становништва из села у градове и напуштање великих површина плодног пољопривредног земљишта, али и других природних ресурса. Данас се сеоска подручја у Републици Србији одликују високим степеном издиференцираности у погледу природних, инфраструктурних и других услова за пољопривредну производњу и развој других привредних активности, у погледу близине

тржишта и услова за тржишни пласман производа, као и у погледу величине и морфологије насеља. Ова издиференцираност показује се и на плану социјалног развоја, демографских карактеристика, културолошких особености, односа према традицији, модернизацији, животној средини, итд. Степен урбанизације (удео градског становништва) по попису из 1948. године износио је 20,7% да би 2002. године достигао 56,4%, са очекиваним растом у наредном периоду (за поређење, ова вредност у Румунији износи 55%, у Мађарској 65%, у Грчкој 60%, у Хрватској 58%).

*Пад народног дохотка већи од 70%;

Извор: Републички завод за развој

Слика 4. 9. Сиромашење општина* у периоду 1990-2005.

Присутне су велике неравномерности у развоју градских и сеоских средина, концентрације становништва, економских активности и социјалне инфраструктуре у Београду, Новом Саду и Нишу. Не постоји јасно изражена политичка воља за реализацију хијерархије мреже градова према моделу који је понудио Просторни план Републике Србије, што је услов за децентрализацију. Веома су неуједначене густине насељености градова, структура градова је развучена и дисперзна уз фрагментацију неизграђеног земљишта. Сеоска подручја су ненасељена и маргинализована, нарочито планинска, уз слабу саобраћајну повезаност и недовољно изграђену комуналну инфраструктуру. По опремљености путевима и инфраструктуром друштвеног живота, рурално становништво је у неповољнијем положају од урбаног, пре свега зато што је трошак успостављања инфраструктуре по кориснику знатно виши у подручјима са нижом густином насељености, посебно у руралним областима у којима су сеоска насеља махалског типа. Рецимо, у руралним подручјима само 14,4% деце похађа предшколске установе, а у урбаним 45,2% деце. Ситуација је нешто боља на нивоу основне школе, јер је проценат похађања основне школе у руралним скоро једнак проценту у урбаним подручјима (98,4%). Удаљеност средње школе у значајној мери утиче на то да сеоска деца у мањем проценту (79,5%) похађају средњу школу у односу на градску (87,3%). Према подацима истраживања које је спровео Програм за развој Уједињених нација, рурално становништво у великом проценту није задовољно квалитетом живота (50% испитаника) чему највише доприноси незадовољавајући приступ и квалитет

услуга које су им на располагању на локалу (здравствене и комуналне услуге, културни садржаји и друго).

Стратешки циљеви у области регионалног и локалног одрживог развоја су:

- децентрализација уз примену савременог концепта регионализације и социо-економског приступа;
- изградња и јачање новог система расподеле надлежности између различитих вертикалних нивоа власти;
- јачање концепта регионалне конкурентности и повезивања ;
- смањење неравномерности у регионалном развоју; унутар региона и између села и града,
- развој, квалитетно и континуално унапређење комуналне инфраструктуре;
- заштита и коришћење природних ресурса којима газдује јединица локалне самоуправе у складу са принципима одрживог развоја применом економских инструмената;
- стварање боље организоване и координисане локалне власти, локалне администрације и јавних предузећа, стална промоција укључивања јавности у процесе планирања и усвајање принципа добре праксе и одрживог развоја у урбанистичко планској документацији;
- развој локалне економије на основу расположивих природних ресурса и мера за подршку промоције одрживог коришћења ресурса;
- институционално јачање локалне самоуправе и подизање нивоа знања изабраних и постављених лица запослених у општинским управама;
- промовисање развоја локалног менаџмента за одрживи развој кроз израду локалних стратешких и развојних планова;
- полицентричан развој мреже насеља и формирање урбаних регија са мрежом средњих и малих градова и сеоских насеља.

Проритети Републике Србије у области локалног одрживог развоја су успостављање система права на остваривање локалне самоуправе који припада грађанину и који је компатибилан са законодавством Европске уније и системима локалне самоуправе у ЕУ и земљама у окружењу; враћање законског права на поседовање имовине локалним самоуправама; обезбеђење предуслова за остваривање одрживих сопствених извора прихода локалне самоуправе у Републици Србији. Њима ће се финансирати јавни послови неопходни за задовољење основних заједничких потреба и интереса грађана, оспособљавати локалне самоуправе да уз пуну и суштинску партиципацију грађана развијају своје стратешке планове одрживог развоја и успешно спроводе њихову имплементацију. Сопственим приходима омогућиће се локалним самоуправама да улазе у концесионе и остале финансијске аранжмане у циљу изградње и одржавања комуналне инфраструктуре.

Приоритети за решавање проблема урбаног и руралног развоја су **реформа** постојећег националног законодавства у складу са новом генерацијом европских докумената одрживог просторног развоја, законодавством и праксом у ЕУ и њено спровођење у области планирања и изградње; доследна примена Закона о стратешкој процени утицаја планова на животну средину и унапређење његове имплементације; јачање институција у области планирања и заштите животне средине на националном и локалном нивоу. Неопходно је успоставити систем праћења и извештавања о променама у простору, спроводити просторне и урбанистичке планове и подићи ниво инвестирања у информационе

технологије у оквиру органа за урбанизам и просторно планирање на националном и локалном нивоу, укључујући и рурална подручја која су у садашњем трентуку у великој мери изолована. Треба, такође, дефинисати ефикаснији систем финансирања израде просторних и урбанистичких планова, нарочито у сиромашним општинама. Како проблем легализације још увек није решен, треба преиспитати модел финансирања легализације нелегално изграђених објеката.

10. Информисање и учешће јавности у одлучивању

Систем учешћа јавности у одлучивању се састоји из четири компоненте: (1) партиципација у планирању, одлучивању, спровођењу и контроли; (2) креативна и активна сарадња јавног, приватног и цивилног сектора; (3) најшире схваћена друштвена и политичка сарадња и сагласност; (4) приступ јавности подацима и документима, уз активно учешће јавног сервиса, националних, регионалних и локалних медија, у информисању јавности, у циљу разумевању процеса одрживог развоја и стања у области животне средине.

Држава има веома важну улогу у успостављању основа за учешће јавности у одлучивању о одрживом развоју. Њена улога је да промовише и покреће иницијативе учешћа јавности, да је подржава и стимулише и да јавност не само стручно и организационо подржава, већ и да је финансијски помаже. На тај начин влада као извршни орган власти позитивно утиче на локалне органе управе да успоставе систем заједничке одговорности. Улога државе и јавне управе у процесу успостављања и унапређивања учешћа јавности у одлучивању је одређена на два начина: међународним конвенцијама и домаћим законодавством. Влада је утврдила децембра 2007. *Предлог Закона о потврђивању Конвенције о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине (*Архуска конвенција) као један од европских стандарда учешћа јавности у процедурама везаним за заштиту животне средине и у поступку је његово усвајање у Народној скупштини. Осим тога, иако је Народна скупштина усвојила *Закон о слободном приступу информацијама од јавног значаја* („Сл.гласник РС”, бр. 120/04) и изабрала Повереника за информације од јавног значаја, чини се да код неких носилаца јавног одучивања (на свим нивоима власти и јавне управе) постоји отпор да се овај закон спроведе и да се поступа по налогу Повереника.

Цивилни сектор у Републици Србији углавном се среће са проблемима финансирања. Држава недовољно стимулише организације цивилног сектора, нити их третира као равноправне актере у политичком процесу. Сама удружења у Републици Србији су недовољно активне тако да постоји мали број еколошких иницијатива које потичу од цивилног сектора. Са друге стране, постоји појачано интересовање удружења и уопште цивилног сектора за питања заштите и унапређивања животне средине, као и појачано интересовање локалне самоуправе за повезивање са невладиним сектором.

Улога медија у процесу информисања јавности је да дају јасне, веродостојне и истините информације о свим процесима одрживог развоја и о стању животне средине у Републици, као и да подстичу јавност да учествује у процесима планирања, примене и контроле спровођења националних и локалних планова.

Ова улога средстава информисања одређена је *Законом о јавном информисању Републике Србије* („Сл. гласник РС”, бр. 43/03), Међународним начелима професионалне етике у новинарству (начела 1, 2 и 5) и етичким кодексом Удружења новинара Србије (УНС), Независног удружења новинара Србије (НУНС) и Етичким кодексом електронских медија.

Извештавање о процесима одрживог развоја и животној средини је недовољно заступљено у медијима, што је резултат незаинтересованости медија, недовољних стручних знања и свести о неопходности извештавања о стратешким темама и релевантним проблемима. Прилози и специјализоване емисије се не приказују у ударним (гледаним) терминима, нису редовни сегменти прогамских шема и садржаја електронских и писаних медија. Стратешки важне развојне области нису, најчешће, ни јасно дефинисане уређивачком политиком медија. Веома често је речник који се користи превише стручан и није разумљив за већину становништва. Разлоге за овакво стање треба тражити у недовољно изграђеној еколошкој свести новинара и уредника медија, слабој сарадњи редакција са цивилним сектором, али и у недовољној спремности органа власти да о еколошким проблемима јавно говоре. Осим изолованих покушаја појединих невладиних организација, приметан је недостатак одговарајућих облика неформалног школовања новинара (семинари, радионице, тренинзи) из области заштите животне средине и одрживог развоја и постоји потреба ширег укључивања државних органа у овакве активности. Ипак, чини се да расте интересовање медија за извештавање о стању животне средине, али и за проблеме везане за шире аспекте одрживог развоја. То је са једне стране у вези са порастом праћења тема које се односе на климатске промене у иностраним медијима, а са друге стране у вези са порастом медијских слобода у држави.

Основни проблеми који утичу на ниво учешћа јавности уопште, а посебно у области заштите животне средине, су недостатак искуства и знања грађана о техникама и методама учешћа јавности у одлучивању, али и недовољно изграђени механизми и процедуре учешћа јавности у одлучивању (на пример, јавности се оставља веома кратак временски рок да се упозна са предлозима неких прописа, аката и планова; поједини планови, мере, поступци нису публиковани и нису презентовани јавности, односно нису доступни што, такође, утиче на смањивање обима учествовања јавности у одлучивању). Са друге стране, грађани Републике Србије сматрају да своја права у одлучивању остварују кроз облике политичке демократије, односно преко политичких партија на изборима, што их на неки начин кочи да користе и друге начине учешћа, пре свега на државном нивоу. После 2000. године приметан је повећан интерес грађана за решавање комунално-еколошких проблема, као и за решавање проблема изазваних комуналном изградњом (претварање зелених површина у стамбене).

Стратешки циљеви у области информисања и учешћа јавности су:

- афирмација проеколошког мишљења и свести о одрживом развоју код грађана и организација цивилног друштва и медија;
- промовисање дијалога међу проеколошки усмереним удружењима и еколошким покретима, грађанским иницијативама;
- изградња институција јавне управе и локалне самоуправе за подршку грађанима, удружењима, еколошким покретима и другим облицима грађанских иницијатива; сарадња са локалним властима у приступу

информацијама, учешћу јавности и приступу правосуђу у области заштите животне средине;
- повезивање проеколошких и других удружења и грађанских иницијатива у јединствену мрежу;
- мотивисање грађана за учествовањем у одлучивању и остваривању права на информације о стању животне средине на локалном нивоу.
- активно укључивање медија у проблематику одрживог развоја и заштите животне средине, едукација новинара и јасна уређивачка концепција, како јавног радиодифузног сервиса тако и осталих медија, у области информисања о стратешки важним сегментима одрживог развоја и екологије у циљу постизања општег развоја.

Приоритет Републике Србије у области информисања и учешћа јавности у одлучивању је стварање простора за дијалог и заједничко одлучивање, у складу са одредбама. Архуске конвенције. Одрживи развој захтева остваривање таквог система који ће имати за циљ подизање нивоа еколошке свести, еколошког знања и еколошке одговорности сваког грађанина и сваке друштвене групе. Одговорност мора да постоји без обзира да ли се ради о директном или индиректном учешћу у изградњи одрживог развоја, односно у конципирању или примени Стратегије. Такво окружење се може изградити кроз различите програме у култури и образовању који промовишу одрживи развој и заштиту животне средине; кроз јачање система информисања и доступности информација о значају појединих мера, планова и акција; кроз јачање одговорности за одрживи развој (упознавање са алтернативним изворима енергије, начинима уштеде енергије у домаћинствима, значају рециклирања итд) и јачање капацитета ванинституционалних субјеката друштвеног живота (невладиних организација, еколошких покрета, различитих грађанских иницијатива и самих грађана) и континуирано ангажовање медија. Што се тиче државе, она мора бити отворена, технички и кадровски спремна за све врсте широког друштвеног учествовања у овом процесу дијалога. Треба изградити такав систем учешћа јавности у одлучивању који ће се састојати из четири компоненте: (1) учешће у планирању, одлучивању, спровођењу и контроли; (2) креативна и активна сарадња јавног, приватног и цивилног сектора; (3) најшире схваћена друштвена и политичка сарадња и сагласност уз активну, дефинисану виталну улогу и одговорност медија; (4) приступ јавности подацима и документима.

V. ЖИВОТНА СРЕДИНА И ПРИРОДНИ РЕСУРСИ

Један од националних приоритета за достизање одрживог развоја у Републици Србији односи се на заштиту и унапређење животне средине и рационално коришћење природних ресурса. То подразумева интеграцију и усаглашавање циљева и мера свих секторских политика, хармонизацију националних прописа са законодавством ЕУ и њихову пуну примену. Од приоритетне важности је усвајање и спровођење Нацрта Националног програма заштите животне средине уз одговарајуће акционе планове, као и усвајање и примена Националне стратегије одрживог коришћења ресурса и добара (интерсекторског стратешког документа који се реализује путем планова, програма и основа за сваки појединачни природни ресурс или добро које доноси Влада). Усвајање и

примена Националне стратегије одрживог коришћења ресурса и добара утицаће на смањење притиска на природне ресурсе. У циљу интегрисања политике животне средине у остале секторске политике, посебно у сектор просторног и урбанистичког планирања, потребно је јачати капацитете за примену стратешке процене утицаја на животну средину политика, планова и програма, у складу са законом. Усвајање Стратегије просторног развоја Републике Србије је један од приоритета. Потребно је даље јачање капацитета министарства надлежног за заштиту животне средине, Агенције за заштиту животне средине и Фонда за заштиту животне средине, као и осталих институција релевантних за заштиту животне средине и коришћење природних ресурса.

Такође је неопходно уградити планове акције у програмска документа свих економских ресора, а посебно пољопривреде, шумарства, водопривреде, рибарства, рударства и других, чије је функционисање и развој директно повезано са експлоатацијом природних ресурса. Неопходно је усвојити специјализоване програме и мере, које ће омогућити активнију улогу појединих ресорних министарстава у одрживом развоју економске области за коју су надлежни (на пример, агроеколошки програми).

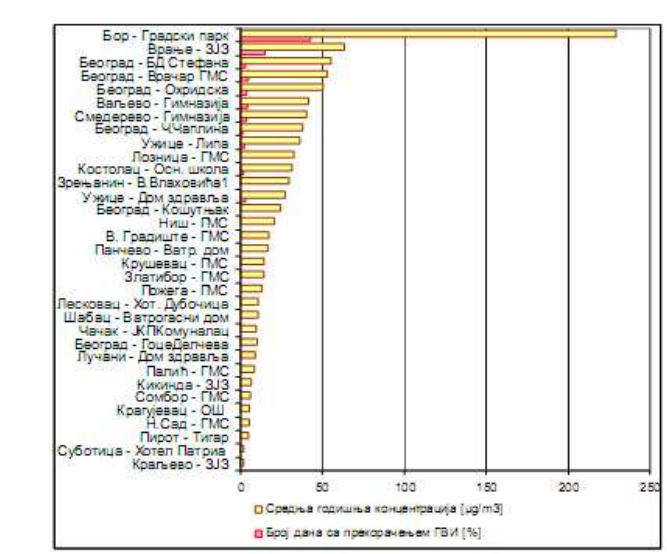
Развој чистијих технологија, повећање енергетске ефикасности и коришћење обновљивих извора енергије, свакако ће утицати на смањење загађења животне средине. Највећи потенцијал за повећање енергетске ефикасности је смањење потрошње топлотне енергије (по проценама за више од 50%) побољшаном изолацијом у зградама и смањењем броја домаћинстава која користе електричну енергију за грејање. Велики потенцијал за побољшање енергетске ефикасности постоји и у индустријском сектору. Енергетска ефикасност у индустрији је троструко нижа од светског просека, а непропорционално је висок степен стварања индустријског отпада по јединици производа и нерационалног коришћења сировина. Република Србија са око 138 kg произведеног индустријског отпада на 1000 USD бруто домаћег производа спада у ред земаља са високом интензивношћу стварања отпада. Република Србија је једна од последњих држава у Европи у којој се користи оловни бензин. Уз то Република Србија има изузетно лошу модалну структуру транспорта, уочљив је неконтролисан раст друмског саобраћаја, пропадање мреже железничких пруга, посебно секундарне. Промовисање обновљивих извора енергије захтева увођење подстицајних мера, што ће охрабрити приватне инвестиције у енергетски сектор и ојачати конкурентност на пољу енергетике и економије уопште.

1. Природни ресурси

1.1. Ваздух

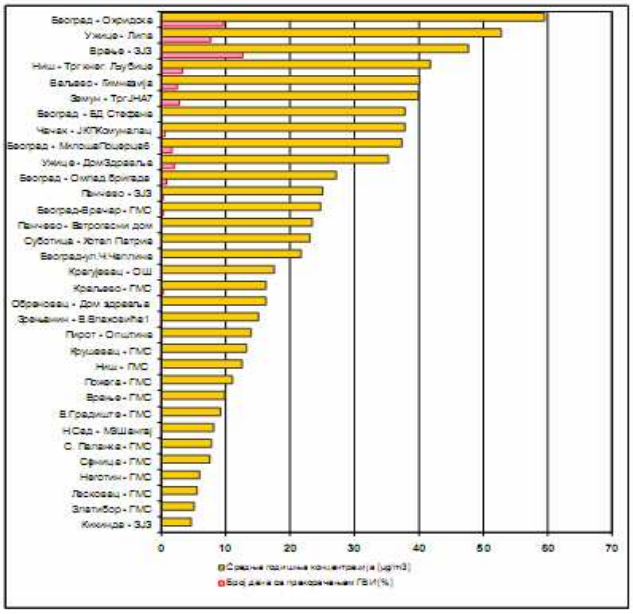
Квалитет амбијенталног ваздуха у урбаним срединама је условљен емисијама SO_2, NO_x, CO, чађи, прашкастих, органских и неорганских материја које потичу из термоенергетских постројења, индустрије, саобраћаја, сагоревања у индивидуалним котларницама итд. Велики загађивачи су термоенергентска постројења у Обреновцу, Колубари и Костолцу, рафинерије у Панчеву и Новом Саду, хемијска индустрија и металуршки комплекси лоцирани у Панчеву, Крушевцу, Шапцу, Бору и Смедереву. Као резултат концентрисаности петрохемијских и рафинеријских комплекса и азотаре, у Панчеву долази до

кумулативног загађења ваздуха. Квалитет ваздуха у урбаним срединама условљен је и порастом броја моторних возила и индустријском производњом, као и врстом и бројем извора загађивања. Велико загађење ваздуха потиче и од коришћења бензина са додатком олова и дизела са високим процентом сумпора. Измерене средње годишње вредности олова у амбијенталном ваздуху Београда и Ниша су два до девет пута више од дозвољене средње годишње вредности имисије за насељена места (1,0 µg/m³). У Бору и Београду у протеклих десет година годишњи лимит амбијенталних концентрација за SO_2 је био перманентно изнад граничних вредности.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 5.1. Средња годишња концентрација (µg/m3) CO_2 и број дана са прекорачењем ГВИ у 2006. години

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 5.2. Средња годишња концентрација (µg/m3) NO_2 и број дана са прекорачењем ГВИ у 2006. години

Идентификовани узроци проблема су: неусклађеност прописа у области емисије и имисије са директивама ЕУ; недостатак пречишћавања отпадних гасова или ниска ефикасност постојећих уређаја за пречишћавање у индустријском и енергетском сектору; коришћење застарелих технологија са ниском енергетском ефикасношћу; недостатак подстицајних мера за смањење емисије; недостатак рационалног управљања саобраћајним системима; неадекватно одржавање и контрола возила која учествују у саобраћају и лош квалитет моторног горива.

Основни задатак је очување и где год је то могуће, побољшање квалитета ваздуха (посебно у урбаним подручјима и у близини великих термоенергетских и индустријских постројења). У складу са тим, дефинисани су основни **секторски циљеви**:

- усклађивање националних прописа који се односе на квалитет ваздуха и емисије у ваздух са законодавством ЕУ и усвајање и спровођење међународних споразума који се односе на заштиту ваздуха;
- смањење загађења ваздуха из сектора енергетике и индустрије;
- побољшање квалитета горива и постепено избацивање оловног бензина и дизела са високим садржајем сумпора;
- унапређење система праћења квалитета ваздуха у урбаним срединама и побољшање капацитета лабораторија за испитивање квалитета ваздуха;
- унапређење приступа јавности информацијама о квалитету ваздуха и подизање јавне свести.

Неопходно је донети закон о заштити ваздуха којим ће се поставити основе управљања квалитетом ваздуха, одговарајућа подзаконска акта која ће прописати граничне вредности у области емисије и квалитета ваздуха и израдити катастар загађивача. Такође, неопходно је успоставити државну мрежу за аутоматски мониторинг квалитета ваздуха, у складу са захтевима директива ЕУ у погледу индикатора квалитета ваздуха и метода мерења. Потребно је усвојити Национални програм за климатске промене и Акциони план за заштиту ваздуха као подршку спровођењу Националног програма заштите животне средине након усвајања. Неопходно је ратификовати кључне међународне споразуме везане за прекогранично загађивање ваздуха. Потребно је увести диференциране накнаде на цену оловног и безоловног бензина и постепено потпуно елиминисати оловно гориво до 2010. године у складу са Нацртом Националног програма заштите животне средине. Приходи од накнаде би се наменски користили за стварање одговарајућих тржишних услова за бржи прелазак на безоловни бензин. Потребно је формирати Националну лабораторију за ваздух и воду.

1.2. Воде

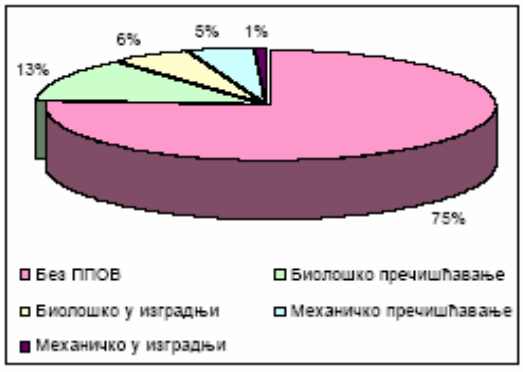
Република Србија располаже довољним количинама вода за задовољавање својих потреба, али само уколико их рационално користи и штити од случајног или намерног загађивања. Сложена геолошка грађа и повољни хидрогеолошки односи створили су на територији Србије значајно богатство у минералним и термоминералним водама. По густини појава и разноврсности у физичким и хемијским одликама тих вода Србија се може убројити у најбогатије просторе на европском континенту. Регистровано је близу 1 200 појава; у Војводини искључиво бушотина, а јужно од Саве и Дунава претежно извора.

Изузетно високом температуром издвајају се локалитети Врањска бања (94,1°C на изворима, 111°C на устима бушотине), Јошаничка бања 77,2°C (самоизлив), бушотине у Богатићу 75,5°C, Сијаринска бања 72,2°C, као и преко 10 локалитета у Војводини са температуром воде на изласку из бушотине од 60-82°C.

Процењено је да се од регистрованог топлотно-водног потенцијала користи незнатан део (око 1% обновљивих резерви). До данашњих дана коришћење се практично сводило на здравствено-балнеолошке потребе и флаширање (стоне воде), а веома мало за топлификацију, иако се зна да овај енергетски извор има бројне (пре свих, економске и еколошке) предности у односу на класичне енергетске сировине.

Снабдевање водом представља приоритетну активност у сектору вода, чему у прилог говори и чињеница да су улагања у ову област била највећа. Данас у Републици Србији, без Косова и Метохије, прикључак на јавни систем водоснабдевања има 63% становништва, што је недовољно, док је локалним водоводима обухваћено још 14% становништва. Даљи развој јавног система водоснабдевања представља приоритет. За снабдевање водом из јавних водовода захвата се из изворишта подземне воде око 500 милиона m^3/год, а из изворишта површинске воде око 200 милиона m^3/год., од чега становништво користи око 45%, индустрија и јавна потрошња око 25%, док осталих 30% представља потрошњу при преради воде и губитке у мрежи. Просечна специфична потрошња воде по становнику у Републици Србији износи око 350 l/ст. на дан (за градове око 400, а за села око 80 l/ст. на дан). Снабдевање индустрије водом обавља се претежно сопственим системима за захватање и транспорт воде, који су изграђени од стране самих корисника и власника.

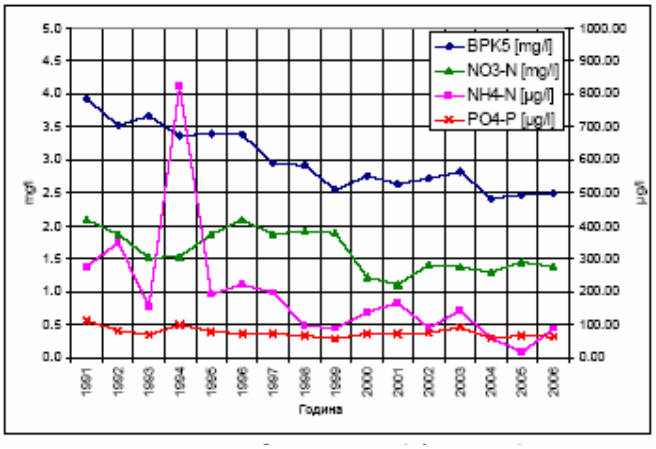
Развој канализационих система знатно заостаје за развојем водоснабдевања становништва. Канализацију има 46% становништва. Постројења за пречишћавање градских отпадних вода, са укупним капацитетом око 1.000.000 еквивалент становника, изграђена су у двадесет осам насеља, а 2006. године у функцији је било само пет. Од укупне количине комуналних отпадних вода само 5,3% се испушта у реципијенте са одговарајућим пречишћавањем. Оцена је да дифузни извори загађења учествују са више од 50% у укупном загађивању вода.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 5.3. Општине у којима постоји постројење за пречишћавање отпадних вода

У претходном периоду недовољно пажње и средстава је посвећено пречишћавању отпадних вода, што је допринело погоршању квалитета водотокова, односно реципијената. Опасност представља и неконтролисано упуштање непречишћених отпадних вода у локалне потоке и јаруге или неадекватне септичке јаме, чиме се угрожава ресурс подземних вода. Мере заштите вода се ретко примењују. Починиоце акцидентних загађења није увек лако установити, а казне за прекршиоце су благе. Због оваквог односа према води, већи број водотокова је у летњим месецима у таквом стању да се може користити само за наводњавање, и то не увек, а код неких је угрожена и флора и фауна. Позитивни трендови у сфери казнене политике констатују се у најновијем периоду, јер се против загађивача предузимају озбиљније санкције.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 5.4. Тренд квалитета водотокова Републике Србије у периоду 1991/2006.

Као кључни проблеми у сектору вода могу се издвојити: још увек доминантна транзицијска регулатива у односу на стандардизовану регулативу, што додатно отежава покретање инвестиционог циклуса у привреди, па и сектору вода; није у потпуности хармонизована законска регулатива са савременим европским трендовима и стандардима, недовољни институционални и други капацитети; неадекватно финансирање управљања водама, ниска цена воде и услуга и недостатак економских подстицаја; недовољан степен прикључености на јавне системе за водоснабдевање; нерационално коришћење воде и лош квалитет воде на појединим просторима; лоше стање квалитета вода у појединим водотоцима, недовољна заштита квалитета вода и заштита од вода.

Одрживи развој подразумева оптимално управљање, очување и унапређење квалитета вода и њихово рационално коришћење. **Секторски циљеви** одрживог коришћења водних ресурса су:

- усклађивање националних прописа у области вода са законодавством ЕУ, а посебно примена Оквирне директиве о водама ЕУ;
- повећање доступности квалитетне воде кроз пораст прикључености становништва на јавне системе за водоснабдевање;
- смањење губитака у водоводним системима;
- заштита и унапређење квалитета воде у акумулацијама намењеним за водоснабдевање;
- побољшање стања квалитета воде у водотоцима, пре свега изградњом и ефикаснијим радом постојећих постројења за пречишћавање отпадних

вода, као и контролисаним коришћењем ђубрива и средстава за заштиту биља;
- санација и ремедијација загађених водотокова;
- успостављање економског вредновања воде и услуга, применом принципа „загађивач плаћа" и „корисник плаћа";
- одговарајућа институционална и територијална организација сектора вода;
- дефинисање правног статуса и власничка трансформација водопривредних предузећа;
- решавање проблема комуналних вода, по моделу јавно-приватног партнерства за веће градове, а преко државних инвестиционих активности за мања насеља;
- увођење регулаторне функције;
- обезбеђење учешћа јавности и укључење корисника у свим фазама управљања водама.

Доношење новог Закона о водама и других закона као и одговарајућих подзаконских аката којима се обезбеђује усклађивање са Оквирном директивом о водама ЕУ и другим директивама везаним за воде, као и стварање економских претпоставки за њену имплементацију, представља приоритетан задатак. Потреба за увођењем регулаторне функције у сектору вода највише је присутна у области пружања јавних услуга водоснабдевања и каналисања, а остваривала би се кроз: одређивање стандарда у пружању јавних услуга и висине цене, мерење и контролу перформанси предузећа и примену казни, а пре свега кроз контролу смањења губитака у мрежи и планом улагања средстава од повећања цена воде у рехабилитацију инфраструктуре. Потребно је израдити посебан План заштите вода, чији део је план за изградњу постројења за пречишћавање отпадних вода, након комплетирања катастра (регистра) загађивача и доношења прописа, односно стандарда за њихову консеквентну примену.

Заштита водних ресурса је детаљно обрађена у Нацрту Националног програма за заштиту животне средине. Од посебног значаја за област заштите вода су следећа планска акта: Водопривредна основа Републике Србије (која ће, у смислу усклађивања са позитивном законском и стручном праксом у ЕУ и потребама наше државе, прерасти у Водни план Републике Србије, са свим релевантним стратешким и планским елементима у области вода, укључујући и план за имплементацију Оквирне директиве о водама), планови управљања водама на водним подручјима, Стратегија развоја и коришћења геолошких ресурса Републике Србије (у оквиру које је и део који се односи на хидрогеолошка истраживања подземних вода). Постојеће економске инструменте, односно накнаде за коришћење вода, треба ускладити са нивоом у окружењу. Такође је потребно увести диференциране и селективне накнаде за испуштање отпадних вода из насеља и индустрије. Потребно је формирати Националну лабораторију за ваздух и воде.

Како алувијалне издани представљају потенцијално најзначајнија изворишта за водоснабдевање становништва (око 70% од укупно оцењеног потенцијала подземних вода), потребно је, у циљу одрживости услова прихрањивања, обезбедити заштиту и очување алувијалних издани. Ово се може постићи предузимањем одговарајућих мере, на бази релевантне регулативе, ограничавањем или забраном активности којима се може нарушити водни

режим (експлоатација шљунка и песка, изградња грађевинских и других објеката, складиштење опасних материја, прекомерна употреба ђубрива и пестицида и сл.). Одговарајуће мере треба предузети и на осталим подручјима значајним за снабдевање водом.

Очекивани пораст индустријске производње у нашој земљи пратиће одређено повећање потрошње воде. Овај процес мора бити контролисан, обавезним смањивањем специфичне потрошње воде по јединици производа кроз увођење савремених технологија, система за рециркулацију и мањим негативним утицајем на животну средину. Како ово захтева виши ниво економског развоја друштва, масовнију замену технологија и примену мера штедње воде реално је очекивати тек после 2015. године. Рационализација потрошње воде у индустрији обезбеђује се и одговарајућом правном регулативом, кроз увођење стандарда емисије загађења и других административних мера, које на дуги рок утичу на стаганацију па чак и опадање потрошње воде. С обзиром на њихов значај, потребно је убрзати активности на овом плану.

Поред претходних мера, значајно је и да будућа захватања воде за потребе индустрије буду, где год је то могуће, оријентисани на површинске воде, уз обезбеђену контролу захваћених и испуштених количина и квалитета воде.

Урбани, привредни и инфраструктурни системи у Србији лоцирани су углавном у речним долинама. Стога предуслов за одрживо коришћење вода (снабдевање становништва и индустрије, наводњавање, производња хидроенергије, рибогојство) представља заштита постојећих и планираних објеката и система од поплава и других штетних утицаја водотокова. То подразумева да где год је могуће, треба избећи изградњу нових објеката и система у плавним зонама.

За реализацију планираних циљева одрживог коришћења и заштите вода, најзначајнија је улога државе, која ће морати да, првенствено законском регулативом, обезбеди услове за дугорочну макроекономску стабилност и сигурност уложеног приватног капитала.

1.3. Земљиште

Удео пољопривредног земљишта на територији Централне Србије износи 60,2%, а на територији Војводине 82%. У структури пољопривредног земљишта, по категоријама коришћења, евидентно је високо учешће обрадивих површина (83%). У протеклих петнаест година удео пољопривредног земљишта је смањен за 10,6%, док је удео обрадивог пољопривредног земљишта смањен за 10%. Према начину коришћења пољопривредног земљишта, процентуално, највише је нестало винограда 20,7%, а најмање промена је било код рибњака, трстика и бара 2,5%. По површини, највише је нестало пашњака 179.036 ha, или 18% у протеклих петнаест година. Важно је истаћи да површина под оранicама и баштама у Републици Србији износи 3.355.000 ha што чини 79% укупног обрадивог земљишта. Овоме треба додати и око 312.000 ha под воћњацима и виноградима као и 587.000 ha под ливадама. Не обрађује се око 855.000 ha (пашњаци, трстици, баре и рибњаци).

Фактори смањења и деградације пољопривредног земљишта у Републици Србији су: ширење насеља, индустријски, рударски, енергетски и саобраћајни објекти, водна ерозија, еолска ерозија, заслањивање земљишта, губитак хранљивих елемената, хемијско загађење од биоиндустријских извора,

механичко збијање земљишта приликом обраде тешким машинама, забаривање земљишта, поплаве, губитак плодности и др.).

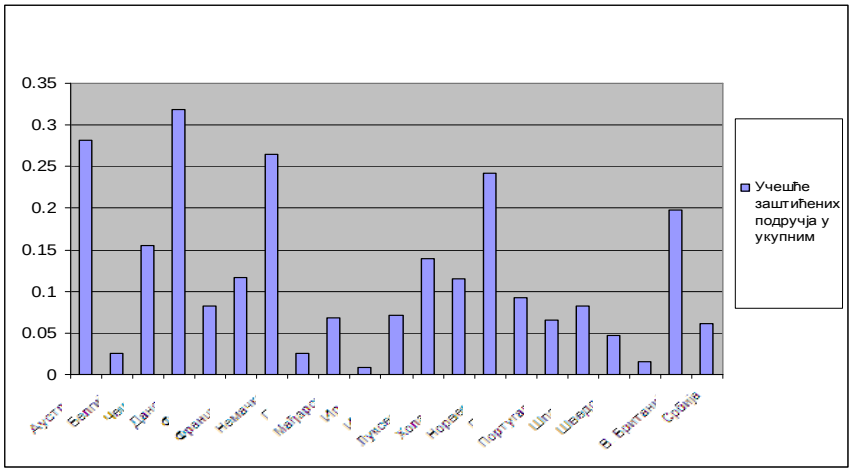
Стратешки циљеви одрживог коришћења земљишта су:

- усклађивање законодавних аката везаних за коришћење и заштиту земљишта са законодавством ЕУ;
- спречавање даљег губитка земљишта и очување и побољшање његовог квалитета, посебно у домену индустријских, рударских, енергетских, саобраћајних и осталих активности;
- заштита од деградације, промене намене и уређења пољопривредног земљишта.

За остваривање ових циљева потребно је: ускладити постојеће прописе са законодавством ЕУ и УН о коришћењу земљишта и заштити животне средине; идентификовати и изабрати групе параметара квалитета земљишта који ће се примењивати при мониторингу и контроли плодности; израдити мреже контроле плодности земљишта оснажити институције које ће се бавити заштитом, уређењем и коришћењем пољопривредног земљишта, као и формирати лабораторију на националном нивоу која ће се бавити земљиштем и минералним ресурсима. Неопходно је формирати базу података о земљишту и земљишним парцелама. База података би била резултат досадашњих истраживања у овој области, али и сталног мониторинга за који би биле задужене одређене, већ постојеће, стручне институције које се баве питањима коришћења и контроле квалитета земљишта.

1.4. Биодиверзитет и заштита природе

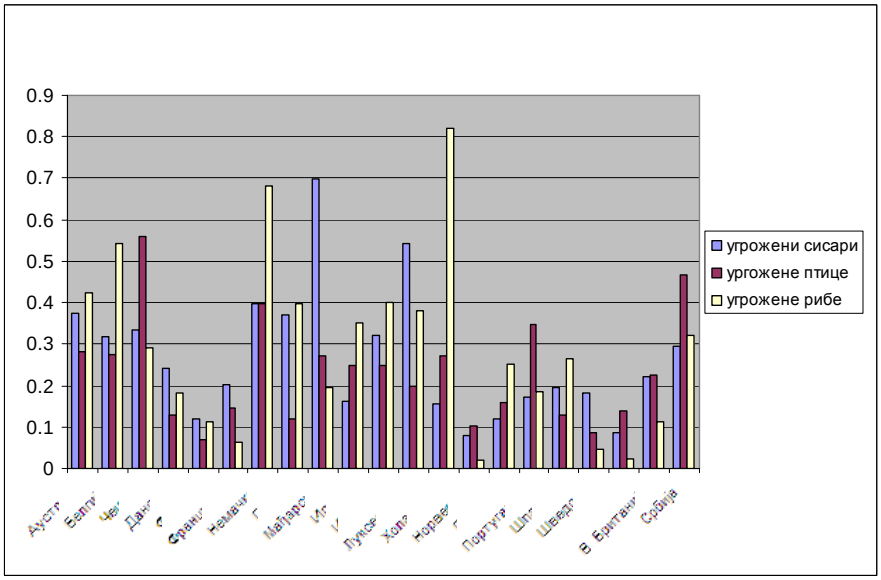
Општа карактеристика биолошке разноврсности у Републици Србији је велики генетички, специјски и екосистемски диверзитет, али су биолошки ресурси, како потенцијални, тако и они који се у већој или мањој мери користе, релативно ограничених капацитета. Укупна површина заштићених природних добара износи око 5.427 km^2, што чини око 6,14% од укупне територије Републике Србије. Према учешћу заштићених површина у укупним, Република Србија спада у земље са средње нижим степеном заштите. У Републици Србији је проглашено 5 националних паркова, 14 паркова природе, 17 предела изузетних одлика, 72 резервата природе, 313 споменика природе (ботаничког, геолошког и хидролошког карактера) и 43 подручја од културно-историјског значаја (простори око непокретних културних добара и знаменита места).

Извор: ЕУРОСТАТ и РЗЗС, 2007.

Слика 5.5. Учешће заштићених подручја у укупним

Такође, утврђено је 35 подручја за птице од међународног значаја (ИБА), 59 међународно значајних подручја за биљке (IPA) и 13 међународно значајних подручја за лептире.

Извор: ЕУРОСТАТ и П. Симоновић, 2007.

Слика 5.6. Учешће угрожених живих врста у укупном броју врста у Европи

Општа карактеристика биолошке разноврсности у Републици Србији је да је она по квалитету богата, а по квантитету сиромашна, односно да се одликује сразмерно великим генетичким, специјским и екосистемским диверзитетом, али да су биолошки ресурси, потенцијални, или који се у већој или мањој мери користе, релативно ограничених капацитета.

Генофонд у Републици Србији је веома богат, а садржи и велики број сорти и раса аутохтоних популација домаћих биљака и животиња. У Републици се последње деценије се активно спроводи програм очувања агродиверзитета, који подразумева ex-situ програм очување живог и замрзнутог биљног и

животињског материјала, семена, делова биљака у култури ткива, и др. (програм успостављања Националне банке гена у сарадњи са научним и стручним институцијама у области пољопривреде), као и in-situ програм очувања живих примерака биљака и животиња чији је опстанак угоржен или су ретке. Основни проблеми су: непридржавање прописаних режима и мера заштите биљног и животињског света, предела и геонаслеђа, првенствено кроз нерационално коришћење природних ресурса, слабу покривеност планском и урбанистичком документацијом и изражену противправну изградњу објеката; недовољна улагања државе у очување и одрживи развој најрепрезентативнијих подручја и кључних врста биодиверзитета Републике Србије; драстично мењање услова станишта, фрагментација и/или уништавање природних екосистема услед различитих облика антропогеног утицаја; промена намене шумског и пољопривредног земљишта; илегално и/или нестручно сакупљање појединих комерцијалних врста (печурке, лековито биље, итд.); недовољно спровођење прописа од стране надлежних инспекцијских служби; недовољна подршка за држање економски неисплативих примитивних раса, врста, сорти и сојева домаћих животиња и гајених биљака у амбијенту сталне модернизације расног и сортног састава, што доводо до смањења разноврсности генетичког материјала у пољопривреди под притиском тржишта.

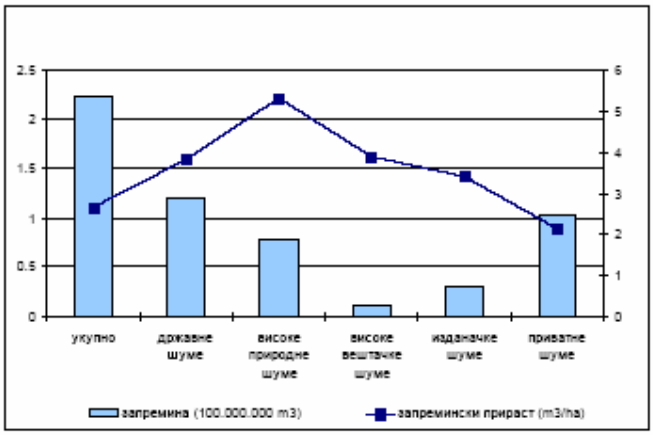
Секторски циљеви су:

- доношење закона о заштити природе и ратификација међународних уговора;
- израда Националне стратегије одрживог коришћења природних ресурса и добара;
- израда Националне стратегије очувања биодиверзитета Републике Србије и акционог плана;
- повећање површина заштићених природних добара до 10% територије Републике Србије, односно проширење мреже заштићених подручја, успостављање еколошких коридора и мреже еколошки значајних подручја;
- успостављање ефикасног система биомониторинга;
- успостављање информационог система о живом свету и другим природним вредностима Републике Србије;
- израда пописа биолошке разноврсности у Републици Србији;
- успостављање мониторинга компоненти биодиверзитета;
- спровођење ефективних мера контроле генетички модификованих организама (ГМО) у складу са праксом ЕУ;
- унапређење метода за одрживо коришћење генофонда и формирање банке за очување генетичког материјала, уз повећање подршке очувању генетичких ресурса, те повећање броја субјеката и подручја укључених у послове очувања.

Потребно је унапређивање планова управљања заштићеним добрима у складу са савременим међународним стандардима и европским директивама. Потребно је даље унапредити праћење биодиверзитета. Веома је значајно унапређење капацитета управљача заштићених подручја и подизање ефикасности меродавних државних органа на спречавању и санкционисању непожељних и непрописних активности у заштићеним и еколошки значајним подручјима.

1.5. Шуме

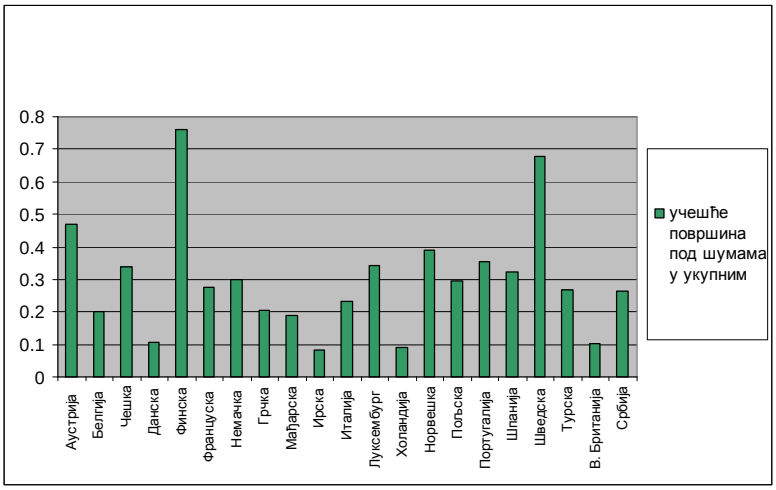
У Републици Србији се тренутно под шумама налази око 26,6% територије, на укупној површини од 2.349.720 ha. Државне шуме у Републици Србији покривају 50,2%, а приватне 49,8%, шуме високог порекла покривају површину 44,1%, изданачке шуме 45,5%, плантаже 1,6 %, а шикаре и шибљаци 8,8 %. Просечна запремина је 110 m^3/ha, а просечан текући запремински прираст је 3,05 m^3/ha.

Извор: Републички завод за статистику, 2007.

Слика 5.7. Структура запремине и запреминског прираста шума у Републици Србији

Војводина је најмање пошумљена регија у Европи, свега 6,4%. Од 45 општина у Војводини, у 12 општина пошумљност је испод 1%, а само у пет општина је 15%. Оптимална шумовитост у Војводини требало би да износи 14,3% што захтева потребу подизања нових шума и заштитног зеленила на површини од око 160.000 ha.

Извор: ЕУРОСТАТ, 2007.

Слика 5.8. Учешће површина под шумама у укупним у неким земљама Европе

Основни проблеми су следећи: недовољна шумовитост, бесправне сече, неадекватан мониторинг, шумски пожари итд. Приоритетне активности односе се на: примену Стратегије развоја шумарства Републике Србије; смањење ризика од прекомерног коришћења шума и постојећих угрожавајућих фактора у

односу на шумске екосистеме; образовање и развијање јавне свести о значају шума за очување и квалитет животне средине.

Стратешки циљеви уређења и коришћења шума и шумских земљишта обухватају:

- усклађивање националних прописа из области одрживог управљања шумама са законодавством ЕУ;
- унапређивање стања шума: превођењем изданачких шума у високе, мелиорацијом деградираних шума и изданачких шума лошег квалитета, подржавањем природног обнављања и заштите шума;
- унапређење одрживог газдовања шумама и заштићеним природним добрима;
- повећање површина под шумом на 29% територије Републике Србије до 2015. године.

Остваривање основних опредељења Стратегије развоја шумарства Републике Србије захтева дефинисање оптималног облика управљања шумама, без обзира на власништво, као и посебних мера економске политике. Потребно је обезбеђење законских и институционалних оквира за подршку заштитним функцијама шума, регулисањем и ограничавањем досадашње праксе газдовања шумама ради заштите земљишта од ерозије, заштите водних ресурса и инфраструктуре. При изради националних, регионалних и локалних просторних планских докумената потребно је обезбедити модел међусекторске сарадње који ће уважавати и све функције шума. Пореским подстицајима потребно је поспешити активности на проширењу територије под шумама, као и подстаћи улагање приватног капитала у шумарство и прераду дрвета. Стимулисати пошумљавање деградираног земљишта и оснивање енергетских плантажа, повезивањем са већ постојећим тржиштима горива од дрвне биомасе (нпр. пелете, брикете, и сл.). У оквиру сектора шумарства потребно је организовати Шумарски савет. Влада ће подржавати и штитити спровођење одрживог газдовања шумским ресурсима које подразумева њихово рационално коришћење, повећање, унапређење и заштиту уз поштовање принципа вишефункционалности уз одржавање еколошке равнотеже.

1.6. Минерални ресурси

Република Србија спада у ред земаља са разноврсним, али не и довољно богатим минералним ресурсима. У погледу разноврсности, значајно место имају енергетске минералне сировине, пре свега угаљ, нафта и гас. Затим следе металичне сировине као што су бакар, олово, цинк, антимон, никл, а томе низу припадају злато, сребро, бизмут, кадмијум, платина, селен, молибден, титан, радијум, паладијум и други ретки и племенити метали. Такође треба споменути и неметаличне минералне сировине са најширом применом у индустрији и грађевинарству, пољопривреди и заштити животне средине (зеолити и др.)

Металичне сировине и индустријски минерали

Већина налазишта металичних сировина не спада у ред изузетно богатих, али може допринети економском развоју Републике Србије. Бакар је једна од економски најзначајнијих минералних сировина, а јавља се у лежиштима концентрисаним углавном у делу Карпато-Балканида у Источној Србији (борска металогенетска зона). Експлоатација бакра одвија се у лежиштима са ниским

садржајем метала (0,3-0,4% бакра): Мајданпек, Велики Кривељ, Церово итд. Прогнозни потенцијал борске металогенетске зоне процењен је на 8 Mt бакра и 350 t злата у порфирској минерализацији и 1,5 Mt бакра и око 100 t злата у минерализацији сулфидних масива. Најзначајније подручје у Републици Србији за руду олова и цинка је копаоничка металогенетска зона, где лежишта формирају кичму металуршког комплекса Трепча: Стари трг, Бело брдо, Ново брдо, Ајвалија итд. Прогнозне геолошке резерве руде олова и цинка процењене су на 45 Mt руде са садржајем метала од 6,3% или 140 Mt са садржајем 3,0-4,5% олова и цинка. Лежишта антимона карактеристична су за Подриње у Западној Србији, у близини границе са Босном и Херцеговином, при чему су најзначајнија Зајача, Рујевац и Столице. Велике концентрације никла су у лежиштима Руђинци и Велуђа у горњем делу тока Мораве са резервама процењеним на 17 Mt и садржајем никла 1,15-1,20%. На западу Републике Србије лежиште Мокра гора има велику акумулацију фероникла (1 милијарда тона са садржајем 26,5% гвожђа и 0,7% никла). Појаве калаја у Републици Србији, као што су Циганкуља и Иверак су лоциране на северозападу земље. Злато је присутно у многим лежиштима у Републици Србији. Издвојено је као нус-производ из лежишта у тимочкој зони где обезбеђује додату вредност концентрату бакра. У овој зони се налазе и епитермална жична лежишта у којима је злато или слободно у кварцу, или везано са пиритом (Леце). Руда алуминијума, боксит, има ограничене резерве, а везана је за кречњачке терене Динаридске провинције.

Лежишта индустријских минерала у Републици Србији су бројна и разноврсна. Несумњив економски значај имају: сировине које су експлоатисане или се експлоатишу (барит, доломит, каолин, опекарска глина, фелдспат, бели боксит, зеолити, бентонит, керамичке и ватростална глине, грађевински и архитектонски камен, природни минерални пигменти, експандирајућа глина, кречњак, гипс, дијатомити, стене за петролургију, магнезит, силицијумске сировине - кварцни песак, кварцит, опалски силицијум); сировине чије су резерве и квалитет утврђени, али до сада нису експлоатисане (флуорит и борни минерали); сировине са условно-билансним резервама (фосфати, воластонит, алунит, алуминијум-силикати, вермикулит, гранити, пирофилит) и сировине чија лежишта могу да се очекују у Републици Србији (камена со и лискуни).

Магнезит се везује за лежиште Лиска у Западној Србији, са хоризонатално издуженим рудним телима од неколико стотина метара и дубином која уобичајено прелази 100 m. Магнезит је повезан са малим количинама доломита, кварца и калцита. Близу Беле стене, нове екстензије у којима доминирају борати су скоро откривене на локалитетима Пискања и Побрђски поток (7 Mt са садржајем 35-39% бората). Вредан помена је и нови пројекат експлоатације базалта на локалитету Врело, у близини Куршумлије. Базалтна влакна ће заменити азбест који има познате штетне ефекте. Пројектована годишња производња је 2700 t континуалних базалтних влакана. У Републици Србији постоје три активне цементаре – Беочин (1,2 Mt годишње), Поповац (0,8 Mt/годишње), Косјерић (0,5 Mt/годишње). Минералне сировине, лапорац и кречњак, експлоатишу се у близини цементара. Лежиште Липница (гипс) је такође експлоатисано за потребе индустрије цемента. Фелдспат, лискун и кварц се добијају из лежишта пегматита Видовачки крш у близини Прокупља. Годишња производња је 50.000 t концентрата фелдспата, 36.000 t кварца и 14.000 t лискунског концентрата. Лежиште кварцног песка Рготина експлоатише

се на два површинска копа. Туф и опалска бреча у Каталенцу се углавном користе у индустрији цемента. Лежиште воластонита Јарам (или Дубока) налази се на источној страни копаоничког гранодиоритског масива. Руда садржи 60-70% воластонита, 2-16% карбоната и 4-12% кварца. Иако комерцијална производња још није започета, тестови показују садржај воластонита одговарајућег квалитета.

Проблеми обухватају непланско и неодрживо коришћење ресурса, недостатак анализе стања и досадашњег степена истражености природних ресурса и добара по врстама, просторном распореду, разноврсности, обиму и квалитету; непостојање билансних категорија.

Секторски циљеви су:

- усклађивање прописа из области управљања ресурсима са законодавством ЕУ;
- доношење и примена стратешких докумената одрживог коришћења ресурса и добара;
- налажење нових лежишта и рационално коришћење постојећих природних ресурса уз примену чистијих технологија, интегрисаног спречавања и контроле загађивања;
- испитивање валидности заосталих минералних сировина у јаловиштима и депонијама активних и затворених рудника са економског аспекта и аспекта заштите животне средине.

У току је реализација генералног Пројекта прогнозне и геолошко-економске оцене ресурса и резерви минералних сировина Републике Србије, као и минерагенетске карте неметаличних минералних сировина Републике Србије. Потребна је израда студија о минералима, откривање одговарајућих локација за инвестирање, вршење сеизмичких процена, као и процена ризика за инжењерско-геолошке процесе и стварање гео-научних база података, мапа и извештаја. Формиран је Геолошки информациони систем Републике Србије чији је циљ дигитално архивирање геолошких података и информација и обезбеђење савремене и ефикасне информационе основе за обављање свих активности везаних за планирања, пројектовања и одлучивања у области геологије, као и објективно сагледавање целокупног минералног блага државе и припрема одређене документације по светским стандардима. За ресурс земљиште постоји Институт за земљиште, а за област минералних сировина и геопростор као ресурс постоји Геолошки институт Србије. Потребно је формирање Националне лабораторије за земљиште и минералне ресурсе, са циљем стварања референтног и акредитованог извора информација о квалитету како домаћих тако и увезених ресурса.

Фосилна горива

Лигнит чини скоро 90% енергетских ресурса земље, док нафта и гас сачињавају преосталих мање од 10%. Република Србија поседује недовољне резерве угља и то махом лигнита слабог квалитета. Недостатак овог ресурса може представљати значајан ограничавајући фактор развоја енергетике ослоњене на домаће ресурсе, с обзиром на то да су економске резерве лигнита у рудницима Колубаре (2,2 милијарде тона) и Костолца (700 Mt), а годишњи капацитет експлоатације је 37 Mt лигнита. Експлоатабилне резерве у Колубарском и Костолачком басену гарантују још 55 година експлоатације садашњег нивоа годишњих количина. Значајан је податак да се само на једном површинском

копу Колубаре откопава угаљ који учествује са 32% у производњи електричне енергије у Републици Србији. Република Србија не располаже значајним резервама нафте и гаса. Постојећа лежишта налазе се у Панонском басену. Годишња производња износи око 0,7 Mt сирове нафте, што је око 17% потреба Републике Србије која годишње троши око 4,13 Mt. Даљи правци у сектору нафте и гаса ће се реализовати у зависности од могућности геолошких истраживања за налажење нових лежишта и ревитализацију постојећих. Минералне сировине уљних шкриљаца нису билансиране због економски неизвесних и еколошки неприхватљивих технологија. Најзначајније концентрације урана везане су за гранитоидне комплексе Цера, Букуље и др.

Кључни проблеми су следећи: превелико ослањање на употребу фосилних горива, диспропорција између геолошких и експлоатационих резерви угља, нафте и природног гаса, што указује на могуће неизвесности у располагању овим резервама у наредном периоду.

Секторски циљеви су:

- експлоатација необновљивих природних ресурса на начин који обезбеђује оптималну дугорочну енергетску сигурност и при томе најмање деградира животну средину и не угрожава здравље људи;
- налажење нових лежишта и одрживо коришћење необновљивих природних ресурса на најефикаснији и најрационалнији начин;
- примена савремених метода истраживања нафте и гаса у домаћем истражном простору уз коришћење БАТ (BAT - Best Available Techniques) за одлагање истражног отпадног материјала, модернизација рафинеријских капацитета у циљу задовољења садашњих и пројектованих захтева у квалитету производа, дистрибуцији и промету нафтних деривата уз примену свих еколошких прописа у области прераде, дистрибуције и промета деривата нафте;
- супституција фосилних горива обновљивим изворима енергије, уз одређене економске подстицајне мере.

Потребно је развити дугорочне стратегије задовољења енергетских потреба, односно експлоатације енергетских минералних сировина, процене утицаја на животну средину, чишћења постојећих јаловишта (у току је израда катастра јаловишта техногених минералних сировина), деконтаминације вода, реконструкције оштећених брана и колектора, те опоравак загађеног земљишта. За даљу експлоатацију и прераду нафте и гаса потребна је технолошка модернизација постојећих енергетских извора/објеката, увођење енергетски ефикасних и еколошки прихватљивих технологија, изградња нових транзитних инфраструктурних објеката/извора снабдевања, изградња продуктовода за транспорт деривата нафте, увођење система за праћење и мера за заштиту животне средине.

1.7. Обновљиви извори енергије

Енергија биомасе је тренутно најзначајнији домаћи енергетски потенцијал из обновљивих извора, наглашен и у Стратегији развоја енергетике Републике Србије до 2015. године. Степен коришћења обновљивих извора енергије је веома низак, изузев искоришћења великих водених токова у великим

хидроелектранама, јер су трошкови коришћења обновљивих извора енергије знатно виши од трошкова коришћења конвенционалних извора енергије. Енергетски потенцијал обновљивих извора у Републици Србији износи више од 3 Mtoe годишње, што износи око 25% годишње потрошње примарне енергије. Потенцијал биомасе износи око 2,4 до 2,6 Mtoe годишње (тј. око 63 – 80% укупног потенцијала), од чега око 1,0 Mtoe чини потенцијал дрвне биомасе (сеча дрвета и отпаци дрвне масе при њеној примарној и/или индустријској преради), а више од 1,4 Mtoe чини пољопривредна биомаса (остаци пољопривредних и ратарских култура, укључујући и течни стајњак). У Републици Србији је започета производња биодизела из уљане репице, соје и сунцокрета. Око 0,4 Mtoe годишње чини потенцијал малих водотокова као вид обновљивих извора енергије. Данас је у погону само тридесетак малих хидроелектрана (МХЕ) укупне снаге 35 MW. Постоји могућност обнове напуштених МХЕ, изградње МХЕ адаптацијом воденица, као и ревитализација постојећих МХЕ уз повећање инсталисане снаге. Приближно 0,2 Mtoe годишње налази се у постојећим геотермалним изворима који су лоцирани на територији Војводине, Посавине, Мачве, Подунавља и ширег подручја централне Србије, као и у постојећим бањама. Досадашња истраживања указују да потенцијал енергије ветра износи приближно 0,19 Mtoe годишње. На основу анализе, потенцијал у Републици Србији омогућава изградњу више од 1.300 MW ветрогенераторских капацитета, ако би се користиле зоне са средњом брзином ветра већом од 5 m/s. До сада нису урађене конкретне процене о потенцијалима Републике Србије за инсталацију соларних колектора и система, али се може релативно поуздано говорити да се у искоришћењу Сунчевог зрачења налази приближно 0,64 Mtoe годишње.

Проблеми су следећи: лоша просторна распоређеност вода, незадовољавајућа инфраструктура за коришћење обновљивих извора енергије, непотпун законски оквир за подстицање коришћења обновљивих извора енергије, недостатак поузданих података о потенцијалима обновљивих извора енергије, непостојање ефикасног система финансијских инструмената ради масовнијег коришћења обновљивих извора енергије.

Секторски циљеви су:

- интензивирање истраживања потенцијала обновљивих извора енергије у циљу њихове верификације и реалнијег билансирања;
- дефинисање технологија за које је оправдано увођење подстицајних мера и компаративна анализа могућих подстицајних механизама;
- доношење прописа за подстицање коришћења енергије из обновљивих извора (пореске олакшице, подстицајне цене електричне енергије из обновљивих извора и др.);
- повећање обима коришћења обновљивих извора енергије;
- образовање и развијање јавне свести ради подстицања масовнијег коришћења обновљивих извора енергије.

Нови законски оквир у области енергетике, а тиме и у области обновљивих извора енергије, успостављен је доношењем Закона о енергетици 2004. године, али подзаконски прописи још нису донети. У циљу промоције коришћења обновљивих извора енергије Закон о енергетици прописао је могућност да произвођачи који електричну односно топлотну енергију производе из обновљивих извора енергије могу стећи статус повлашћеног произвођача електричне (члан 84. Закона о енергетици), односно повлашћеног произвођача

топлотне енергије (члан 139. Закона о енергетици). За повлашћене произвођаче енергије Закон је предвидео право на субвенције, пореске, царинске и друге олакшице, у складу са законом и другим прописима којима се уређују порези, царине и друге дажбине, односно субвенције и друге мере подстицаја али није створио правни оквир за увођење организованог система подстицаја за производњу електричне енергије из обновљивих извора какви постоје широм Европе, као што је на пример систем повлашћених тарифа (Feed-in-tariff), што ће бити омогућено изменама и допунама Закона о енергетици. Произвођачи енергије који енергију производе из обновљивих извора енргије ослобођени су дела трошкова за прикључење на мрежу, а предвиђено је и право приоритета повлашћених произвођача електричне енергије на организованом тржишту електричне енергије у односу на друге произвођаче који нуде електричну енергију под једнаким условима Међутим, систем којим се промовише производња енергије из обновљивих извора још није уведен. Нејасне пропозиције не помажу креирању тржишних услова нити охрабрују улагања у пројекте обновљивих извора енергије. Осим тога, процедура за добијање дозвола за инсталисање постројења за производњу енергије из обновљивих извора је веома сложена и дуготрајна.

Потребно је усвојити подстицајне мере за производњу и коришћење енергије из обновљивих извора. У циљу повећања производње биогорива из обновљивих извора неопходно је унети промене у пољопривредну политику које се огледају у одговарајућој финансијској помоћи за производњу енергетских усева.

Ратификација Кјото протокола и примена директива ЕУ сходно Уговору о енергетској заједници Југоисточне Европе, намећу Републици Србији одговарајуће обавезе, али и омогућују приступ флексибилним механизмима из Кјото протокола. Уговором се потписници обавезују да креирају правни и регулаторни оквир, по европском моделу, за увођење тржишних механизама у електроенергетици и сектору гаса, где је то могуће, а где није, недскриминаторски приступ преносним мрежама. Главни циљеви Уговора су подстицање инвестиција у енергетику, заштита животне средине и обезбеђивање сигурности снабдевања. У Републици Србији су урађени крупни кораци ка испуњавању одредаба Уговора. Уговор је законом ратификован у 2006. године. Значајну улогу у остваривању новог законског оквира у области енергетике имају Агенција за енергетску ефикасност, као и Агенција за енергетику, чије капацитете треба даље јачати. Потребно је подстицати учешће приватног сектора и развој јавно-приватног партнерства у овој области.

2. Фактори ризика по животну средину

2.1. Климатске промене и заштита озонског омотача

Највећи део територије Републике Србије припада умерено-континенталној клими са мање или више израженим локалним карактеристикама. Република Србија је сукцесор ратификације Оквирне конвенције УН о климатским променама, Бечке конвенције и Монтреалског протокола. Република Србија је ратификовала и сва четири амандмана на Монтреалски протокол у децембру 2004. године. Закон о ратификацији Кјото протокола усвојен је септембра 2007. године. У Републици Србији не постоји производња супстанци које оштећују озонски омотач. Министарство надлежно за заштиту животне средине од 2004. године прати и води евиденцију о увозу и извозу супстанци које оштећују

озонски омотач, као и „алтернативних супстанци" који не оштећују озонски омотач, али доприносе глобалном загревању и до пар хиљада пута више од CO_2.

Република Србија се, на основу степена индустријске активности током последњих десетак година, не сматра значајним емитером CO_2. На територији Републике Србије овај гас углавном настаје при сагоревању фосилних горива у термоелектранама и топланама, саобраћају и у једном делу станова који се греје на овај начин. Расположиви подаци представљају процену и не могу се сматрати релевантним. Валидни подаци биће прикупљени за потребе иницијалне националне комуникације, у оквиру обавеза које проистичу из чланства Републике Србије у Оквирној конвенцији УН о промени климе. Идентификовани проблеми су: непостојање националног инвентара гасова са ефектом стаклене баште, непостојање стратешких докумената који се односе на климатске промене (стратегије примене механизма чистог развоја и националне стратегије заштите климе), неусклађена законска регулатива која се односи на емисију и имисију са регулативом ЕУ.

Секторски циљеви су:

- усклађивање националних прописа из области климатских промена и оштећења озонског омотача са прописима ЕУ;
- прилагођавање постојећих институција потребама активног спровођења политике заштите климе и испуњавања обавеза из међународних уговора (UNFCCC, Кјото протокола и др.);
- прилагођавање привредних субјеката у секторима енергетике, индустрије, транспорта, пољопривреде и шумарства, комунално-стамбене делатности политици заштите климе и испуњавању међународних уговора;
- израда акционог плана адаптације привредних сектора на климатске промене;
- конципирање, разрада и примена адекватног одговора здравственог система на последице глобалних климатских промена.

Ратификацијом Кјото протокола септембра 2007., као земље не-чланице Анекса I Оквирне конвенције УН о климатским променама, односно земље не-чланице Анекс Б групе Кјото протокола, отварају се могућности Републике Србије да учествује у механизму чистог развоја. Препоруке за деловања у складу са Оквирном конвенцијом о климатским променама и Кјото протоколом проистичу и на основу потписаног Уговора о енергетској заједници Југоисточне Европе. Неопходно је урадити анализу националних потреба и развити институционалну структуру за примену Кјото протокола (за прорачун емисија и израду инвентара гасова са ефектом стаклене баште, учествовање у флексибилним механизмима Кјото протокола, спровођење политике и информисање јавности). Такође је неопходно утврдити приоритете у примени флексибилних механизама из протокола. Република Србија још увек није припремила инвентар гасова са ефектом стаклене баште, нити прву Националну комуникацију уз Оквирну конвенциоју УН о климатским променама, у чему знатно заостаје за окружењем. Србија такође мора да донесе стратегију примене механизма чистог развоја. У Националној стратегији заштите климе која се неће бавити само мерама сузбијања, већ и мерама адаптације на климатске промене, нужно је јасно одредити димензије и намену „топлог ваздуха". Осим тога, сви пројекти сузбијања емисије гасова са ефектом стаклене баште морају се третирати као вредни национални ресурси којима ће Република

Србија испуњавати своје будуће обавезе у погледу смањења емисија гасова стаклене баште. Иначе, тим ефектима се може трговати на светским берзама *carbon*-кредита када се за то стекну услови, после прикључења Републике Србије групи земаља наведених у Анексу I Конвенције, односно Анексу Б Кјото протокола. Тренутак прихватања чланства у Анекс I групе, предмет је стратешке процене и усклађивања са међународним факторима.

2.2. Отпад

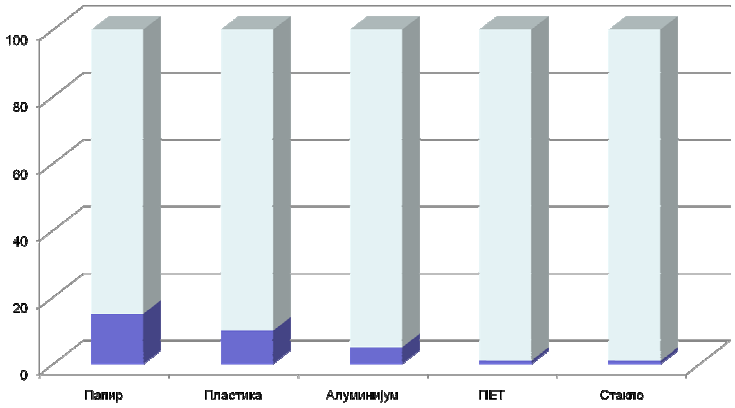
Неадекватно поступање са отпадом је један од најозбиљнијих проблема у животној средини. Организовано се сакупља око 60% комуналног отпада и то само у урбаним областима. Одлагање на депоније које нису у складу са стандардима и представљају сметлишта, једини је начин организованог поступања са отпадом. Велики је број и „дивљих" одлагалишта. Главни изазови управљања отпадом у Републици Србији још увек се односе на обезбеђивање добре покривености и капацитета за пружање основних услуга као што су сакупљање, транспорт и санитарно одлагање отпада. Очекује се почетак изградње неколико регионалних депонија у складу са Националном стратегијом управљања отпадом са програмом приближавања ЕУ.

Табела 5.1. Удели појединих врста отпада у укупној количини комуналног отпада

Фракција	Минимални удео (%)	Максимални удео (%)	Средња вредност (%)[48]
Папир	0	54.0	16.4
Стакло	0	20.0	5.2
Пластика	0	50.0	12.9
Гума	0	23.1	3.4
Fe метали	0	19.5	4.8
Al метали	0	12.8	2.5
Органски отпад	5	73.1	29.6
Грађевински отпад	0	50.4	11.6
Текстил	0	15.0	3.6
Остало	0	42.2	14.4

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Недостаје план управљања биодеградабилним отпадом и систем управљања отпадом од амбалаже, чија количина се стално повећава због раста удела неповратне амбалаже, посебно ПЕТ амбалаже и лименки. Не постоји организовано одвојено сакупљање, сортирање и рециклажа отпада. Постојећи степен рециклаже, односно искоришћења отпада, недовољан је.

Извор: УНДП, ИФЦ (Међународна финансијска корпорација, Светска Банка)

Слика 5.9. Рециклажа амбалаже у Републици Србији

Не постоје поуздани подаци о количини опасног отпада који ствара индустрија. На подручју Републике Србије не постоји депонија за одлагање опасног индустријског отпада. Опасан отпад се привремено складишти у неодговарајућим складиштима, од којих нека постоје и више деценија. Такође, недовољно је управљање посебним токовима отпада: искоришћеним уљима, неупотребљивим старим аутомобилима, батеријама и акумулаторима, отпадом од електричних и електронских производа, отпадним гумама итд.

Проблеми су следећи: непостојање адекватне инфраструктуре због чега долази до загађења земљишта, површинских и подземних вода отпадом, често заједничко одлагање комуналног и опасног отпада, недостатак података о саставу и токовима отпада, непостојање система дозвола за управљање отпадом, непостојање постројења за складиштење, третман и одлагање опасног отпада, неадекватно поступање са медицинским отпадом, отпадом који садржи PCB, отпадом из кланичне индустрије итд.

Секторски циљеви управљања отпадом су:

- усклађивање прописа из области управљања отпадом са ЕУ директивама;
- доношење регионалних и локалних планова управљања отпадом;
- успостављање организованог система рециклаже и подстицање искоришћења отпада;
- изградња инфраструктуре за управљање комуналним и опасним отпадом (регионалне депоније, постројења за рециклажу различитих врста отпада, постројења за компостирање и анаеробну дигестију, постројења за третман опасног отпада, постројења за искоришћење енергије из отпада и др.);
- санација постојећих сметлишта комуналног отпада и локација опасног отпада;
- образовање и развијање јавне свести за решавање проблема управљања отпадом.

Према Националној стратегији управљања отпадом са програмом приближавања ЕУ (2003.), предвиђена је изградња 29 регионалних (за више општина) депонија са рециклажним центрима и затварање постојећих депонија-сметлишта у свим општинама. Такође је предвиђена изградња других постројења за третман отпада, како би се успоставио интегрални систем

управљања отпадом у Републици Србији. Поновна употреба и рециклажа отпада, искоришћење отпада за добијање енергије, у складу су са принципима одрживог развоја. Предлог Закона о управљању отпадом, који се налази у процедури усвајања, треба да буде основа успостављања система управљања отпадом у складу са међународним стандардима. Неопходно је јачање институција и органа задужених за планирање, издавање дозвола, контролу и праћење. Неопходно је подстицати конкуренцију и укључење приватног сектора у област управљања отпадом. Неопходна је постепена примена принципа пуне надокнаде трошкова и то на основу количине произведеног отпада, а не величине непокретности. Увођење накнада за одлагање отпада на депоније ће обезбедити подстицаје за смањења количине отпада који се одлаже и покривање трошкова улагања у мрежу санитарних депонија по стандардима ЕУ. Национална стратегија управљања отпадом са програмом приближавања ЕУ јасно наводи да постоје потребе за развијењем јавне свести свих произвођача отпада. Потребно је створити осећај одговорности за поступање са отпадом на свим нивоима, осигурати препознавање проблема, обезбедити тачне и потпуне информације, промовисати принципе, подстицајне мере и партнерство јавног и приватног сектора у управљању отпадом. Иницијативе имају за циљ да подстакну становништво на одговорнији однос према отпаду и на поступање са отпадом на одржив начин, као што је смањење отпада на извору, поновно коришћење отпада, рециклажа или одлагање отпада на безбедан начин.

2.3. Хемикалије

Хемијска индустрија заузима веома значајну улогу у укупној индустријској производњи и спољнотрговинској размени Републике Србије (18%). Хемијска индустрија данас подмирује потребе земље за широким спектром производа почев од основних базних хемикалија као што су производи од нафте и гаса, индустријских хемикалија (неорганских и органских), преко интермедијерних производа, до финалних хемијских производа чији се број стално повећава (ђубрива, полимери, влакна, пестициди, лекови, детерџенти, козметика, боје, адхезиви, експлозиви итд.). Законски оквир који се односи на хемикалије у Републици Србији није у сагласности са прописима ЕУ и не обухвата све области које су предвиђене европским прописима. Идентификовани су следећи проблеми: непостојање базе података и систематског праћења хемикалија, односно ефеката које могу изазвати одређене хемикалије на људско здравље и животну средину; недовољна техничка опремљеност лабораторија за квалитативно и квантитативно испитивање хемикалија и непостојање система за праћење усклађености рада лабораторија са добром лабораторијском праксом; лоше стање постојеће инфраструктуре у хемијској индустрији и недовољно новца за улагање у чистије технологије; недовољна међусекторска повезаност државних органа надлежних за различите фазе у животном циклусу управљања хемикалијама; неусловно складиштење хемикалија.

Секторски циљеви су следећи:

- усклађивање националних прописа из области управљања хемикалијама са законодавством ЕУ и изградња административних и других капацитета за њихово спровођење;

- смањење ризика од хемикалија по здравље људи и животну средину, као и замена опасних хемикалија мање опасним, нарочито перзистентних, биоакумулативних и токсичних (PBT) хемикалија;
- успостављање и развој информационог система за управљање хемикалијама;
- спровођење активности на образовању и развијању јавне свести о ризицима од хемикалија по здравље људи и животну средину;
- увођење мера подршке за увођење добрих пракси у пољопривреди.

Да би се нови прописи у области управљања хемикалијама ефикасно спроводили потребно је ојачати административне и професионалне способности запослених. Потребно је урадити програм праћења хемикалија са мерама за смањење ризика, успоставити систем за ауторизацију (издавање дозвола за коришћење) одређених опасних хемикалија ради њихове замене мање опасним, као и израдити социо-економске студије које укључују процене коштања замене опасних хемикалија мање опасним. Да би се успоставио и развио информациони систем за управљање хемикалијама, потребно је формирати и ажурирати базе података хемикалија на тржишту, њихова својства, као и утицај на здравље људи и животну средину. Такође је потребно јачање капацитета невладиних организација укључујући и удружења за заштиту потрошача да би се грађани информисали о ризицима које хемикалије могу изазвати.

2.4. Удеси

Република Србија је оптерећена наслеђем лошег стања бројних хемијских постројења, њиховим процесима транформације, стихијском урбанизацијом, неадекватним спровођењем мера превенције и приправности, као и неадекватним одговором на удесе на свим нивоима, (од предузећа до Републике). Због свега тога Република Србија је суочена са повећаним безбедносним ризиком по здравље и живот људи и угрожавање животне средине.

Секторски циљеви обухватају:

- усклађеност националне са међународном правном регулативом из ове области;
- спровођења мера превенције, приправности и одговора на удес на свим нивоима од предузећа до Републике;
- изградњу система обавештавања и руковођења у случају хемијског удеса на територији Републике Србије као дела националног интегрисаног система заштите и спасавања у случају природних катастрофа, елементарних непогода и других већих несрећа;
- институционално, организационо и кадровско јачање органа, организација и институција у извршавању законских обавеза из ове области;
- припрема и спровођење одговарајућих послова како би се национални систем укључио у регионални и шири међународни систем реаговања у случају удеса са прекограничним ефектима.

Регулаторне мере односе се на ратификације међународних конвенција и доношење нових прописа усклађених са ЕУ регулативом. Институционалне мере обухватају успостављање јединственог система за управљање хемијским

удесима кроз међусекторски приступ, јачање постојећих институција које учествују у превенцији, приправности, одговору и санацији последица удеса. Економско-финансијске мере односе се на спровођење принципа „загађивач плаћа", обезбеђење буџетских средстава за опремање и оспособљавање надлежних институција за одговор на удес и санацију последица удеса.

2.5. Јонизујуће и нејонизујуће зрачење

Од укупног броја извора јонизујућих зрачења који се користе у Републици Републици Србији, око 80% се користи у медицини, око 15% у индустрији и око 5% отпада на остале делатности. Не постоји постројење за третман и складиштење радиоактивног отпада. Неадекватно складиштење радиоактивног отпада у Институту за нуклеарне науке „Винча" представља опасност по здравље људи и животну средину. Систематско праћење стања јонизујућег зрачења врши се према Одлуци о систематском испитивању садржаја радионуклида у животној средини, док праћење стања нејонизујућег зрачења није успостављено. Четири локације на територији Републике Србије (без Косова и Метохије) које су контаминиране осиромашеним ураном након NATO бомбардовања 1999. године, деконтимиране су 2007. године. У области заштите од нејонизујућег зрачења не постоји национална законска регулатива. Идентификовани су следећи проблеми: неусклађеност регулативе, неадекватна мрежа праћења радиоактивности и нејонизујућег зрачења, непостојање базе података о изворима јонизујућих и нејонизујућих зрачења, непрописно коришћење извора јонизујућег и нејонизујућег зрачења; напуштени извори јонизујућих зрачења у индустрији и извори ван регулаторне контроле, непостојање система ране најаве ванредног догађаја и Плана за деловање у ванредном догађају, непостојање инфраструктуре за прописано складиштење радиоактивног отпада.

Секторски циљеви су:

- хармонизација националних прописа из области заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења са законодавством ЕУ и прописима Међународне агенције за атомску енергију (IAEA);
- решење проблема складиштења радиоактивног отпада;
- изградња и модернизација система праћења радиоактивности и нејонизујућег зрачења, информационог система, базе података и система обавештавања и реаговања у услучају ванредних догађаја;
- кадровско, техничко и организационо јачање на свим нивоима у спровођењу мера заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења.

Потребно је усвојити закон о заштити од јонизујућег зрачења и о нуклеарној сигурности, као и закон о заштити од нејонизујућег зрачења и одговарајућа подзаконска акта. Потребно је успоставити регулаторно тело за јонизујуће и нејонизујуће зрачење и обезбедити стручни капацитет у институцијама надлежних органа и организација. У циљу ефикаснијег спровођења нових прописа у области заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења, потребно је ојачати административне и професионалне способности запослених. Потребно је обезбедити пуну информисаност становништва о стању по питању заштите од јонизујућег и нејонизујућег зрачења.

2.6. Бука

Бука постоји као проблем у насељеним местима у Републици Србији и представља ризик по здравље становништва. Основни узроци буке у животној средини су сви видови саобраћаја и разна индустријска постројења. Посебан проблем представља бука локалних извора (угоститељских и занатских радњи и сл.). Проблеми су: неусклађена регулатива са регулативом ЕУ, непостојање савремених прописа за мерење буке, непостојање редовног праћења стања буке осим у неким већим градовима, непостојање планова за решавање питања буке ни на једном нивоу, непоштовање прописа о звучној изолацији у грађевинарству.

Секторски циљеви су следећи:

- усклађивање националних прописа из области буке са законодавством ЕУ;
- успостављање стандарда за праћење буке у насељима и дуж главних саобраћајница – у фазама према прописима ЕУ и према финансијским могућностима;
- одређивање угрожених зона и мера за смањење буке у њима, као и зона тишине и мера за њихово очување;
- израда стратешких карата буке на основу којих се доносе акциони планови;
- успостављање ефикасног система надзора и информисања јавности.

Да би се ови циљеви остварили, потребно је ускладити прописе о буци са прописима ЕУ. Пре свега је потребно донети закон у буци у животној средини, затим нови правилник о мерењу буке у животној средини, као и друге правилнике који су неопходни за усклађивање са европским прописима и посебно је важно ускладити стандарде за буку са европским ISO стандардима. Такође, потребно је оспособљавање и давање овлашћења довољном броју акредитованих институција за мерење буке, као и успостављање Референтне лабораторије.

2.7. Природне катастрофе – поплаве, клизишта, пожари, земљотреси

Заштита од поплава представља најзначајнији аспект заштите од штетног дејства вода. Потенцијално плавна подручја у Републици Србији захватају површину од 1,6 милиона хектара и на њима се налази око 500 већих насеља и 515 индустријских објеката. Поплавама је угрожено и 680 km железничких пруга и око 4000 km путева. Постојећи систем за заштиту од вода састоји се од 3460 km одбрамбених насипа поред река, 820 km регулисаних водотока, 930 km канала и 39 акумулација и ретензија за задржавање поплавних таласа. У претходном периоду одржавање наведених објеката било минимално, због чега је функционалност система за заштиту од поплава битно умањена, а ризик од плављења повећан. Близу 80% површине угрожене поплавама чини пољопривредно земљиште. Око 56.000 km^2 територије Републике је захваћено ерозионим процесима различитог интензитета, при чему се просечно годишње продукује близу 40 милиона m^3 наноса, што говори о озбиљности ове појаве. Велике поплаве десиле су се фебруара 1999., априла 2000., 2002., 2005. и 2006. године. Поплава која се десила 2006. године била је највећа поплава икад забележена (нанета штета процењена на 35,7 милиона евра), са периодом

поновног јављања већим од 100 година. Процењено је да је 225.000 ha било поплављено, што је 5% од укупног обрадивог земљишта у Републици Србији. Поплава из априла 2005. године у централном Банату нанела је штете приватној својини, пољопривреди и јавној инфраструктури у укупном износу од око 12,6 милиона евра. Око 3 милиона евра је утрошено на радове за заштиту од поплава.

Ризик од појаве клизишта се односи на могуће последице по материјалне вредности које могу бити угрожене, односно могуће штете које настају активирањем клизишта. На основу досадашњих сазнања, око 25% територије Републике Србије је захваћено клизиштима и одронима. Априла 2006. године, услед великих поплава и вишегодишње неконтролисане сече шума, појавила су се клизишта на територији неколико општина у Републици Србији. Штета од клизишта у 2006. години процењена је на 25 милиона евра. Велики број штабова цивилне заштите учествовао је у акцијама спасавања на терену у сарадњи са органима локалне самоуправе.

Велики шумски пожари који су се десили 2007. године на Старој планини, у Делиблатској пешчари, Мачванском округу и на другим местима у Републици Србији, захватили су 17.500 ha шума. Деценије ће бити потребне да се обнови шумски фонд који је изгорео.

Република Србија спада у сеизмички активна подручја. Последњих година десила се серија мањих земљотреса, али озбиљнија оштећења нису забележена.

Идентификовани проблеми су: недовољно развијена организација цивилне заштите за помоћ при елементарним непогодама и катастрофама; непостојање система ране најаве; неразвијена свест потребе коришћења осигурања против штете која може настати од елементарних непогода и од пожара; непостојање система државног осигурања против ванредних догађаја.

Стратешки циљеви су:

- институционализовање система цивилне заштите;
- повећање степена заштите од поплава;
- подстицање осигурања против штета од елементарних непогода.

Опасности од поплава су директно повезане са сектором животне средине и свим друштвено-економским секторима. Због негативних последица плављења, штета лицима и имовини током и након поплаве је велика. Мере ублажавања треба да обухвате израду детаљног мапирања области склоних поплавама, као и мере подршке системима за рану најаву и упозоравање на опасност од поплава. Постојање таквих мапа било би од користи за потенцијалне инвеститоре који улажу у развој привреде. Осим тога, као приоритетна активност сматра се спровођење радова на уређењу сливова, као и регулационих радова на водотоцима, реконструкције насипа на Тиси и Тамишу итд. Потребно је реализовати програм процене ризика за територију Републике Србије који треба да обухвати израду карата ризика, проширење базе података клизишта и процену мера ублажавања ризика. У току је реализација катастра клизишта и нестабилних падина територије Републике Србије које ће бити саставни део Геолошког информационог система. Катастар клизишта и нестабилних падина територије Републике Србије ће омогућити да се:

- региструју сва клизишта (активна, повремено умирена и фосилна) и сличне појаве – одрони, бујице и сл;

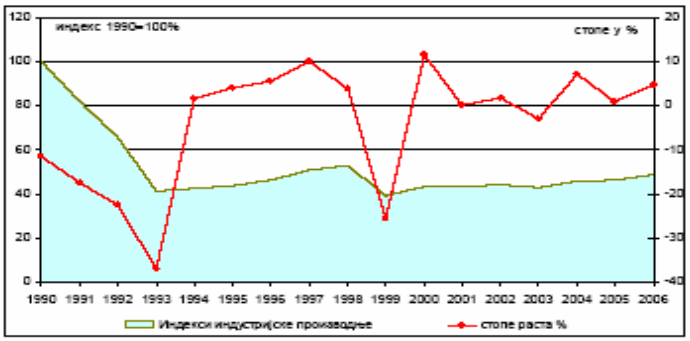
- процене услови и могућности њиховог активирања, површине и запремине маса које су, или би биле захваћене процесом;
- процене могуће штете које би проузроковало активирање процеса;
- утврде приоритети за детаљна истраживања, пројектовање и предузимање превентивних или санационих мера;
- предложе превентивне мере које би опасност од активирања свела на најмању меру;
- утврде неопходне мере сталног осматрања и контроле процеса, како би се могло правовремено реаговати у циљу заштите људи и материјалних добара.

Добра организација система цивилне заштите за помоћ при природним катастрофама наглашава значај уочавања, процене, планирања и решавања кризних догађаја на локалном нивоу. Како на пољу развоја структуре цивилне заштите у Републици Србији нема промена током последњих десет година, потребно је цивилну заштиту дефинисати као комплексну међуресорну делатност и оспособити јединице и установе за обављање послова и задатака у овом домену. Такође је потребно радити на развијању јавне свести о потребама осигурања имовине од елементарних непогода и пожара. На основу искустава земаља у окружењу, потребно је иницирати увођење државног осигурања од ванредних догађаја стварањем фонда за ванредне ситуације који би се формирао учешћем свих осигуравајућих компанија, као и симболичним годишњим учешћем свих домаћинстава у Републици Србији.

3. Утицај економских сектора на животну средину

3.1. Индустрија

У дужем временском периоду главни носилац привредног развоја Републике Србије била је индустријска производња, претежно базирана на гломазним производним системима, финансирана скупим иностраним кредитима, заштићена високим царинским и другим баријерама, вођена самоуправно-етатистички, оријентисана на домаће, а много мање на инострано тржиште, са великим вишковима запослених. Индустрија је неспремно дочекала технолошке и структурне промене у светској привреди, да би током 90-тих година, заједно са осталим деловима привреде, запала у тешку кризу праћену великим падом производње и запослености. Индустрија и даље, у односу на остале производне делатности, највише доприноси стварању БДП-а. За њен будући развој значајна су два документа. Крајем 2006. године усвојена је Национална стратегија привредног развоја Републике Србије 2006–2012. Претходно, 2005. године, усвојена је Стратегија подстицања и развоја страних улагања. Евидентан је, међутим, недостатак секторских стратегија за развој одређених грана индустрије.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 5.10. Ниво индустријске производње у односу на 1990. год.

Иако су последњих година предузимане значајне мере у области заштите животне средине, стање у индустрији је незадовољавајуће. Индустријска производња доприноси загађењу животне средине из више разлога, од којих се издвајају следећи: присуство застарелих технолошких процеса, мало коришћење секундарних сировина, ниска енергетска ефикасност, велика количина затеченог и незбринутог отпада, а нарочито опасног отпада, слаба технолошка дисциплина, недостатак стимулативних мера које би резултовале мањим загађењем, велика количина отпада по јединици производа, неодговарајуће поступање са индустријским отпадом. Недостатак постројења и опреме за смањење загађења је општи проблем (посебно постројења за третман отпадних вода, отпадних гасова као и опасног отпада). С тим у вези, скоро 90% индустријских отпадних вода се испушта без претходног третмана. Већина индустрија нема обезбеђено складиште за привремено чување опасног отпада.

Секторски циљеви одрживог индустријског развоја са становишта заштите животне средине су:

- усклађивање националних прописа у области заштите ваздуха, вода, земљишта, поступања са отпадом, хемикалијама, те хармонизација са прописима ЕУ;
- изградња и/или реконструкција инфраструктуре у индустрији намењене за заштиту животне средине (постројења за пречишћавање отпадних гасова и отпадних вода, третман отпада);
- реконструкција или иновирање постојећих технолошких процеса, успостављање система издавања интегрисаних дозвола за индустријска постројења и активности у складу са Законом о интегрисаном спречавању и контроли загађења животне средине, увођење BAT-а и BEP-а;
- санација стања загађених индустријских локација;
- увођење чистије производње и повећање енергетске и сировинске ефикасности уз смањено стварање отпада;
- примена управљања животном средином у предузећима ISO 14000, система EMAS
- успостављање интегралног катастра загађивача, успостављање мониторинга и самомониторинга.

Да би се наведени циљеви испунили, неопходно је ревидирати постојеће законодавство у овој области. Од велике важности је блиска сарадња министарства надлежног за послове индустрије са министарством надлежним за заштиту животне средине. Такође, значајно је и јачање Агенције за заштиту

животне средине. Потребно је успостављање интегралног катастра загађивача и одређивање стандарда за базе података о животној средини према EEA и EIONET директивама. Рад на изради интегралног катастра загађивача је тек на почетку. Потребно је ојачати Центар за чистију производњу као чвориште свих активности везаних за увођење система чистије производње у индустрију као и за едукацију свих заинтересованих, те развити критеријуме праћења кроз акредитоване националне лабораторије. У том смислу, потребно је успоставити и стандарде за индустријске производе и стандарде рада у оквиру посебних индустријских грана, као и акредитовати националне лабораторије за контролу поштовања поменутих стандарда.

Нерешен проблем наслеђивања одговорности за штету причињену животној средини у прошлости представља значајан ризик за озбиљне инвеститоре, што може резултовати њиховом незаинтересованошћу за процес приватизације, или веома ниском ценом приватизованих предузећа. Неопходно је увођење обавезне свеобухватне анализе стања животне средине од стране независних стручњака у току процеса приватизације и укључење тих налаза у проспект предузећа које се приватизује - *environmental due diligence*.

Неопходно је, такође, наставити са доградњом постојећег система економских инструмената уношењем флексибилности и стимулативности, уз максимално поштовање принципа да загађивач плаћа.

3.2. Рударство

У Републици Србији тренутно ради око 200 рудника. Последњих деценија дошло је до значајног пада рударске производње. Разлози за то су вишеструки: недовољна улагања у развој нових технологија за експлоатацију, припрему и прераду минералних сировина на основу којих би могле да буду валоризоване и сировине нижег квалитета; значајно смањење обима геолошких истраживања и припреме нових резерви услед интензивне експлоатације минералних сировина, што за последицу има пад квантитета и квалитета минералне сировине на којој се базира производња.

Најзначајнији проблеми рударства су: застарела и непотпуна законска решења из области рударства и геолошких истраживања; наслеђени проблеми из претходног периода везани за начин организовања, правни статус рударских предузећа као и нетржишни начин њиховог пословања; застарелост технологије и дотрајалост постројења у рудницима; неправилно одлагање јаловине, недовољан и неадекватан мониторинг, као и деградација земљишта у близини рудника.

Анализирајући постојеће стање рударства у Републици Србији, одрживи развој у овој области огледаће се кроз следеће **секторске циљеве**:

- усклађивање прописа из области рударства са законодавством ЕУ;
- успешан завршетак транзиције у рударском сектору са већим учешћем приватног сектора и повећање економичности пословања рударских предузећа;
- рационално управљање над необновљивим природним ресурсима и сузбијање нелегалне експлоатације;
- примена технолошких решења за смањење, интегрисано спречавање и контролу штетног утицаја експлоатације минералних

сировина на животну средину;
- одрживо снабдевање тржишта минералним сировинама;
- развој привреде и повећање запослености, уз укључивање свих заинтересованих страна у доношење одлука, у току читавог животног циклуса рудника, а и касније.

Стратегијом развоја минерално-сировинског комплекса Републике Србије, која је у изради, ближе ће се дефинисати инструменти, мере и активности потребне ради остваривања дугорочних циљева одрживог развоја у области рударства и привлачења приватног сектора, примене светских стандарда у управљању и надзору над животном средином, као и јачању сарадње рударских компанија са локалним заједницама.

3.3. Енергетика

Енергетски ресурси у Републици Србији су релативно сиромашни, неповољне су структуре, јер у њима доминира лигнит и географски су неравномерно распоређени. Уколико се не предузму озбиљне мере са циљем обезбеђења одрживог развоја енергетског сектора (пре свега адекватности инфраструктуре, повећања рационалне, економски ефективније, употребе енергената, уз смањење енергетског интензитета и оптималног коришћења домаћих обновљивих извора енергије), а имајући у виду ограничену могућност увоза појединих видова енергије и енергената, сигурност снабдевања потрошача може бити угрожена до те мере да постане ограничавајући фактор економском расту.

Имајући у виду потребу за изградњом нове и ревитализацијом и модернизацијом постојеће инфраструктуре, као и чињеницу да производња и потрошња енергије проузрокује главни притисак на животну средину у Републици Србији, у овом сектору се очекују и највеће инвестиције, што може подстицајно деловати на привредни развој. Развој енергетске инфраструктуре, укључујући заштиту животне средине у енергетици, представља једно од значајних поља примене економије базиране на знању, доводи до повећања запослености и ствара широк спектар позитивних екстерних ефеката. Ово је истовремно и услов за интеграцију домаћег енергетског сектора у регионално и европско тржиште енергије. Република Србија је привржена потписаном Уговору о оснивању Енергетске заједнице, који представља једно од средстава остварења циљева одрживог развоја овог сектора.

Проблеми животне средине у енергетици су следећи: ограничен квантитет и лош квалитет домаћих енергетских сировина, висока зависност од увоза фосилних горива, од око 32%, старост и недовољна опремљеност уређајима за заштиту животне средине техничких система за производњу енергије, вишегодишње неадекватно одржавање инфраструктуре, застарелост и неадекватно одржавање система за заштиту животне средине у енергетици, неадекватна и неодржива ценовна политика, посебно у електропривреди, ниска ефикасност у производњи и потрошњи енергије, некомплетност правног оквира за подстицање обновљивих извора, недовољна припремљеност институција за либерализацију сектора и увођење конкуренције

Циљеви одрживог развоја сектора енергетике обухватају:
- значајно побољшање енергетске ефикасности у циљу смањења потрошње енергије, самим тим смањења увозне зависности и

смањења негативног утицаја сектора енергетике на животну средину, повећања конкурентности индустрије и повећања стандарда грађана (Република Србија заостаје у овом домену за окружењем, а поготово за ЕУ);
- сигурност и стабилност снабдевања, остваривање економски исплативе производње довољних количина енергије усклађене са ЕУ стандардима, на начин и у количинама које ће пратити динамичан економски раст;
- подстицање коришћења обновљивих извора енергије;
- усклађивање националних прописа из области природних ресурса, управљања отпадом, управљање квалитетом ваздуха са прописима ЕУ;
- усвајање и примену међународних уговора који се односе на загађење ваздуха, климатске промене и оштећење озонског омотача;
- подстицање рационалног коришћења природних ресурса, смањење емисије загађујућих материја у ваздух, смањење настајања и веће искоришћење отпада;
- смањење ризика од загађења ваздуха и оштећења озонског омотача;
- решавање проблема поступања са отпадом у енергетици;
- образовање и развијање јавне свести и унапређење приступа јавности информацијама о животној средини у енергетици.

Процењује се да потенцијал за смањење потрошње енергије у домаћинствима износи више од 50%. У индустрији енергетска ефикасност је троструко нижа од просека држава чланица OECD-a, отуда би индустрија у Републици Србији, при претпоставци да се цена електричне енергије формира на нивоу од 7 евро центи за 1 kWh, могла да оствари годишњи уштеду у вредности од преко 70 милиона евра са повећањем енергетске ефикасности од 10%. Сматра се, такође, да се при тој цени, инвестирањем у повећање енергетске ефикасности у индустријском сектору може обезбедити повраћај инвестиције у року од четири године.

Конкурентност српске привреде се не сме заснивати на ниским ценама енергије, већ на енергетској ефикасности. Све док електрична енергија буде потцењена, мере за унапређење енергетске ефикасности у Републици Србији ће бити без правих ефеката. У циљу стимулисања привредних субјеката да примењују мере енергетске ефикасност и уведу систем газдовања енергијом, у наредном периоду потребно је увести одговарајуће регулаторне и подстицајне мере. Подстицајне мере могу се огледати у смањењу разних такси за загађење животне средине и других такси, обезбеђивање повољних кредита и субвенције за примену ових мера итд. Веома значајну улогу у овом процесу може имати Фонд за енергетску ефикасност, чије се оснивање очекује кроз измене и допуне Закона о енергетици, али и други развојни фондови Републике Србије, Национални инвестициони план, донације итд. Још један значајан инструмент за повећање енергетске ефикасности, како у индустрији тако и у јавном сектору, је и механизам финансирања енергетских уштеда од треће стране а пре свега кроз рад ЕСКО компанија (Energy Service Companies), чија се улагања отплаћују кроз уштеде енергије. Са правне стране, не постоје препреке за примену овог инструмента, али је потребно даље радити на унапређењу институционално-правних услова за његову примену, односно за рад ЕСКО компанија. Поред наведених мера, у наредном периоду потребно је обезбедити реализацију одређеног броја демонстрационих пројеката и даљи рад Агенције за енергетску

ефикасност на подизању нивоа свести и едукацији потрошача енергије, али и омогућити јачање и даљу изградњу капацитета институција које предлажу и спроводе енергетску политику у делу енергетске ефикасности као што су Министарство рударства и енергетике, Агенција за енергетску ефикасност, Регионални центри за енергетску ефикасност итд.

Социјални проблеми се више не могу решавати ниским ценама енергената, већ диференцираном и селективном социјалном политиком, тако да енергија буде широко доступна, али по пуној, економској цени. Циљ је да друштву и привреди енергија буде што приступачнија, уз што већи степен интернализације екстерних ефеката њене производње, преноса и употребе.

Израда програма и даља афирмација коришћења обновљивих извора енергије ради смањења потрошње фосилних горива, смањења увозне зависности и остваривања производње електричне и топлотне енергије са значајно нижим негативним утицајем на животну средину и даље представља изазов.

Стратешки циљеви у енергетици детаљно су наведени у Стратегији развоја енергетике Републике Србије до 2015. године коју је Народна Скупштина усвојила 2005. године, као и у Програму остваривања Стратегије развоја енергетског сектора који је Влада усвојила 2007. године. Упркос томе, као и поред учињених великих напора на побољшању стања у јавним предузећима, пре свега у ЕПС-у, енергетика у Републици Србији остаје кључно поље за инвестирање у унапређење животне средине, те главни правац кретања ка одрживом развоју.

3.4. Пољопривреда

Пољопривреда, заједно са прехрамбеном и осталим повезаним индустријама обезбеђује око 20% БДП-а Републике Србије. Пољопривредни производи учествују у укупном извозу са 20-25%. Најзаступљенији извозни производи су е шећер, јагодичасто воће и житарице (кукуруз и жито). Постоји значајан потенцијал да се извоз многих производа повећа.

Тешка економска криза у последњој декади 20. века условила је смањење притиска на природне ресурсе услед смањења интензитета хемизације пољопривредне производње, али је истовремено допринела и исцрпљивању природних ресурса, првенствено пољопривредног земљишта због одсуства праксе надокнађивања хранљивих материја изнесених приносом пољопривредног биља. Почетак транзиције, међутим, донео је тенденцију поновне интензификације пољопривреде. Будући да се развој пољопривреде одвија у још увек недовољно регулисаном амбијенту по питању очувања животне средине, стихијска интензификација пољопривреде може лако изазвати озбиљан проблем. Са друге стране, депопулациони процес у удаљеним руралним областима постаје све драстичнији. Старење села доводи до замирања сточарства, што доводи до деградације травњака, посебно високопланинских пашњака, због одсуства испаше, као и ливада због одсуства неге и кошења. Истовремено, ближе насељима, примећују се последице превеликог оптерећења испашом, које уз интензивирану сечу шуме има за последицу појаву ерозије на нагибима. У појединим руралним областима изражена је и еутрофикација вода, у другима пак деградација земљишта услед интензивног гажења, или смањење биодиверзитета услед интензивног

култивисања земљишта и интензификације пољопривреде. Овако неповољно стање је последица лошег регионалног планирања, те непримењивања добре пољопривредне праксе.

По подацима за 2004. годину, Република Србија располаже са око 51.120 km^2 пољопривредног земљишта, што покрива око 66% територије. Од тога се под сталним културама налази 35.360 km^2, или око 46% територије без Косова и Метохије. Према овом показатељу Република Србија је блиска Аустрији са 41,2%, Белгији 46,1% и Немачкој са 48,7%. Породична газдинства карактерише неповољна поседовна структура и велика уситњеност поседа, што условљава екстензивни начин производње.

Табела 5.2. Поседовна структура земљорадничких газдинстава

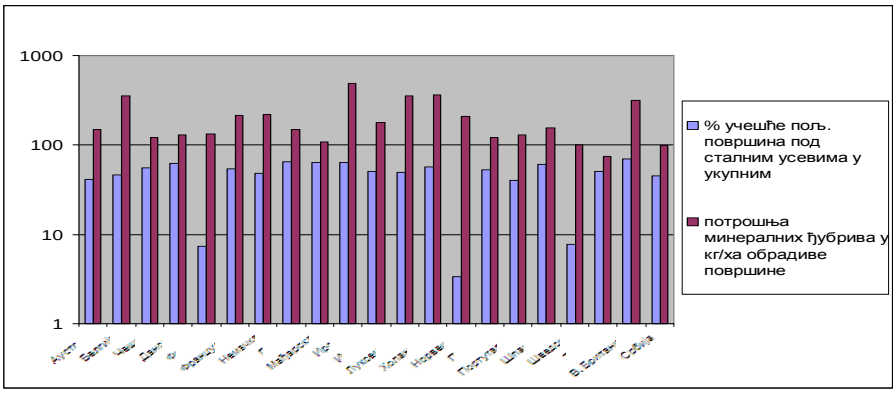
	Газдинства (000)	Површина (000 ha)
до 2 ha	360	347
2 - 5 ha	244	854
5 - 10 ha	131	958
10 - 20 ha	37	503
преко 20 ha	6	206
Укупно	779	2869

Извор: Министарство пољопривреде, водопривреде и шумарства, 2008.

Заступљеност сточарства се територијално разликује. У равничарским областима налази се највећи број великих свињарских, живинарских и говедарских фарми. Фарме у остатку земље су мање, али бројне, пошто се сточарством баве готово сва пољопривредна газдинства. Комбиновано фармерство са полуинтензивним производним системима доминира на већини газдинстава. По броју грла најзаступљенија је живина (17,7 милиона), затим свиње (3,6 милиона), овце (1,5 милиона), говеда (1,1 милиона), козе (169 хиљада) и коњи (24 хиљаде).

Озбиљну препреку за даљи развој пољопривреде представља величина фарми. Просечна величина поседа у Републици Србији је нешто већа од 2,5 ha. У Централној Србији просечна величина газдинства је 2,1 ha, а са закупом 2,11 ha, док у Војводини просек износи 3,38 ha, тј. 3,59 ha са закупом. У земљама ЕУ овај просек износи 18,7 ha. Од укупног становништва Републике Србије, 10,87% представља пољопривредно становништво (11,01% у централној Србији и 10,58% у Војводини). Осим наведеног проблема, изразито неповољна је старосна структура пољопривредног становништва (око 45% чланова пољопривредних газдинстава је старије од 50 година), а стање додатно отежавају и неадекватна механизација, као и слаб приступ тржиштима. Конвенционална пољоприведна производња у Републици Србији недовољно укључује елементе бриге о заштити животне средине и добробити гајених животиња.

У Републици Србији, генерално, влада заблуда да је домаћа пољопривреда сигурна и јака, производи здрави, а животна средина чиста и очувана. Иако је фитосанитарна и ветеринарска служба знатно оснажена последњих година, пољопривреда и даље представља потенцијалну опасност за животну средину.

Извор: ФАОСТАТ и РЗСС

Слика 5.11. Индикатори интензивности пољопривредне производње у Европи 2005. године

Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде је у склопу програма међународне помоћи започело са радом на увођењу интегралне производње и увођењу добре пољопривредне праксе ради смањења загађења са сточарских фарми, из ратарске производње, као и из кланичне индустрије. Ове активности су усклађене са Стратегијом развоја пољопривреде Србије и Националним програмом заштите животне средине. Губљење традиционалних пољопривредних система у Републици Србији је јако изражено у последњих 15 година, чиме се стварају услови за интензификацију губљења биодиверзитета.

Може се закључити да се, упркос евидентним природним погодностима, главни проблеми пољопривреде Републике Србије везују за изразито неповољну поседовну и старосну стуктуру на индивидуалним газдинствима, те неадекватан трансфер знања из области биотехнологије, маркетинга, економије и екологије. Велики део постројења за прераду у прехрамбеној индустрији је застарео и захтева значајна улагања да би се приближио извозним стандардима и успео да добије акредитацију за ISO 9001 и HACCP, што је један од захтева при извозу на платежно јача тржишта.

Када је реч о пољопривреди, општи циљ одрживог развоја је стварање економски исплативе и еколошки прихватљиве пољопривредне производње - окоснице руралног развоја и основа егзистенције сеоског становништва у областима, у којима постоје природни предуслови да се постигне одговарајући ниво конкурентности за продор на европско и друга тржишта.

Секторски циљеви у области пољопривреде су:

- усклађивање националних прописа и акција из области пољопривреде са законодавством и праксом у ЕУ;
- подстицање инвестиција у смањење загађења из пољопривреде, очување агродиверзитета и традиционалних (комбинованих) фармских система ради очувања предеоног и специјског биодиверзитета у осетљивим агроеколошким условима, развој система заштите добробити животиња, смањење ерозије, те очување и унапређење животне средине у целини;
- повећање површина под органском и другим еколошки прихватљивим системима пољопривредне производње;

- подизање и развијање јавне свести пољопривредних произвођача о проблемима животне средине, уз уважавање принципа заштите биодиверзитета и добробити животиња;
- увођење кодекса добре пољопривредне праксе.

Испуњење ових циљева кроз одговарајући акциони програм отвара поље динамичног привредног развитка базираног на знању. Једно од најадекватнијих поља развоја и примене високих технологија у Републици Србији јесте пољопривреда, тј. решавање њених еколошких проблема. Формирањем Националне лабораторије за безбедност хране створила би се адекватна установа која не само што би доприносила решавању еколошких проблема домаће пољопривреде, него би унапредила квалитет домаћих производа, па тиме и здравље становништва, подстакла извоз пољопривредних производа, те побољшала контролу квалитета увезене хране доприносећи успостављању амбијента равноправности у конкурисању домаћим производима. Такође, ова установа би допринела интензификацији развоја пољопривреде и увођење врхунских технологија у пољопривреду и прехрамбену индустрију. Стварање позитивних социјалних ефеката кроз примену концепције интегралног руралног развоја створиће многоструко позитивне екстерне ефекте у политичком, демографском, културном, чак и безбедносном смислу.

3.5. Шумарство, ловство и рибарство

Проблеми газдовања тј. економског искоришћавања обновљивих природних ресурса дати су кроз анализу шумарства, ловства и рибарства. Специфичности шумарства као делатности условљење како природно одређеним квантитетом и квалитетом ресурса, тако и друштвено-историјским околностима, створиле су низ проблема са којима се данас сусреће ова делатност и са њом повезана дрвопрерађивачка индустија. Одрживо газдовање шумама и развој шумарства као привредне гране могуће је остварити једино ако постоји континуитет праћења и тачног утврђивања стања шумског фонда, стручно планирање на дуг и кратак рок, те ефикасна реализација планова.

Учешће сектора дрвне индустрије у стварању БДП-а, запошљавању и спољној трговини Републике Србије данас је знатно мање од потенцијалног. Процес приватизације великих друштвених предузећа за прераду дрвета није до краја завршен. Коришћење капацитета је на ниском нивоу, као и организованост сектора у целини, тако да је заштита интереса и успостављање односа са локалним заједницама препуштено појединачним предузећима. Свеукупно гледано, сектор се одликује ниском економском ефикасношћу. Извоз производа дрвне индустрије у 2005. години се карактерише повећањем учешћа финалних производа и смањењем учешћа производа примарне прераде дрвета. Конкретно, извоз финалних производа повећан је за 7 милиона долара у односу на 2004. годину и био је већи од рекордне 1989. године за 4 милиона долара. Значајно је да једино извоз намештаја бележи повећање (8,5 милиона долара), док су остали финални производи постигли слабије извозне резултате него 2004. године. Извоз производа примарне прераде дрвета био је мањи за 9 милиона долара него 2004. године. Позитивно је да се повећава извоз производа на вишем степену финализације, а смањује извоз сировина.

Укупна површина ловишта у Републици Србији износи око 7 милиона хектара. Према подацима Ловачког савеза, у Републици Србији је средином 2007. регистровано око 96.000 ловаца и 447.343 комада ловачког наоружања. Корисници ловишта сваке године процењивањем прате стање бројности популација дивљих животиња у ловиштима.

Основни проблеми у шумарству и ловству укључују: низак ниво техничко--технолошког и институционалног развоја, непостојање докумената стратешког планирања у шумарству, недовољно развијен мониторинг шума, неадекватно управљање одређеним врстама дивљачи.

По разноврсности природних и антропогено формираних екосистема на риболовним водама и по богатству риболовно значајних врста, Република Србија не заостаје за земљама у окружењу. Насупрот повољним природним потенцијалима, учешће регистрованих риболоваца у укупном становништву и продуктивност у објектима за производњу рибе су најниже у Европи, а поузданих података о улову рибе из отворених вода, броју и структури објеката за производњу риба и о продуктивности у њима нема. Озбиљне проблеме ствара пракса криволова, као и употреба забрањених риболовних средстава и алата. Поред неповољних општих друштвених услова који су утицали на садашње стање, евидентно је да положај целокупног рибарства није био системски решаван током протеклих неколико деценија. Препуштање риболова спортско--риболовним организацијама оставило је неискоришћен велики природни потенцијал, као и потенцијал развоја мноштва пратећих услуга. И поред тога, риболовно оптерећење приближава се постојећој природној продукцији, или је угрожава само у близини великих градских центара који су највеће тржнице за пласман. Изразита угроженост јесетарског фонда испод бране ХЕ „Ђердап II“ и стратешки важне производње морунског кавијара проузрокована је скраћењем ловостаја и смањењем величине моруне дозвољене за излов.

Иако је реч о потенцијално високопрофитној делатности, на већини рибњака одвија се мала и недовољно продуктивна производња због застареле технологије и амортизованих производних објеката. Ширење и интензивирање производње пастрмских врста ограничено је количином и квалитетом водних ресурса. Отуда се као услов одрживог развоја аквакултуре намеће потреба обавезног процењивања утицаја на животну средину и на, сада већ знатно оптерећене водне ресурсе, поготово код вештачких акумулација, када се користе за кавезне системе гајења. Такође, потребно је решити питање обезбеђења адекватних количина и врста рибље млађи, те стимулисати произвођаче хранива и компоненти да пронађу стратешке партнере ради унапређења технологије производње рибље хране.

У рибарству листа проблема обухвата: још увек низак капацитет сектора рибарства у оквиру надлежног административног органа (кадровски и материјално-технички), што ограничава административно управљање рибарством као делатношћу; низак стручни капацитет корисника рибарских подручја; неусклађеност прописа у области рибарства и прописа о заштити природе; недисциплину професионалних и рекреативних риболоваца; институционалну неодређеност привредних рибара и отежане услове стварања дохотка; технолошку недисциплину корисника водних ресурса, пре свега из индустрије и пољопривреде, лошу организацију рада и превелики број запослених на рибњацима, недостатак обртних средстава и скупе кредитне

аранжмане, слабу заштиту домаће производње од успешније конкуренције из непосредног окружења и неодговарајућу судску праксу у погледу процесуирања прекршаја и злоупотреба.

Циљеви Стратегије везани за шумарство, ловство и рибарство односе се на:

- реорганизацију јавног сектора шумарства и подршку приватном сектору;
- одрживо газдовање шумама и унапређење шумарства уз истовремено одрживо управљање популацијама дивљачи;
- унапређење риболова кроз побољшано газдовање рибљим ресурсима ради развоја и промовисања риболовног туризма;
- повећање економских ефеката који се могу остварити рационалним коришћењем шумских, ловних и риболовних ресурса.

У складу са Стратегијом развоја шумарства, подршка сектору приватног шумарства одвијаће се кроз: подстицање укрупњавања шумских поседа у приватном власништву и онемогућавање даље фрагментације шумских поседа; обезбеђивање финансијских средстава за подстицај власницима приватних шума за заштиту и унапређење шума; стручно и финансијско подстицање оснивања и развоја удружења приватних власника шума; подршку оснивању и развоју малих и средњих предузећа у шумарству; кроз израду катастра шума и интегрисаног информационог система (укључујући критеријуме и индикаторе одрживог газдовања шумама). Одрживо газдовање шумама и унапређење шумарства уз истовремено одрживо управљање популацијама дивљачи односи се на: стварање оптималних услова у шумама за унапређивање стања популација аутохтоне дивљачи; израду стратегије развоја ловства у Републици Србији и обезбеђење регулаторних, институционалних и економских оквира за њено спровођење.

Први корак у унапређењу сектора рибарства очекује се доношењем закона о заштити и одрживом коришћењу рибљег фонда. Потребно је заштитити природна плодишта, ревитализовати постојеће плавне зоне и екосистемским приступом обезбедити максимално могућу природну репродукцију рибљег фонда. Веома је важно обезбедити повећање управљачког, како административног, тако и корисничког капацитета образовањем стручњака за послове управљања риболовним активностима и послове производње и прераде рибе. Ради развоја рекреативног риболова неопходно је кроз јединствену државну дозволу и флексибилни регулациони систем координације корисника обезбедити равномерни развој рекреативног риболова као предуслова развоја риболовног туризма на целој територији Републике Србије. Неопходно је економским механизмима (нпр. увођењем индивуалних трансферабилних квота) за угрожене врсте риба (нпр. јесетровке) и у зонама високог риболовног притиска, те погодностима пласмана и унапређењем технологије прераде улова у зонама неразвијеног тржишта обезбедити одрживост могућег обима привредног риболова који је ограничен конзервационим захтевима и природном продукцијом. Држава треба да допринесе решењу институционалног положаја привредних рибара и да им омогући социјалну заштиту. Неопходно је да се кроз иницијалну државну регулацију и деловање тржишних механизама повећа продуктивност аквакултуре како би постала конкурентна производњи рибе у окружењу.

Постизање жељених секторских циљева имало би позитивне социјалне ефекте, јер поменуте делатности данас ни изблиза не запошљавају онолико радне снаге колико би било оптимално на основама одрживог коришћења ресурса. Подстицај руралном и регионалном развоју на основу добро осмишљених инвестиционих програма у овим делатностима врло брзо би дао позитивне економске, социјалне и друге ефекте. Посебно треба нагласити потенцијале шумарства у примени флексибилних механизама из Кјото протокола.

3.6. Саобраћај

Упркос неспорним предностима положаја Републике Србије, саобраћај, као делатност, се карактерише више слабостима и проблемима, него позитивним економским ефектима и упоредним предностима у односу на суседе.

Извор: Агенција за заштиту животне средине, 2007.

Слика 5.12. Развој саобраћаја

Постоји више различитих података који се односе на дужину путне мреже у Републици Србији: један из Референтног система путева Републике Србије и званичне статистике – 38.300 km, три из података Јавног предузећа путеви Србије (Дирекције за путеве) 40.700 – 42.900 km, и један у документима Светске банке – 49.800 km. До тога је дошло углавном због непрецизности прописа који дефинишу мрежу, недоследне категоризације путева и пропуста при легализацији изградње путева, што би требало да се исправи прецизирањем прописа, новом категоризацијом путне мреже која проистиче из Закона о јавним путевима и новим катастарским регистром путева који такође треба да се што скорије ажурира.

Мрежа железничких пруга Републике Србије је стара више од једног века (прва железничка пруга у Републици Србији предата је у саобраћај 1884. године), а више од 55% свих пруга изграђено је у 19. веку. Укупна дужина железничке мреже у Републици Србији је 3.809 km, а 1.768 km представља главне пруге. Електрифицирано је 1.247 km (32,7%), а 7% пруга или 276 km има два колосека. Око 25% главних пруга железничке мреже у Републици Србији налази се на Основној мрежи Коридора 10 и његовим огранцима 10b и 10c.

Основни елементи система унутрашњег водног саобраћаја на територији Републике Србије су реке Дунав, Сава и Тиса, као и мрежа пловних канала у оквиру хидросистема Дунав-Тиса-Дунав, са укупном дужином пловних путева од око 1.677 km. Услови пловидбе су различити, тако да бродови носивости до 1.500 t могу да плове на укупној дужини пловних путева од 993 km, а бродови носивости до 650 t на деоницама дужине 1.360 km.

У Републици Србији су регистрована четири цивилна аеродрома: Београд, Ниш, Вршац и Бор, али због техничко-технолошких услова и опреме само су београдски и нишки отворени за међународне летове. У 2004. години број путника на Аеродрому „Београд" био је 2,05 милиона (његов капацитет је 5,6 милиона путника годишње) и опслужено је око 16.000 авиона. Исте године Аеродром Ниш је имао промет од 18.350 путника и опслужио је 175 авиона.

Стање транспортне инфраструктуре је погоршано током последњих десет година услед неодржавања. Главни проблеми су: транспортна инфраструктура на европским коридорима није хармонизована ни изграђена до краја и није опремљена савременим техничко-технолошким системима; недостатак обилазница око градова у Републици Србији, а нарочито око Београда; недостатак финансијских средстава за развој инфраструктуре; централизовано управљање транспортном инфраструктуром; недовољно развијен систем јавног превоза путника и ствари; непостојање стратегије развоја транспортног сектора; неодговарајући законски оквир у друмском транспорту; неадекватно одржавање и контрола техничке исправности возила која учествују у саобраћају, као и лош квалитет моторног горива; прекомерно загађење ваздуха од саобраћаја.

Постојећа пракса система безбедности саобраћаја није омогућила одговарајуће прикупљање, обраду и доступност података на основу којих би се могли проценити друштвено-економски трошкови последица саобраћајних незгода. Уместо тога они се процењују на основу модела развијених у другим земљама. Истраживања су показала да Република Србија годишње губи око 1,71 % бруто домаћег производа (БДП) због последица саобраћајних незгода. Према Извештају о капацитетима за управљање безбедношћу саобраћаја у Републици Србији, и примењеној методологији у материјалу Светске Банке ови трошкови се процењују чак и до 2,3 % БДП.

Приоритети се огледају у изради јединственог информационог система транспорта, институционалном јачању управљања транспортним системима сходно препорукама ЕУ, обезбеђивању стабилних извора средстава за реконструкцију, одржавање и изградњу транспортне инфраструктуре, те модернизацији техничке основе у циљу повећања безбедности свих видова транспорта.

Секторски циљеви одрживог развоја у сектору саобраћаја су:

- смањити удео саобраћаја у загађењу ваздуха и емисији буке побољшањем квалитета моторног горива и возила, смањењем употребе фосилних горива;
- Република Србија у транс-европској мрежи са већом безбедношћу у саобраћају;
- подигнут квалитет саобраћајних услуга и услуга саобраћајне инфраструктуре;
- повећано учешће интермодалног транспорта у укупном превозу робе и путника интензивнијим коришћењем речног и железничког саобраћаја за 25% у односу на 2005. године;
- јединствени системи превоза путника прилагођени кориснику, на регионалном нивоу у Републици Србији;
- јачање спољне димензије тржишта – транзитног саобраћаја, извоза и увоза роба и услуга.

- даље операционализовати и разрадити претходно поменуте циљеве кроз стратегију развоја собраћаја Србије.

За даљи развој сектора саобраћаја у Републици Србији од посебног је значаја темељно реструктурирање јавних предузећа; на првом месту железнице и авио--саобраћаја. Данас, оптерећена изузетно лошом финансијском ситуацијом, са вишегодишњим пословним губицима, ова јавна предузећа нису у стању да сопственим изворима остваре неопходну модернизацију техничких средстава и система, нити да остваре стандарде заштите животне средине у складу са европским. Такође, потребно је окончати трансформацију речног саобраћаја даљом приватизацијом и модернизовањем. У друмском саобраћају неопходно је наставити модернизовање и реконструкцију инфраструкутре, али и створити институционално-правне услове за отварање сектора за међународну конкуренцију у свим видовима.

Потребно је развити интермодални транспорт и подстицати интензивније коришћење железничког, а посебно речног саобраћаја. Такође, потребно је привући међународне токове саобраћаја и искористити пловни пут Дунава. Ефекти спроведених мера и активности позитивно би се одразили на развој и примену домаћих информационих технологија, на пораст запослености, побољшање међународне конкурентности привреде и створили би позитивне екстерне ефекте у сектору осталих услуга.

3.7. Туризам

Према постојећој статистици, сектор туризма учествује са 2,5% у бруто домаћем производу и са 5-6% у укупној запослености Републике Србије. На основу спроведених истраживања утврђено је да је просечан хотел у Републици Србији стар 42 године, има 105 соба, последњи пут је делимично обновљен пре тринаест година и најзаступљенији су објекти са две и три звездице. Током 2004. године, просечан српски хотел остваривао је око 8.000 евра укупног прихода по соби, док је за исту просечну категорију међународни стандард најмање 2,5 пута већи. Имајући у виду реални привредни потенцијал Републике Србије за развој туризма, до 2015. године требало би да се оствари близу 20 милиона ноћења туриста (половина иностраних) и приход од туризма до 1,5 милијарде евра. У Стратегији развоја туризма Републике Србије идентификован је распоред будућих карактеристичних туристичких кластера који ће помоћи да туристичка понуда земље постане препознатљива. То су: Београд, Војводина, Западна Србија и Источна Србија. Ова подела је заснована на искуству економског развоја и карактеристичних потенцијала за развој туризма, а не на административно-управним границама. Сектор туризма има велики интерес за одржавање квалитета животне средине јер је чиста и здрава животна средина веома важан предуслов за успешан развој туризма.

Главне туристичке активности у Републици Србији укључују туризам у великим градовима, бањски туризам, културно и природно благо, лов, риболов, сеоски туризам и речни туризам. Негативни утицаји туризма на животну средину укључују притисак на природне ресурсе, биодиверзитет и станишта и стварање отпада и загађење. Неодрживи туризам може проузроковати исте облике загађења као било која друга индустрија: емисија у ваздух, бука, отпад, испуштање отпадних вода, уља и хемикалија, чак и архитектонско/визуелно

загађење. Правовременим планирањем развоја туризма могу се спречити штете и скупе грешке и избећи постепено уништавање вредности животне средине значајне за туризам. Садашњи негативни утицаји туристичких активности на квалитет животне средине су узроковани слабим спровођењем прописа о планирању и изградњи, недостатком инфраструктуре за третман отпадних вода и неконстролисаним одлагањем отпада, као и неефикасним управљањем у заштићеним природним добрима.

Циљеви одрживог развоја туризма су:

- побољшати смештајне капацитете; развити туристички систем квалитета и систем заштите потрошача;
- развити туристички информациони систем (информативни центри, брошуре, имиџ, позиционирање итд.);
- развити додатну туристичку понуду уз постизање економске исплативости и локалног просперитета (трговина, гастрономија, угоститељство, активности, путничке агенције итд.) отварањем нових радних места и уз максимално очување културног богатства и природне разноврсности;
- идентификовати и отклонити актуелне и потенцијалне конфликте између туризма и других активности везаних за коришћење ресурса.

Сектор туризма се препознаје као сектор који има тај потенцијал и то се огледа у чињеници да постоји вертикална институционална структура за развој сектора. Поред Министарства за економију и регионални развој у чијој је надлежности развој туризма, постоји Туристичка организација Србије и мрежа туристичких организација у општинама. Законом о туризму планирано је оснивање и Агенције за развој туризма, што би требало да обезбеди одговарајући оквир за реализацију Стратегије развоја туризма Републике Србије. Допринос развоју туризма даје и Министартво пољопривреде, шумарства и водопривреде, које у оквиру своје надлежности за рурални развој има и програм подршке диверзификацији руралне економије кроз развој агро и руралног туризма на сеоским пољопривредним газдинствима. У основи ова подршка представља развој домаћег тржишта, ако и виртуелног извоза пољопривредних производа и од посебног је значаја за руралне области у којима због природних и других ограничења пољопривреда није у стању да носи рурални развој, а да не угрози животну средину, односно ресурсе на које се ослања. Испуњење циљева и спровођење предвиђених активности је импулс развоју подручја ван великих градова, бољем просторном размештају становништва и поправљању социјалне ситуације у целини.

3.8. Увођење чистије производње

Једна од активности која се односи на све економске секторе и делатности и која обједињује секторске циљеве и приоритетне акције, јесте увођење чистије производње, у складу са међународно признатим инструментима: IPPC, BAT, BEP, BATNEEC EIA, LCA. Ова активност је у тесној вези са ефикаснијим коришћењем производних фактора, смањењем енергетске интензивности и интензивности употребе материјала, развојем и применом система за управљање индустријским, а посебно опасним отпадом. Јасно је да Република Србија више не може обезбеђивати конкурентску предност на међународном тржишту ни јефтином радном снагом, ни обиљем природних ресурса. Природни

ресурси, како структуром, тако и квалитетом, не могу задовољити све веће потребе динамичног развоја. Нема обиља јефтине радне снаге, нити је може бити. Отуда се морају наћи нови покретачи економског раста и друштвеног напретка. Један од њих тиче се материјализованог знања и високог квалитета људског капитала, други је, несумњиво, избор и примена ефикасне технологије која минимизира притисак на природне ресурсе и животну средину. Остали проблеми укључују: недефинисан стратешки циљ политике увођења чистије производње; нехармонизовано законодавство и неспровођење постојећих прописа из области управљања животном средином; непостојање прописа којима се детаљније уређује статус увођења чистије производње (субвенције, пореске, царинске и друге повластице); незадовољавајућа контрола ефикасности коришћења сировина, производње и производа; недостатак катастра загађивача; недостатак националних BREF-ова (BAT Reference document – референтни документ о најбољим доступним технологијама); непостојање разрађених механизама за решавање проблема наслеђеног загађења током процеса приватизације; неефикасан систем финансирања и подстицања привреде за увођење чистије производње и система управљања животном средином (EMS); недостатак инвестиција за изградњу инфраструктуре; недостатак одговарајућег статистичког праћења загађивача; технолошка инфериорност индустрија; непостојање одговарајућих савремених атестних лабораторија за испитивање карактеристика постројења; недовољна информисаност и низак ниво свести загађивача у погледу заштите животне средине.

Општи приоритетни програми и активности у овој области:

- измена постојећих и доношење нових прописа ради поспешивања коришћења чистије производње и усклађивања са законодавством ЕУ;
- увођење и/или унапређење ефикасне, одрживе и чистије производње и ефикасније коришћење енергије;
- изградња инфраструктуре у области чистије производње – реализација инвестиционих пројеката у области истраживања (студијска и развојна истраживања, као и изградња индустријских постројења) – развој индустријско-технолошких паркова, кластера, иновационих центара и инкубатора;
- успостављање система управљања отпадом, са посебним нагласком на могућношћу минимизације настајања отпада и искоришћавањем отпада као секундарне сировине и извора енергије;
- убрзан завршетак процеса реструктурирања и приватизације;
- реконструкција или унапређење постојећих технолошких процеса уз обавезно усаглашавање са одговарајућим BAT-овима;
- унапређење управљања животном средином у предузећима (EMS);
- едукација у области заштите животне средине, примени чистијих технологија, енергетске ефикасности.

Приоритет има доношење подзаконских прописа на основу Закона о заштити животне средине који се односе на: стандарде квалитета животне средине и стандарде емисије; систем управљања заштитом животне средине; еколошки знак; увоз и извоз супстанци које оштећују озонски омотач; увоз, извоз и транзит отпада; поступање са опасним материјама; мониторинг, информациони систем и интегрални катастар загађивача; увођење економских инструмената

(накнаде за коришћење природних ресурса и накнаде за загађивање животне средине).

Потребно је јачање Центра за чистију производњу у циљу спровођења пројеката чистије производње и помоћи индустрији. Неопходно је акредитовати лабораторије у складу са JUS ISO/IEC 17025. Економски инструменти који су неопходни за унапређење коришћења чистије производње су: накнаде за загађивање и емисије загађивача; субвенције за истраживање и развој, субвенције за истраживачко развојне пројекте у циљу коришћења обновљивих извора енергије и обновљивих извора материјала, финансијска помоћ за трансфер знања и технологија које већ постоје у нашем окружењу, пореске олакшице за произвођаче опреме, субвенције за опремање и акредитацију лабораторија и стварање услова за примену и спровођење мера контроле, дугорочни кредити под повољним условима за организовање и унапређење производње, увођење EMS-а, постојеће царинске олакшице при увозу неопходне опреме и сировина, пореске олакшице потенцијалним страним инвеститорима; стимулисање привредних субјеката за коришћење чистије производње; успостављање пореских олакшица, субвенционирање цена производа насталих у предузећима са документованом чистијом производњом и оних који испуњавају услове добијања еколошког знака, субвенционирање цена енергената добијених из обновљивих извора енергије, субвенционисање цена регистрације возила, путарина и паркирања за она возила која користе горива добијена из обновљивих извора енергије, субвенционирање произвођача који су увели EMS.

Кроз циљеве увођења чистијих технологија побољшава се конкурентност привреде, подстиче развој „економије знања", те подиже укупно благостање нације.

VI. ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ОКВИР

Институционални механизми за примену Националне стратегије одрживог развоја веома зависе од специфичности уставног уређења сваке земље. Механизми за примену могу бити различити, али је посвећеност Владе и политичка подршка увек неопходна. Од значаја је да одговорност за координацију и спровођење Стратегије преузме Канцеларија за одрживи развој. Спровођење Стратегије исто тако зависи и од свих заинтересованих страна, њиховог учешћа у припреми и примени Стратегије.

Најчешћи изазови препознати у другим земљама укључују вођење процеса у правом смеру. Наиме, прекомерни институционални и процедурални аранжмани такође могу утицати на успешност примене Стратегије, као и њихов недостатак. Многе земље су биле креативне у формирању нових институција, али су настале баријере умањиле њихову ефикасност. Зато је активно учешће на високом нивоу кључних министарстава и јака политичка подршка за потребне стратешке реформе неопходна, мада у пракси често недостаје.

Министарства немају увек употпуњено или идентично разумевање процеса одрживог развоја. Зато је задатак Канцеларије за одрживи развој да сва питања посматра широко и свеобухватно. Веома је важно да трошкови/користи за

друштво од примене одрживог развоја буду јасно изражени, а грађани о томе информисани, што би доносиоцима одлука омогућило да донесу исправне одлуке за добробит друштва у целини.

За постизање наведених циљева потребно је изградити савремену и ефикасну државну управу, односно систем институција које заједнички воде одрживом развоју. Побољшање сарадње, координације и консултација између сектора, као и између државне управе и приватног и цивилног сектора је предуслов за остварење одрживог развоја. Без јаких, оспособљених и стабилних институција неће бити могуће постићи жељене дугорочне резултате одрживог развоја који се односе на побољшање квалитета живота и животног стандарда и смањење сиромаштва. Изградња ефикасног институционалног оквира на свим нивоима кључни је основ за имплементацију циљева одрживог развоја.

Координација у спровођењу Стратегије кроз међусекторску сарадњу је задатак Канцеларије за одрживи развој. Задатак Владе је да формира Канцеларију за одрживи развој. Канцеларија за одрживи развој припрема одлуке и координира рад Савета за одрживи развој. Канцеларија за одрживи развој је за свој рад одговорна Влади.

Савет за одрживи развој је међуминистарско тело које чине министри надлежни за послове заштите животне средине, економије и регионалног развоја, финансија, рада и социјалне политике, телекомуникација и информатичког друштва и науке, као и други министри релевантних министарстава Републике Србије.

Канцеларија за одрживи развој треба да, у име Владе, обезбеди праћење и koординацију спровођења Акционог плана. Неопходно је успоставити механизам којим ће се унапредити праћење-мониторинг и оцена спровођења Стратегије, што подразумева праћење индикатора одрживог развоја. Канцеларија за одрживи развој такође може да прати индикаторе спровођења Миленијумских циљева развоја, као и индикаторе спровођења Стратегије смањења сиромаштва.

Канцеларија за одрживи развој треба да обавља стручне, административне и оперативне послове повезане са координисањем рада министарстава, посебних организација и служби Владе, који се односе на спровођење Националне стратегије одрживог развоја. Канцеларија за одрживи развој је надлежна да, у име Владе, спроводи Стратегију, реализује пројекте и активности из Акционог плана, те прати достизање циљева одрживог развоја, координише међуминистарске групе и сарадњу органа државне управе у подстицању и праћењу имплементације одрживог развоја, информише јавност и промовише активности у процесу остваривања одрживог развоја.

Да би Канцеларија могла да функционише, поред постојећих установа као што су: Агенција за заштиту животне средине, Агенција за енергетску ефикасност, Институт за јавно здравље Србије, Републички хидрометеоролошки завод, Републички завод за статистику, Републички завод за развој, Завод за заштиту природе Републике Србије и друге, потребно је установити и даље јачати нове битне националне лабораторије и центре. На првом месту то су: Национална лабораторија за воде и ваздух, Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе, Национална лабораторија за безбедност хране, као и Центар за чистију производњу и Национални центар за климатске промене, недавно

формиран у РХМЗ-у са намером да ускоро прерасте у Подрегионални центар за климатске промене за Југоисточну Европу. Такође, очекује се стварање и других, нових, институција, које би, поред основних функција, биле задужене за праћење одређене групе индикатора одрживог развоја. Тако, на пример, очекује се формирање Националне стамбене агенције, Агенције за развој туризма, система за поршку руралном развоју, као и Националне канцеларије и лабораторије за контролу дувана.

Приоритетни задатак нових институција био би праћење стања у појединим областима, прикупљање и обрада података о стању појединих природних ресурса, те праћење индикатора одрживог развоја. Биле би то акредитоване, једино овлашћене установе за давање информација из сопствене надлежности. Њихови би резултати били универзално доступни, подложни свакој провери стручне и остале заинтересоване јавности, али њихов кредибилитет и поузданост би морали бити неприкосновени. Једино на основу информација из таквих установа могуће је транспарентно и ефикасно водити делотворну политику одрживог развоја.

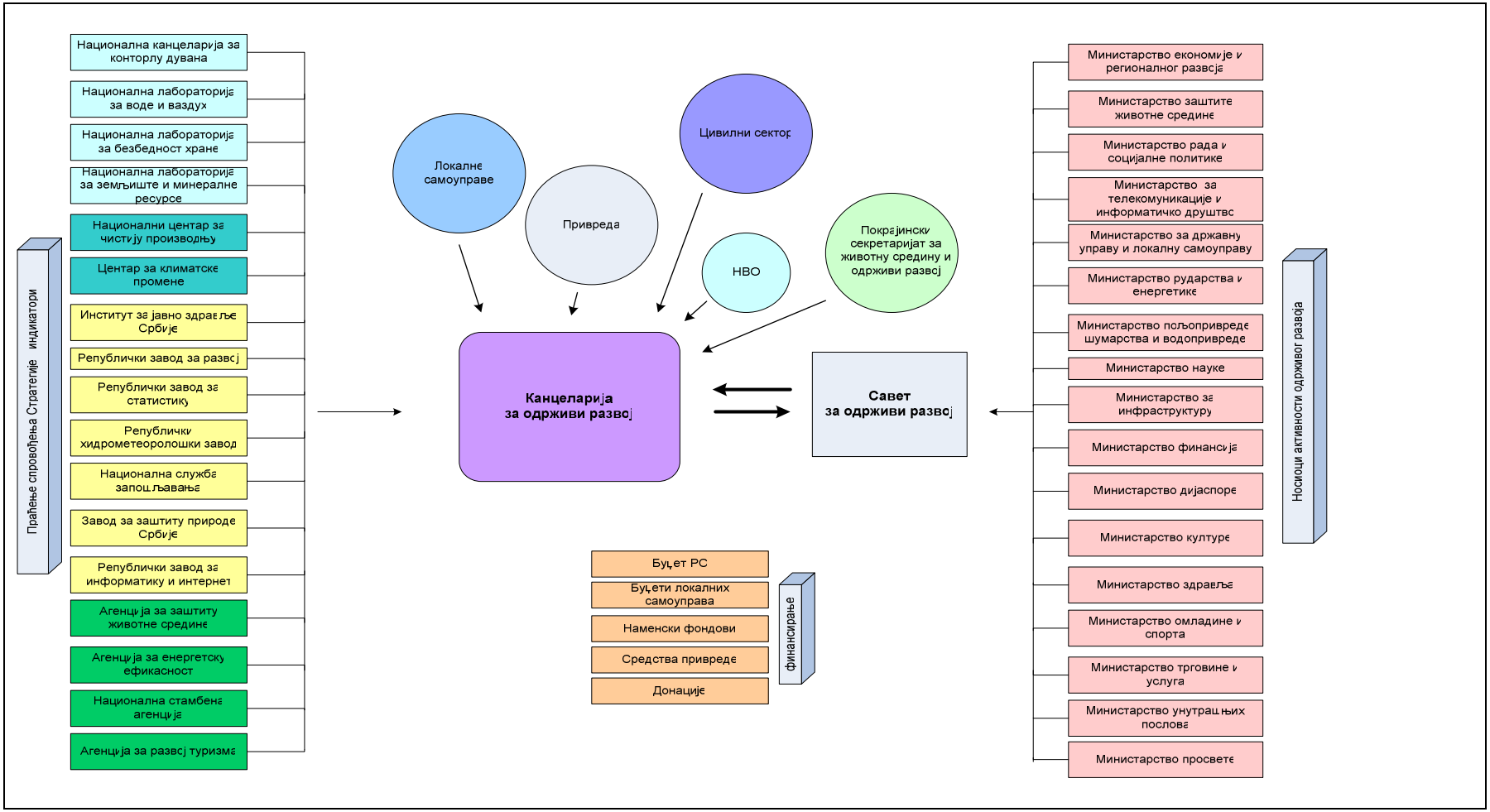
Осим наведених институција, за спровођење ове Стратегије значајни су: Канцеларија за европске интеграције, Агенција за приватизацију, Агенција за енергетику, Национална служба запошљавања, Завод за интелектуалну својину, Републички завод за информатику и интернет, Агенција за мала и средња предузећа, Агенција за радио-дифузију, Комисија за заштиту конкуренције, Комисија за хартије од вредности, Национални просветни савет, репрезентативни синдикати и репрезентативна удружења послодаваца, удружења потрошача, удружења пензионера и друге удружења.

За финасирање процеса одрживог развоја очекује се коришћење средстава из буџета Републике Србије, буџета општина, наменских фондова, на пример, Фонда за развој и Фонда за заштиту животне средине, средстава донација, те највећим делом, средстава из привреде.

Влада треба да приступи планирању буџета који ће подржавати стратешке развојне приоритете, као и да осигура већи степен координације међу појединим секторима у спровођењу мера Стратегије, ради остваривања пуне рационалности у коришћењу буџетских средстава за те сврхе. Влада такође треба да планира растући део буџета за одрживи развој, у циљу обезбеђења додатних средстава за спровођење Акционог плана, кроз механизам партнерства јавног и приватног сектора, сарадњу са донаторском заједницом и на друге начине.

Министарства Републике Србије, у оквиру својих надлежности, Покрајински секретаријати, као и остали органи државне управе и локалне власти, кључни су носиоци активности одрживог развоја и учествоваће у примени Стратегије. Канцеларија за одрживи развој треба да обезбеди ефикасан механизам праћења остваривања приоритета, принципа и циљева Стратегије. Неопходно је обезбедити стално праћење тог процеса и спровођење приоритета. Велики значај у остварењу циљева Стратегије има локална заједница, цивилни сектор, удружења и сами грађани, који треба да учествују у размени информација и да активности преносе тамо где су најпотребније.

На Слици 6.1. дат је шематски приказ потребног институционалног оквира за спровођење Националне стратегије одрживог развоја.

Слика 6.1. Шема институционалног оквира за спровођење Националне стратегије одрживог развоја

VII. ФИНАНСИРАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Основа успешне примене Стратегије је, поред изградње институционалних капацитета, успостављање ефикасног система финансирања.

Извори финансирања су:

- буџет Републике и буџети локалних самоуправа;
- наменска средства разних фондова Републике Србије;
- средства привредних субјеката;
- донаторски програми, помоћи и зајмови код међународних финансијских институција.

У периоду од 2001. до 2006. године постигнут је висок реални раст БДП-а по стопи од 5,4% годишње у просеку. У 2004. години остварена је највиша стопа раста БДП-а од 8,4% заснована на индустријском расту, расту пољопривредне производње и значајном расту сектора услуга, посебно ПТТ-а и телекомуникација и промета у трговини на мало. Висок раст БДП је настављен и у 2007. години. Да би Србија испунила циљеве постављене у Стратегији, неопходан је озбиљан рад на достизању пројектованог БДП-а.

У области стандарда становништва остварен је значајан напредак. Остварен је значајан реални раст просечних нето зарада са 102 евра у 2001. години на 340 евра у 2007. години, као и раст просечних пензија са 69 евра у 2001. години на 185 евра у 2007. години. Укупна запосленост је смањена у 2002. и 2003. години као ефекат приватизације и реструктурирања предузећа, док је у 2004. и 2005. години остварен благи пораст запослености за 0,5% и 0,9% респективно, првенствено у малим и средњим предузећима. Неопходне су даље реформе у социјалном сектору за испуњење задатих циљева.

2008.

Значајна финансијска средства се улажу у одрживи развој и пре самог формулисања Стратегије. Велики број инвестиција дефинисаних НИП-ом за 2008. годину је у складу са циљевима Националне стратегије одрживог развоја. За потребе набавке капиталне опреме за научноистраживачку делатност, инвестиције у установе из области просвете, различита инвестициона улагања у здравство, социјално становање, увођење е-управе и сл. предвиђена су финансијска средства из НИП-а за 2008. годину у вредности већој од 5 милијарди динара што представља око 11% укупних средстава НИП-а за 2008. годину.

Финансијска средства из предприступне помоћи ЕУ (ИПА) су такође у великој мери усмерена ка одрживом развоју. Издвајају се пројекти подршке избеглицама и расељеним лицима, пројекти регионалног и социјалног развоја, реформе здравства, смањења емисије штетних гасова из термоелектране Никола Тесла и сл. Укупна финансијска средства усмерена на одрживи развој која су већ дефинисана у ИПА- 2007. износе 71 милион евра или око 40% од свих предвиђених средстава из ИПА програма.

Такође значајна финансијска средства распоређена по министарствима усмерена су на одрживи развој. То се пре свега односи на средства којима располажу

Министарство за заштиту животне средине, Министарство просвете, Министарство науке, Министарство економије и регионалног развоја, Министартво пољопривреде, шумарства и водопривреде и Министарство здравља.

И поред напора који се већ усмеравају ка одрживом развоју извесно је да је за остварење циљева дефинисаних Стратегијом неопходно обезбедити додатна финансијска средства. На неоходност додатних финансијских улагања указују са једне стране оцене релевантних институција у вези са квалитетом образовања, заштитом животне средине и сл., а са друге стране анализа тренутних издвајања за одрживи развој, која су знатно нижа у односу на упоредиве земље[1].

2009-2011.

Процена финансијских средстава неопходних за спровођење Националне стратегије одрживог развоја подељена је на два дела. Будући да је период од десет година предугачак за прецизну анализу финансијских трошкова, а да би пројекције биле у складу са временским оквирима већ постојећих докумената[2], у првом делу процењена су финансијска средства за период од прве три године спровођења Стратегије (2009 – 2011.). У другом делу дефинисан је преглед очекиваног повећања издвајања за одрживи развој у десетогодишњем периоду спровођења Стратегије у процентима БДП. Прецизнија процена финансијских средстава неопходних за спровођење Стратегије биће дефинисана Акционим планом спровођења Стратегије.

У првој процени финансијских средстава се пошло од процењене вредности приоритетних пројеката, чије спровођење се очекује у наведеном трогодишњем периоду. Уз одређене апроксимације исказане су вредности неопходних улагања у сва три стуба одрживог развоја.
У периоду од 2009. до 2011. године предвиђена је реализација више значајних пројеката у циљу одрживог развоја. У Табели 7.1 представљени су неки приоритетни пројекти по свим стубовима одрживог развоја и дата укупна оквирна процена **додатних** финансијских средстава усмерених на одрживи развој у наредне три године. Ова средства ће бити обезбеђена из републичког буџета, из буџета локалних самоуправа, али и од донација и наменских Ова средства ће бити обезбеђена од донација и наменских фондова, из буџета локалних самоуправа, и из републичког буџета.

[1] Земље ЕУ и окружења.
[2] Меморандум о буџету и економској и фискалној политици, Стратегија о смањењу сиромаштва и сл.

Табела 7.1. Приоритетни пројекти и процењена **додатна** финансијска средства за њихово спровођење, 2009-2011.

Стуб развоја	Приоритетни програми	Милиони евра			% БДП		
		2009	2010	2011	2009	2010	2011
Одрживост заснована на знању	Подизање квалитета образовања у функцији одрживог развоја, модернизација наставног процеса, стицање компетенција битних у економији заснованој на знању, побољшање услова за научно-истраживачки рад...	50	75	100	0,15	0,21	0,26
Друштвено-економски услови и перспективе	Развој мреже социјалних служби (за децу, младе, старе, лица којима је потребна нега), осигурање потпуног обухвата и лаког приступа образовању свих социјално угрожених категорија становништва, развој регионалних тржишта рада, социјална угроженост маргиналних група (етничке заједнице, избеглице, интерно расељена лица, жена, старих инвалида)...	80	100	120	0,24	0,28	0,31
Животна средина и природни ресурси	Смањење загађења, одсумпоравање димних гасова ТЕ Костолац, ТЕ Никола Тесла Б, одпепељивање ТЕ Никола Тесла А, енергетска ефикасност (домаћинства и индустрија), Управљање отпадом (регионалне депоније, рециклажа), усклађивање индустријских постројења са стандардима заштите животне средине, чишћење контаминираних локација...	200	300	400	0,61	0,84	1,02
Укупно		330	475	620	1,01	1,33	1,59

За остварење одрживе економије засноване на знању (први стуб Стратегије) потребно је пре свега подићи квалитет образовања. Планирани су програми подизања квалитета образовања којима ће се осигурати већа продуктивност (ефективност) образовања на свим нивоима. Таква модернизација образовања у Србији захтева додатна улагања финансијских средстава у образовни систем у наредне три године. Неке значајније ставке су: опремање образовних установа - школа и факултета (око 60 милиона евра у трогодишњем периоду), усавршавање наставника (око 12 милиона евра у трогодишњем периоду), успостављање ефикасног система праћења ефеката образовног процеса (око 5 милиона евра у истом периоду), израда нових програма, уџбеника, наставних материјала (око 3 милиона евра), развој саветодавних служби у пољопривреди (планирана средства из кредита Светске банке).

За потребе економије засноване на знању у наредне три године неопходно је издвојити средства и за подизање квалитета научно-истраживачког рада што подразумева пре свега: рационализацију мреже научно-истраживачких организација, усклађивање стандарда научно-истраживачког рада са стандардима који важе у ЕУ, повећање применљивости резултата научно-истраживачког рада у привреди, ангажовање нових, младих истраживача и слично. За спровођење наведених програма потребно је обезбедити додатна средства за реформисање постојећег система, опремљеност научно-истраживачких организација, побољшање материјалног статуса истраживача и др. Финансијска средства, која је неопходно обезбедити за научно-истраживачки рад у наредне три године процењују се на око 70 милиона евра.

Неки од осталих програма усмерених у одрживу економију засновану на знању су и увођење е-управе, најпре на републичком нивоу, а затим и на локалном

нивоу, подизање информатичке писмености радне популације и сл. Укупна процењена средства која је у наредне три године неопходно усмерити за усмеравање домаће економије ка економији заснованој на знању, а која укључују и трошкове подизања нивоа образовања и трошкове осавремењивања научно-истраживачког рада износе око 250 милиона евра (Табела 7.1.).

Са становишта улагања у побољшање друштвено-економских услова и перспектива постоји, такође, више различитих аспеката улагања. Међу њима је програм осигурања потпуног обухвата и лаког приступа образовању свих угрожених категорија становништва. Овај програм треба да има два битна елемента. Први се односи на осигурање потпуног обухвата деце из угрожених категорија становништва као и протребне подршке за њихово остајање у систему образовања, а други на постављање система завршавања основног образовања и обуке за категорију становништа без квалификација. Финансијска средства која у наредне три године треба одвојити за спровођење ових програма су: проширење система предшколских установа (око 60 милиона евра), помоћ деци из угрожених категорија становништва у школовању - бесплатни оброци, бесплатни уџбеници, продужена менторска настава, стипендије (укупно око 125 милиона евра), увођење агенције за акредитацију обука становништва без квалификација (3 милиона евра), ваучери за полазнике обука (око 70 милиона евра), развијање програма за обуку и кампања (око 4 милиона евра).

Остали програми побољшања друштвено-економских услова и перспектива подразумевају: развој мреже социјалних служби за децу, младе, старе, лица којима је потребна нега, и сл, а које би се организовале на локалном нивоу уз финансијску подршку Републике и донатора, инклузивно образовање инвалидних лица - стварање претпоставки за „нормално школовање“, стварање услова за слободно кретање, доступност високог образовања, прилагођавање литературе и сл., социјална укљученост маргиналних група (етничких заједница, избеглица, интерно расељених лица, жена, старих, инвалида). Извори финансирања ових активности су републички буџет, буџети локалних самоуправа и донаторска средства, и средства намењена овим програмима износе око 50 милиона евра у трогодишњем периоду.

Укупна финансијска средства која је потребно уложити у побољшање друштвено-економских услова и перспектива у наредне три године процењују се на око 300 милиона евра. Обзиром да Меморандум о буџету предвиђа смањење издатака из Републичког буџета за социјалну заштиту, неоходно је извршити прерасподелу трошења буџетских средстава, а истовремено бити активан у обезбеђивању донаторских средстава. Овде такође треба поменути да је тренутно у фази имплементације Национална стратегија за смањење сиромаштва која покрива велики број циљева одрживог развоја и дефинише њихове трошкове остваривања.

У области заштите животне средине у наредне три године су приоритетни следећи пројекти: енергетика – смањење загађења, одсумпоравање димних гасова у ТЕ Костолац (око 130 милиона евра), ТЕ Никола Тесла Б (око 250 милиона евра); одпепељавање ТЕ Никола Тесла А (40 милиона евра), повећање енергетске ефикасности у индустрији и домаћинствима (50 милиона евра); управљање отпадом (око 200 милиона евра)[3], чишћење контаминираних

[3] Највећи инвестициони издаци у сектору управљања отпадом ће бити изградња санитарних депонија (60 милиона евра), оперативни трошкови за рад санитарних депонија (30 милиона

локација и осталих црних тачака попут Великог Бачког канала и слично (око 250 милиона евра).

Извори финансирања наведених пројеката су буџет Републике и буџети локалних самоуправа, Фонд за заштиту животне средине и донаторска средства. За већи део наведених пројеката већ постоје разрађени планови док Национална стратегија одрживог развоја дефинише стратешки оквир у ком ће бити реализовани, чиме се наведени пројекти актуализују и постају приоритетнији.

2009-2017.

Процена финансијских средстава за имплементацију Стратегије у средњем и дужем року руководи се будућом расподелом средстава усмерених на одрживи развој у односу на БДП, и њеном разликом у односу на садашњу расподелу БДП. Ова будућа расподела БДП је пројектована на основу компаративних искустава земаља Централне Европе, земаља које су већ успешно реализовале сопствене програме одрживог развоја, препорука релевантних институција и сл. Финансијска средства неопходна за спровођење Стратегије су дефинисана као она која је неопходно **додатно** издвојити и не укључују финансијска средства која се већ издвајају за исте намене (тренутна улагања у образовање или заштиту животне средине нису укључена). Наиме, у овим случајевима финансијска средства која се тренутно издвајају нису довољна за достизање стандарда дефинисаних Стратегијом, па процењени трошкови представљају разлику између тренутних и потребних улагања.

Тренутна издвајања за велики број суштински битних ставки одрживог развоја су у односу на БДП врло ниска (образовање, заштита животне средине, истраживање и развој и сл.). Самим тим и достизање жељених стандарда подразумева врло висока улагања. Приликом пројекције временског периода у којем ће бити достигнути циљеви дефинисани Стратегијом, водило се рачуна о одржању макроекономске стабилности, могућности апсорпције финансијских средстава, као и потреби да се повећање издвајања усмереног на одрживи развој не одрази на реално смањење издвајања за остале буџетске кориснике.

По питању приоритета, на првом месту су улагања у очување животне средине. Са једне стране постоји велики број међународно преузетих обавеза и оних које ће држава тек преузети, а тичу се одржања животне средине, док са друге стране, неактиван приступ уз постојећи висок привредни раст знатно повећава будуће трошкове заштите животне средине.

Садашњи ниво инвестиција у животну средину у Србији је низак (у периоду 2001 – 2005. године је износио око 0,3% БДП-а, док пројекција ревидираног Меморандума о буџету и економској и фискалној политици износи 0,4% БДП-а у 2008. години), а финансирање од стране индустрије и приватног сектора је недовољно. Нове државе чланице ЕУ из Централне Европе су у периоду пре приступања ЕУ улагале у област животне средине од 1,5 до 2,5% БДП-а. Систем економских инструмената још увек није довољно развијен и не омогућава

евра) и санација постојећих сметлишта (15 милиона евра). Такође се предвиђају и улагања у постројења за компостирање органског отпада. Улагања за рециклажу и компостирање у наредне три године се процењују на 60 милиона евра, а оперативни трошкови на 35 милиона евра.

довољан подстицај за смањење загађења. Овакво стање није одрживо. Економски раст мора бити у сагласности са инвестирањем у чистију производњу, енергетску ефикасност, смањење емисија и заштиту животне средине, једном речју, неопходно је усаглашавање са међународним стандардима у области животне средине, јер ће у супротном деградација и штета по животну средину водити све већем економском губитку. Неопходно је трошкове коришћења природних ресурса и њихове деградације укључити у трошкове производње. Реализацијом познатих и прихваћених начела „загађивач плаћа“, „корисник плаћа“, као и начела „пројектовања укупног животног циклуса производа“, у цену производа се обједињују спољни трошкови, односно трошкови производње, употребе и одлагања производа.

Пројектовано је достизање нивоа издвајања у заштиту животне средине од 1,5% БДП 2014. године, док је достизање циљаног издвајања за заштиту животне средине од 2,5% БДП предвиђено у 2017. години Разлика између садашњих 0,4% БДП и предвиђених издвајања у десетогодишњем периоду представља заправо додатна финансијска средства за спровођење Стратегије, односно улагања државе у одрживи развој.

У области заштите животне средине паралелно са повећањем трошкова, спровођење Стратегије ће довести и до вишеструког повећања финансијских прихода ефикаснијом применом принципа „корисник/загађивач плаћа“, док је значајан део трошкова заштите животне средине у надлежности Јавних предузећа која би за њих морала обезбедити и финансијска средства. Процена је да ће око 70% финансијских средстава потрошених за заштиту животне средине бити остварено из сопствених извора (додатни буџетски приходи – загађивач плаћа, као и средства Јавних предузећа).

Највеће одступање економије дефинисане визијом Србије у 2017. години и тренутне економске слике Србије је економија заснована на знању. Због тога су и потребна улагања за достизање неопходних стандарда у овој области највећа. Економија заснована на знању почива пре свега на хуманим, али и материјалним ресурсима којима Србија тренутно не располаже. Повећање учешћа високообразованог кадра у структури радне снаге, квалитета образовања и научно-истраживачког рада захтева велика буџетска улагања. Финансијска улагања у образовање морају бити првенствено програмски оријентисана, као и у улагање у опрему, уместо по тренутној пракси повећања зарада запослених у наведеним делатностима.

У 2007. години улагања у образовање су била на нивоу 4,2% БДП[4], што је знатно ниже од издвајања у ЕУ, али и од издвајања за образовање у окружењу[5]. Стандард земаља ОЕЦД-а је 6%. Ради успостављања одрживе економије засноване на знању Србија мора да повећа улагања у образовање на најмање 6% БДП. Поред обезбеђивања финансијских средстава, додатни проблем представља и њихова ефикасна употреба. Више студија је показало да већи ниво улагања у образовање није у потпуној корелацији са квалитетом образовања. У процени финансијских средстава, а узимајући у обзир тренутни низак ниво улагања у образовање, ангажовање средстава из редовних буџетских прихода (заштита животне средине ће се већим делом финансирати из сопствених

[4] Извор: ревидирани Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2008. годину са пројекцијама за 2009. и 2010. годину.
[5] У Бугарској 4,5% БДП, Мађарској око 5,5% и сл.

прихода) и нешто слабију апсорпциону моћ образовног система, достизање циља од 6% учешћа образовања у БДП пројектовано је тек за 2017. годину.

Улагања у истраживање и развој, као други темељ економије засноване на знању у Србији је неадекватно и на ниском нивоу. Србија је наследила веома централизован бирократски модел финансирања научних јединица, не према њиховој научно-технолошкој ефикасности и тржишним резултатима, већ према социјалним и другим критеријумима.

Поређење улагања у истраживање и развој земаља у окружењу, Источној Европи и земаља чија је економија заснована на знању показује велике разлике[6]. Учешће државе у наведеним улагањима је такође неједнако. Лисабонска стратегија ЕУ из 2000. године као стандард успоставља улагања у истраживање и развој од 3% БДП, од чега је 2/3 приватно улагање што је усвојено и као циљ који ће Србија достићи 2017. године.

Анализирајући по истом принципу спровођење социјалних аспеката Стратегије, уочено је да је у структури БДП и државног буџета учешће социјалне заштите од 15% БДП-а и здравства од 6,4% БДП-а у 2007. години већ на високом нивоу, те да ће се циљеви Стратегије остварити првенствено кроз реформу система (пензиони, здравствени систем), а не кроз додатна средњорочна финансијска улагања. Наведено не значи да спровођење Националне стратегије одрживог развоја не подразумева трошкове спровођења већег броја програма у наведеним областима, већ да ће се финансијска средства за њихову имплементацију обезбедити пре свега ефикаснијом употребом расположивих финансијских средстава. Трошкови спровођења програма социјалних аспеката Националне стратегије одрживог развоја ће бити ближе дефинисани Акционим планом.

На Слици 7.1. приказана је вредност додатних финансијских средстава која је неопходно усмерити у одрживи развој у процентима БДП у периоду од 2008 – 2017. како би се остварили циљеви дефинисани у Стратегији. Назначена су посебно и средства обезбеђена из сопствених извора финансирања будући да одређени циљеви Стратегије, попут заштите животне средине, имају и значајну приходну страну.

Слика 7.1. Динамика повећања издвајања за одрживи развој у односу на БДП, 2008-2011.

[6] Земље попут Бугарске, Малте и Турске улажу око 0,5% БДП, Естонија, Хрватска и Шпанија око 1% БДП, У САД је издвајање за истраживање и развој 2,6% БДП, у Јапану 3,2%, док предњаче Шведска и Финска са улагањем од око 3,7%

Динамика финансирања Стратегије предвиђа постепено повећање ангажованих средстава што је у складу са одржањем макроекономске стабилности, реалним могућностима финансирања и могућностима апсорпције назначених финансијских средстава. На Слици 7.1. такође се примећује да се учешће финансирања одрживог развоја сопственим средствима повећава (44% средстава из сопственог извора 2014., у односу на 24% 2009.). На овај начин ће се обезбедити одрживост остварених циљева дефинисаних Стратегијом и након периода имплементације саме Стратегије.

У периоду 2009-2013. Нацртом Програма подршке руралном развоју предвиђена је подршка одрживом развоју села са низом мера, које ће се финансирати из ИПАРД средстава (Предприступни инструмент за рурални развој). Процена је да ће ова средства износити преко 35 милиона евра.

VIII. ПРАЋЕЊЕ СПРОВОЂЕЊА СТРАТЕГИЈЕ

Спровођење Стратегије је кључни процес који следи након усвајања Стратегије. Од кључне важности је израда Акционог плана за спровођење Стратегије, политичка подршка и посвећеност Владе, обезбеђено финансирање, праћење и ревизија. Национални акциони план одрживог развоја је кључни механизам за спровођење Стратегије. У Акционом плану циљеви постављени у Стратегији развијају се у активности.

За праћење предузетих мера одабран је сет међународно препознатих индикатора одрживог развоја. Институционална одговорност за извештавање о напретку у спровођењу Стратегије је на Канцеларији за одрживи развој и међуминистарским радним групама. Извештаји о напретку припремају се једном годишње и засновани су на индикаторима одрживог развоја.

1. Индикатори одрживог развоја

Индикатори су веома важни за успешну оцену предузетих мера и активности на спровођењу Стратегије. Избор индикатора одражава везу са кључним предложеним инструментима. Да би били међународно упоредиви, одабрани индикатори су усаглашени са новом, ревидованом листом индикатора одрживог развоја УН која обухвата и индикаторе спровођења циљева Миленијумског развоја. Сви индикатори су родно подржани.

Табела 8.1. Индикатори одрживог развоја

Теме	**Области**	**Кључни индикатори**	**Дефиниција индикатора и јединица мере**	**Надлежна институција за праћење индикатора**
Сиромаштво	Недостатак прихода	Проценат становништва који се налази испод националне линије сиромаштва	**Дефиниција:** Удео становништва са животним стандардом испод националне линије сиромаштва **Јединица мере:** % сиромашних у односу на укупну популацију	Републички завод за статистику (DEVINFO база, Анкета о животном стандарду-АЖС)
		Однос просечне зараде жена и мушкараца	**Дефиниција:** Однос просечних зарада исплаћених запосленим женама и мушкарцима за редован рад **Јединица мере:** % просечне зараде жена у односу на просечну зараду мушкараца	Републички завод за статистику
	Неједнакост	GINI коефицијент	**Дефиниција:** Збирна мера обима до којег се стварна расподела прихода, трошкова потрошње или зависна променљива, разликује од хипотетичке расподеле у којој свака особа прима идентичан удео **Јединица мере:** Бездимензиони индекс у опсегу од 0 до 100 (0 показује стање апсолутне једнакости, у којем су приходи и имовина подједнако распоређени на све припаднике друштва, а 100 је стање апсолутне неједнакости када сви приходи и имовина припадају само једној особи)	Републички завод за статистику

		HDI – Индекс хуманог развоја	**Дефиниција:** Стандардизовани изведени индикатор који обухвата показатеље очекиваног трајања живота на рођењу, стопе писмености одраслих, нивоа образовања и бруто националног производа. **Јединица мере:** Бездимензиони коефицијент између 0 и 1	Републички завод за статистику
		Индекс регионалне неједнакости у хуманом развоју	**Дефиниција:** Однос индекса хуманог развоја општине са највишим HDI и општине са најнижим HDI **Јединица мере:** HDI општине са највишим коефицијентом / HDIопштине са најнижим коефицијентом	Републички завод за статистику
	Помоћ сиромашнима	Становништво обухваћено програмима државне помоћи и подршке	**Дефиниција:** структура и обухват становништва социјалним трансферима у систему социјалне сигурности **Јединица мере:** % корисника у односу на број сиромашних или у укупном становништву	Републички завод за статистику Министарство рада и социјалне политике
	Животни услови	Проценат изграђених социјалних станова у односу на укупан број завршених станова	**Дефиниција:** Број изграђених станова уз подршку буџетских средстава (државе) за домаћинства која не могу решити стамбену потребу на тржишту у односу на укупан број изграђених станова **Јединица мере:** %	Национална стамбена агенција
Управљање	Корупција	CPI – Индекс перцепције корупције	**Дефиниција:** Индекс корумпираности јавних службеника и политичара, срачунат по методологији Transparency International **Јединица мере:** Бездимензиони индекс у распону 1 до 10; 1 показује да је корупција највећа, 10 да нема корупције	Transparency International

		Степен општег поверења грађана	**Дефиниција:** Индекс генерализованог поверења грађана рађен по методологији WVS, петогодишње праћење **Јединица мере:** %	Институт друштвених наука као прилог истраживању World Value Survey (Светски завод за статистику)
	Криминал	Број забележених криминалних дела насиља на 100.000 становника	**Дефиниција:** Укупан број криминалних дела забележен у полицијским статистикама, без обзира на врсту **Јединица мере:** Број забележених случајева у полицији /100.000 становника, годишње	Министарство унутрашњих послова
	Ефикасност државне управе	Степен е-владе	**Дефиниција:** Успостављање електронске владе као савременог начина управљања државом **Јединица мере:** Број државних органа који су увели систем е-владе	Републички завод за информатику и интернет
Здравље	Смртност	Стопа смртности деце испод 5 година	**Дефиниција:** Смртност деце испод 5 година на 1.000 новорођених **Јединица мере:** на 1.000 новорођених	Институт за јавно здравље Републике Србије
		Очекивано трајање живота у добром здрављу	**Дефиниција:** Просечан број година који се очекује да особа доживи, ако је позната стопа смртности мушкараца и жена у одређеном периоду **Јединица мере:** Године живота	Институт за јавно здравље Републике Србије
		Године живота са неспособношћу/инвалидитетом (DALY показатељ)	**Дефиниција:** Збир изгубљених година живота због превремене смрти и година живота са неспособношћу изазваном поремећајем здравља **Јединица мере:** година	Институт за јавно здравље Републике Србије
	Обезбеђење здравствене бриге	Проценат становништва са приступом примарној здравственој заштити	**Дефиниција:** Удео становништва које има приступ примарној здравственој заштити **Јединица мере:** %.	Институт за јавно здравље Републике Србије
		Проценат жена које користе неку од савремених метода контрацепције	**Дефиниција:** Удео жена репродуктивне старости које користе било који метод контрацепције **Јединица мере:** %	Институт за јавно здравље Републике Србије

	Здравствени статус и ризици	Преваленција пушења код деце узраста 13 до 15 година	**Дефиниција:** Преваленција корисника дувана (укључујући пушење, жвакање и мирисање) у једној или више прилика у 30 дана који претходе истраживању, међу адолесцентима старости 13-15 година **Јединица мере:** %	Институт за јавно здравље Републике Србије Национална канцеларија за контролу дувана
		Преваленција пушења код одраслих узраста 20 и више година	**Дефиниција:** Преваленција пушача (укључујући цигарете, цигаре, лулу или било који други производ од дувана који се пуши). Пушачи укључују свакодневне, нередовне или повремене кориснике дувана **Јединица мере:** %	Институт за јавно здравље Републике Србије Национална канцеларија за контролу дувана
		Број самоубистава	**Дефиниција:** Број регистрованих случајева самоубистава са смртним исходом на 100.000 становника **Јединица мере:** Број забележених случајева у полицији /100.000 становника, годишње	Министарство унутрашњих послова
Образовање	Ниво образовања	Проценат становништва са ВСС	**Дефиниција:** Удео становништва радне старости (25-64 године) са факултетским образовањем **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику
	Писменост	Стопа писмености одраслих	**Дефиниција:** Удео одраслог становништва од 15 година навише који је писмен **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику
	Ниво образованости становништва	Стопа уписа у основно и средње школство	**Дефиниција:** Систематски степен уписа становника у основне и средње школе **Јединица мере:** % уписаних уодносу на укупан број потенцијалних полазника	Министарство просвете
Популација	Становништво	Стопа раста укупне популације	**Дефиниција:** Просечан годишњи степен промена броја становника у одређеном периоду **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику

		Стопа укупног фертилитета	**Дефиниција:** Просечан број деце који би био рођен по жени, ако би све жене живеле до краја својих репродуктивних година и рађале децу према стопи рађања за одређену област и период **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику
		Однос зависности старог становништва	**Дефиниција:** Удео зависног становништва узраста 0-14 и преко 65 година у односу на укупно становништво **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику
		Показатељи унутрашњих миграција становништва	**Дефиниција:** Регионални распоред становника и кретање становништва између пописа како би се утврдили региони са највећим одливом – приливом становника **Јединица мере:** Биланс становништва између два пописа	Републички завод за статистику
	Туризам	Густина туризма у главним туристичким регијама и дестинацијама	**Дефиниција:** Однос броја туриста и броја становника **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику Агенција за развој туризма
Економски развој	Макроекономске перформансе	БДП по становнику	**Дефиниција:** Нивои БДП по становнику као однос годишњег или периодичног БДП мерено паритетом куповне снаге и броја становника **Јединица мере:** USD	Републички завод за статистику
		Проценат учешћа инвестиција у БДП-у	**Дефиниција:** Удео бруто и нето инвестиција у односу на остварени БДП, изражен као однос бруто производних улагања (амортизације и акумулације) и БДП-а мерено паритетом куповне снаге **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику

		Унутрашњи и спољни дуг	**Дефиниција:** Годишње праћени подаци о кретању унутрашњег и спољашњег дуга земље како би се проценила одрживост даљих токова **Јединица мере:** Унутрашњи и спољни дуг као проценат од БДП-а	Републички завод за статистику Министарство финансија НБС
		Кретање индекса цена на мало	**Дефиниција:** Месечни индекси цена на мало у циљу анализирања одрживости постојећег стања или предузимања мера за стабилизацију макроекономских токова **Јединица мере**: Месечни индекс цена на мало	Републички завод за статистику Министарство трговине и услуга
	Запосленост	Стопа незапослености	**Дефиниција:** Удео стварно незапослених лица у односу на укупно активно становништво **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику Национална служба запошљавања
		Стопа запослености	**Дефиниција:** Удео запослених лица у укупном броју радно активних лица (радне снаге) **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику Национална служба запошљавања
		Стопа незапослености жена	**Дефиниција:** Удео стварно незапослених жена у односу на укупно активно становништво **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику Национална служба запошљавања
		Стопа незапослености младих испод 28 година	**Дефиниција:** Удео младих незапослених људи испод 28 година у односу на радну снагу **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику Национална служба запошљавања

		Кретање незапослености по регионима	**Дефиниција:** Посебан проблем представља изузетно висока незапосленост у најнеразвијенијим регионима земље. Стога ће се питањима запошљавања у овим регионима посвећивати посебна пажња. **Јединица мере**: Кретање стопе незапослености, посебно младих и високо образованих, у неразвијеним регионима.	Републички завод за статистику
	Информационе и комуникационе технологије	Број активних корисника интернета на 100 становника	**Дефиниција:** Однос броја активних интернет претплатника и укупног становништва. Претплатници су појединци или организације. **Јединица мере:** Број претплатника на 100 становника	Републички завод за статистику Републичка агенција за телекомуникације Министарство за телекомуникације и информатичко друштво
		Број претплатника мобилних телефона на 100 становника	**Дефиниција:** Однос броја оперативних телефонских бројева и броја становника **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику Републичка агенција за телекомуникације Министарство за телекомуникације и информатичко друштво
	Истраживање и развој	Трошкови за истраживање и развој као проценат БДП-а	**Дефиниција:** Укупни домаћи издаци за научна истраживања и експериментални развој, изражени као удео у БДП-у **Јединица мере:** %.	Републички завод за статистику Републички завод за развој
Глобално економско партнерство	Трговина	Трговински дефицит	**Дефиниција:** Разлика између вредности извезених роба и услуга и вредности увезених роба и услуга **Јединица мере:** USD	Републички завод за статистику

	Екстерно финансирање	ODA као проценат БДП-а	**Дефиниција:** Укупна ODA дата као удео у БДП-у **Јединица мере:** %	Републички завод за статистику
Потрошња и производња	Успостављање равнотеже текуће производње и потрошње	Однос текуће производње и потрошње	**Дефиниција:** Потребно је стално годишње праћење кретања текуће потрошње и њено усклађивање са оствареним резултатима на плану производње. **Јединица мере:** Биланс текуће производње и потрошње (однос створеног БДП-а и укупне потрошње, пораст потрошње само у складу и на основу постигнутог пораста продуктивности рада)	Републички завод за статистику Министарство финансија
	Коришћење енергије	Потрошња енергије по глави становника	**Дефиниција**: Количина енергије (нафта, угаљ, гас и електрична енергија) по становнику расположива за дату годину **Јединица мере**: GJ/становнику или toe (тона еквивалентне нафте) по становнику	Министарство рударства и енергетике
		Енергетска интензивност (утрошена енергија по јединици БДП-а мерено у куповном паритету)	**Дефиниција**: Однос вредности укупно утрошене енергије по јединици оствареног БДП **Јединица мере:** MJ/USD БДП	Министарство рударства и енергетике
		Учешће обновљивих извора енергије у укупној потрошњи енергије	**Дефиниција:** Удео енергије добијене из обновљивих извора у укупној потрошњи енергије **Јединица мере:** %	Министарство рударства и енергетике
	Стварање отпада и управљање	Стварање отпада	**Дефиниција:** Годишња количина индустријског и комуналног чврстог отпада који настаје у производњи и потрошњи **Јединица мере:** t/становнику, t/1000$ БДП	Агенција за заштиту животне средине

		Стварање опасног отпада	**Дефиниција:** Укупна годишња количина опасног отпада при индустријским и другим активностима, према дефиницији опасног отпада **Јединица мере:** t/јединици БДП	Агенција за заштиту животне средине
		Количина отпада који се подвргава третману	**Дефиниција:** Удео отпада који се подвргава рециклажи, компостирању, инсинерацији **Јединица мере:** %	Агенција за заштиту животне средине
	Транспорт	Енергетска интензивност саобраћаја	**Дефиниција:** Потрошња енергије за транспорт у односу на количину терета или број превезених путника и пређено растојање вредност утрошене енергије по јединици новчане вредности остварене у саобраћају **Јединица мере:** MJ/t/km за терет, MJ/путнику/km за путнике, USD /1000$ БДП	Републички завод за статистику
Природне катастрофе	Осетљивост на природне катастрофе	Број смртних случајева од природних и технолошких катастрофа	**Дефиниција:** Удео становништва настрадалог од природних (поплаве, суше, земљотреси, клизишта) и технолошких (саобраћајне несреће, хемијски акциденти, пожари) катастрофа **Јединица мере:** %	Агенција за заштиту животне средине
		Проценат становништва који живи у природно ризичним областима	**Дефиниција:** Удео становништва које живи у областима са ризиком од поплава, земљотреса, клизишта и др. **Јединица мере:** %	Агенција за заштиту животне средине
Атмосфера	Климатске промене	Емисија CO_2 по глави становника	**Дефиниција:** Укупна количина CO_2 емитована у атмосферу на територији земље, као последица људских активности (производња и потрошња), у односу на број становника **Јединица мере:** t CO_2 по становнику	Национална лабораторија за ваздух и воде Центар за климатске промене Агенција за заштиту животне средине

		Емисије гасова са ефектом стаклене баште	**Дефиниција:** Антропогене емисије гасова за ефектом стаклене баште (CO_2, CH_4, N_2O, NFC, PFC, SF_6, CFC и HCFC), умањене за губитке, заједно са индиректним гасовима са ефектом стаклене баште (NOx, CO и VOC без метана). **Јединица мере:** Годишња емисија гасова са ефектом стаклене баште у Gg или Gg/становнику и Gg/1000$ БДП. Емисије CH_4, N_2O, HFCs, PFC и SF_6 се могу прерачунати у CO_2 еквивалент користећи 100-годишњи потенцијал глобалног загревања	Национална лабораторија за ваздух и воде Центар за климатске промене Агенција за заштиту животне средине
	Оштећење озонског омотача	Потрошња супстанци које оштећују озонски омотач	**Дефиниција:** Количина материја које оштећују озонски омотач, које су елиминисане према Монтреалском протоколу **Јединица мере:** t/становнику, t/1000$ БДП	Национална лабораторија за ваздух и воде Центар за климатске промене Агенција за заштиту животне средине
	Квалитет ваздуха	Амбијенталне концентрације загађујућих материја у урбаним областима	**Дефиниција:** Амбијенталне концентрације загађења ваздуха озоном, CO, суспендованим честицама, SO2, NOx, VOC укључујући бензен и олово **Јединица мере:** μg/m^3, ppm или ppb; или удео дана када су прекорачене граничне вредности	Национална лабораторија за ваздух и воде Агенција за заштиту животне средине
Земљиште	Коришћење земљишта и статус	Промена намене земљишта	**Дефиниција:** Удео промене намене коришћења земљишта у временском периоду **Јединица мере:** %	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине

		Деградација земљишта	**Дефиниција:** Промене у природи ресурса земљишта у завиности од врсте и географске локације, које укључују: физичко стање земљишта; диверзитет или густину прективености вегетацијом; дебљину површинског слоја, салинитет или алкалитет итд. **Јединица мере:** ha (величина области и интензитет промена са побољшањем или погоршањем стања)	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине
	Дезертификација	Земљиште деградирано сушом	**Дефиниција:** Мера величине земљишта погођеног сушом и његов удео у националној територији **Јединица мере:** Површина (ha) или % земљишта погођеног сушом	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине
	Пољопривреда	Учешће сталних усева у структури укупно обрадивог земљишта	**Дефиниција:** Земљиште под сталним усевима је земљиште под усевима који заузимају земљиште за дужи период и не треба да буду поново сађени после сваке жетве **Јединица мере:** 1000 ha	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине
		Употреба минералних ђубрива	**Дефиниција:** Обим коришћења ђубрива у пољопривреди по јединици површине пољопривредног земљишта **Јединица мере:** kg/ha	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине
		Употреба пестицида	**Дефиниција:** Коришћење пестицида по јединици површине пољопривредног земљишта **Јединица мере:** t активне материје пестицида на 10 km^2 пољопривредног земљишта	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине

	Шуме	Учешће шумског земљишта у укупном земљишту	**Дефиниција:** Удео природног и сађеног шумског земљишта негованог у периоду времена у укупном земљишном фонду **Јединица мере:** %	Национална лабораторија за земљиште и минералне ресурсе Агенција за заштиту животне средине
	Риболов	Годишњи улов 5 најзаступљенијих врста рибе	**Дефиниција:** Годишњи улов 5 најзаступљенијих врста рибе у ондосу на годишњи максимални улов **Јединица мере:** t	Републички завод за статистику Агенција за заштиту животне средине
Воде	Количине воде	Годишња количина исцрпене подземне и површинске воде, апсолутно и као део од укупне обновљиве количине воде	**Дефиниција:** Укупна годишња количина исцрпене подземне и површинске воде као удео укупне годишње обновљиве воде за пиће **Јединица мере:** m^3, %	Национална лабораторија за ваздух и воде Агенција за заштиту животне средине
		Потрошња воде по секторима	**Дефиниција:** Удео потрошене исцрпене воде по секторима (домаћинства, индустрија, пољопривреда) **Јединица мере:** % од укупно исцрпене воде	Национална лабораторија за ваздух и воде Агенција за заштиту животне средине
	Квалитет вода	Присуство фекалних бактерија у води за пиће	**Дефиниција:** Удео ресурса воде за пиће намењене за кућну употребу која садржи концентрације фекалних бактерија више од препоручених према упутствима СЗО за квалитет воде за пиће **Јединица мере:** %	Национална лабораторија за ваздух и воде Агенција за заштиту животне средине
		БПК у водотоковима	**Дефиниција:** Количина кисеоника потребна или потрошена за микробиолошко разлагање (оксидацију) органских материја у води **Јединица мере:** mg/l кисеоника потрошеног у 5 дана на константној температури од 20°C.	Национална лабораторија за ваздух и воде Агенција за заштиту животне средине

		Проценат отпадних вода које се пречишћавају	**Дефиниција:** Удео отпадних вода које се подвргавају неком облику третмана **Јединица мере:** %	Национална лабораторија за ваздух и воде Агенција за заштиту животне средине
Биодиверзитет	Екосистеми	Учешће заштићених области у односу на укупну површину	**Дефиниција:** Површина заштићених екосистема на земљишту или у унутрашњим водама, изражени као удео у укупној површини екосистема **Јединица мере:** %.	Завод за заштиту природе Републике Србије Агенција за заштиту животне средине
		Површине под изабраним кључним екосистемима	**Дефиниција:** Процена трендова у постојећим областима идентификованих кључних екосистема, ради процене релативне ефективности мера за заштиту биодиверзитета на нивоу екосистема и као алат за оцену потребе за посебним мерама заштите ради одржања биодиверзитета **Јединица мере:** Површина (km^2 или ha) одабраних врста екосистема	Завод за заштиту природе Републике Србије Агенција за заштиту животне средине
		Индекс угрожених врста ENDAN	**Дефиниција:** Индекс се израчунава на следећи начин ENDAN= $(M^2/3 + B^2/3 + F^2/3)^{0,5}$ при чему: M је % угрожених врста сисара, B је % угрожених врста птица и F % угрожених врста риба **Јединица мере:** Бездимензиони индекс у опсегу од 0 до 1; 0 показује да нема угрожености, а 1 је максимални могући степен угрожености живих врста	Завод за заштиту природе Републике Србије Агенција за заштиту животне средине

	Врсте	Промене у статусу угрожених врста	**Дефиниција:** Процена трендова бројности одређених врста, ради сагледавања промена у биодиверзитету и релативне ефективности мера за одржање биодиверзитета **Јединица мере:** Број одраслих јединки за одређену област	Завод за заштиту природе Републике Србије Агенција за заштиту животне средине
		Учешће угрожених врста у укупном броју врста	**Дефиниција:** Учешће угрожених врста у укупном броју врста, биљака, сисара, птица, риба и водоземаца **Јединица мере:** %	Завод за заштиту природе Републике Србије Агенција за заштиту животне средине

IX. ОБЈАВЉИВАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Ову стратегију објавити у „Службеном гласнику Републике Србије”.